

BÁRCZI ZSÓFIA–N. TÓTH ANIKÓ

IRODALOM

A HÁROMÉVES SZAKKÖZÉPISKOLÁK

3. OSZTÁLYA SZÁMÁRA

2. RÉSZ

LITERATÚRA

pre 3. ročník učebných odborov

stredných odborných škôl

s vyučovacím jazykom maďarským

2. časť

Slovenské pedagogické nakladateľstvo

Szerzők – Autorky © PaedDr. Bárczi Zsófia, PhD., Mgr. N. Tóth Anikó, PhD.
Lektorálták – Lektorovali: PhDr. Csanda Gábor, Mgr. Vojtek Sándor, PhD.
Grafický dizajn © SPN – Mladé letá, spol. s r. o.

Jóváhagyta a Szlovák Köztársaság Oktatási, Tudományos, Kutatási és Sportminisztériuma 2011. december 15-én
2011-17001/50972:4-919 szám alatt
mint az irodalom tankönyvét a hároméves szakközépiskolák 3. osztálya számára, 2. rész.
Az engedélyezési szám öt évig érvényes.

Első kiadás, 2012

Schválilo Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky
pod č. 2011-17001/50972:4-919 zo dňa 15. decembra 2011 ako učebnicu
Literatúra pre 3. ročník učebných odborov stredných odborných škôl s vyučovacím jazykom maďarským, 2. časť.
Schvaľovacia doložka má platnosť 5 rokov.

Prvé vydanie, 2012

Všetky práva vyhradené.
Toto dielo ani žiadnu jeho časť nemožno reprodukovat' bez súhlasu majiteľa práv.

ISBN 978-80-10-02113-0

Előszó

Ez a tankönyv a 20. század második felének irodalmi folyamataiban, irányzataiban, műfajaiban igyekszik eligazítani az ifjú Olvasót. Nem törekszik teljességre, a tantervi ajánlatot figyelembe véve jár körül jelenségeket, írói pályákat, műveket. Hangsúlyozzuk, hogy a tankönyv segédeszköz, mely a diák és a tanár közös munkáját segíti elő, vagyis nem csupán az elsajátítandó tudásanyag minimumát vagy maximumát zárja magába, hanem – reményeink szerint – az értő olvasás (és újraolvasás) iránti igényt kelti fel.

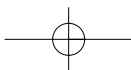
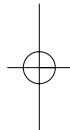
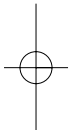
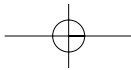
A tankönyv többféle szövegtípusból rakódik ki, akár a puzzle: a leíró részeket fogalommagyarázat egészíti ki, a szépirodalmi szövegek vagy teljes terjedelmükben, vagy részleteikben olvashatók, olykor szerzői napló vagy más szerzők reflexiói árnyalják a képet, mindehhez illeszkednek a kérdések és feladatok.

A szokásosnál több kép látható ebben a tankönyvben. A vizuális anyag nemcsak illusztrációs céllal került a szövegek mellé, hanem továbbgondolásra is serkent.

A szövegekhez (és helyenként a képekhez) számos kérdés és feladat kapcsolódik, melyek a befogadó értő olvasását segítik. Felhívjuk a figyelmet arra, hogy ahány olvasó, annyiféle benyomás, olvasat születhet, éppen ezért nem csak egyetlen válasz, megoldás várható vagy fogadható el. A csillaggal jelölt feladatok megoldása több időt, gondolkodást igényel.

Az irodalomértés önértés is, tehát a szöveggel való találkozás az önmagunkkal való találkozásra ad lehetőséget. Ehhez kívánunk szép élményeket, nagy felfedezéseket!

A szerzők

A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK VILÁGIRODALMA

Az első világháborút követő évtizedek válsághangulata a 30-as évek végére elmélyül, a II. világháború kitörése pedig a több száz évig érvényben levő európai értékrendet ássa alá végérvényesen. A II. világháború koncentrációs táborai és a 20. század **totalitárius** rendszerei megrendítik az emberi szabadságba és méltóságba vetett hitet. Hihetővé válik, hogy a világon bármi megtörténhet. A századközép művészete – az abszurd dráma esetében már láttatók – erre a megrendülésre reagál különböző módokon.

A II. világháború után a világ **kétosztatúvá** válik: a keleti blokk országaiban a kommunizmus, a nyugati országokban a kapitalizmus lesz az uralkodó **ideológia**. Ez kihat a művészetekre, köztük az irodalom létfeltételeire is. A **kommunista országokban** az állam ellenőrzi és biztosítja a kultúra működését. Ez azt eredményezi, hogy a művészet – így az irodalom is – ismét kiemelt szerepet kap, viszont az állam korlátozza a kifejezés szabadságát. Általános elvárás a művészetekkel szemben, hogy az állami ideológiával egybehangzó tartalma legyen a műnek, vagy legalábbis ne bocsátkozzon nyílt kritikába. A **nyugati országokban** nem az állami érdekek, hanem a fogyasztói piac működése van befolyással a művészetekre – vagyis az eladhatóság. Felgyorsul a **kultúrafogyasztói szokások** átalakulása, s ezzel párhuzamosan a kultúra kifejezés is új, az eddiginél jóval rétegzettebb értelmet kap.

A művészi kifejezésformáknak áttekinthetetlenül széles és egymással sokszor semmilyen összefüggésben nem álló köre jön létre. A 20. század második felének irodalmát ezért nem lehet egységes rendszerbe foglalni, a továbbiakban tehát bizonyos jelenségeket, műfajokat vagy témákat emelünk ki.

A századközép irodalma

„Auschwitz után költeményt írni barbárság.”

(Th. W. Adorno)

„A (...) szenvedésnek ugyanannyi joga van a kifejezéshez, mint a megkínzottnak az ordításhoz; ezért lehet tévedés, hogy Auschwitz után már nem lehet költeményt írni.”

(Paul Celan)

A harmincas-negyvenes évek nagy témái – a szabadság, ezen belül az ember döntésszabadsága, az erkölcs, a lét bizonytalansága, abszurditása, grotesksége – tovább élnek a 20. század második felében is. Az ötvenes és részben a hatvanas évek a II. világháború okozta megrendülés élmé-

A kommunizmus jelképei a vörös csillag mellett a sarló és a kalapács: a sarló a mezőgazdaságot, a kalapács az ipart jelképezte, vagyis a munkás-paraszt szövetséget

totalitarizmus – önkényuralom, korlátlan hatalmon alapuló rendszer. Jellemző, hogy az államhatalom az élet minden területét ellenőrzi

ideológia – valamilyen irányzat eszméinek rendszere

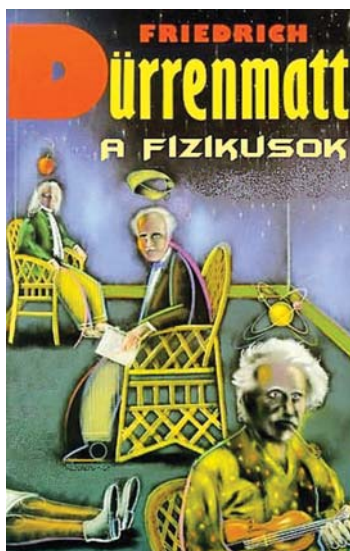
kultúra – tágabb értelemben a kultúra a művészetek, a tudomány és az élet minden napjaira vonatkozó ismeretek összessége, ami egy adott közösség összetartását és az egyén világban való tájékozódásának lehetőségét biztosítja. A lakáskultúra vagy az öltözködéskultúra éppúgy beletartozik, mint pl. Picasso Guernicája. Szűkebb értelemben a művelődéssel elsajátítható tudás összességét jelenti

kultúrafogyasztói szokások – ahogy a kultúrához viszonyulunk, amilyen módon a birtokába kerülünk

A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK VILÁGIRODALMA

hermetizmus – a szavak teljes önállóságot kapnak, a mű nyelve önmagára utal, és nem egy külső valóságra. A vers nem vonatkoztatható egy konkrét élményre, a versben megszólaló lírai én kiléte nem tisztázható. A hermetizmus a tárgyias költészetre jellemző

új regény – a francia új regény képviselői elutasították a hagyományos regényformákat. A világot – Robbe-Grillet szavait idézve – „egyszerűen csak létezőnek” látják, ezt a „csak létezés” hivatottak minél teljesebben megragadni az új regény hosszú leírásai. Tagadták a valóságábrázolást, a jellemzést, a lélektani elemzést, a történetmondás hitelességét. Ráirányították a figyelmet a mű kitalált voltára

Dürrenmatt: *A fizikusok* c. drámája egy örültekházában játszódik

Borisz Paszternak

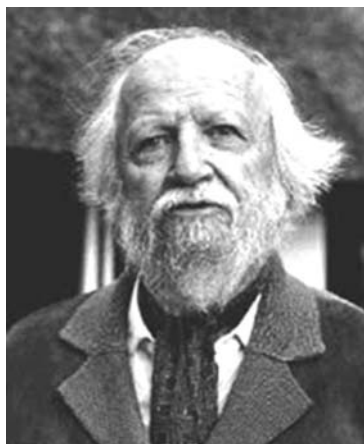
nyével bővítik ki ezt az témakört. Alapvető tapasztalattá válik, hogy a világ sorsának alakulását nem a döntéseikért felelősséget vállaló egyéniségek, hanem a tömegek irányítják. Az egységes személyiség felbomlásának tudatát kiegészítik a nyelvvel kapcsolatos kételyek: képes-e valóban a nyelv arra, hogy megnevezzen dolgokat, vagy hogy bármilyen tudást közvetítsen a világról. Ezt a problémát fogalmazza meg többek között **Albert Camus** (ejtsd: alber kamü) francia író *Közöny* (1942) című regényében. A korszak írói különböző módokon reagálnak a nyelvvel kapcsolatos kételyre: **Paul Celan** (ejtsd: pól celán) a **hermetizmus** kialakításával, **Friedrich Dürrenmatt** a groteszk (*A fizikusok*, 1962), **Samuel Beckett** az abszurd drámával (*Godot-ra várva*, 1952), **Günter Grass** (*A bádogdob*, 1959) vagy a francia **új regény** képviselője: **Alain Robbe-Grillet** (ejtsd: alá robgrijé) az epika eszközein keresztül.

A totalitás tapasztalatai is nagyon különböző módokon fogalmazódhatnak meg. **Alekszandr Szolzsenyicin** *Rákosztály* (1968) vagy **Ivan Gyenyiszovics egy napja** (1962) című regényei és **Borisz Paszternak** *Doktor Zsivago* (1957) című regénye éppúgy a totalitarizmus működését mutatják be, mint pl. **George Orwell** *1984* (1949) vagy **William Golding** *A legyek ura* (1954) c. művei. A két szovjet író az orosz realista próza hagyományait követi regényvilága kialakításában, Golding a parabolaregény, Orwell pedig a **negatív utópia** eszközeit használja fel az emberi kiszolgáltatottság megjelenítésére a félelmen alapuló és mindent behálózó hatalmi rendszerekben.

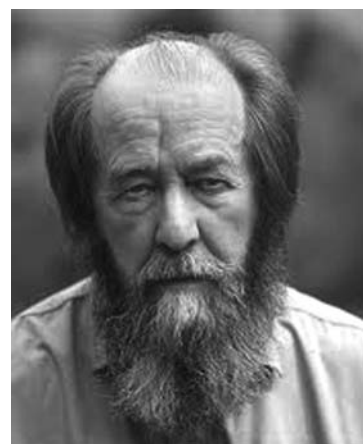
Az amerikai irodalomban a századközepén a beatnemzedék írói – **Jack Kerouac** (ejtsd: dzsek keruak), **Allen Ginsberg** (ejtsd: alen ginzörg) – hoztak gyökeresen újat, főként az elit és a populáris irodalom közti határok eltörlésében és a társadalmi tabukat sértő témákkal. Az Európára jellemző formaművészettel szemben a **spontán** megnyilatkozást és a vallomásosságot értékelik fel.

negatív utópia – az utópia egy tökéletes világ rajza, a negatív utópia elriasztó és visszataszító elképzelt világ. A negatív utópia gyakran fejez ki politikai tartalmat

spontán – kényszer nélküli, szabad, önkéntes. Ebben az esetben azt jelenti, hogy az írás a gondolatok csapongását követi, és a beszélt nyelvet használja

William Golding

Alekszandr Szolzsenyicin

A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK VILÁGIRODALMA

Paul Celan

ÉS ERŐ ÉS FÁJDALOM

*és ami megütött
és űzött és tartott:*

*öröm-szökő-
évek,*

fenyőkorhadás, egyszer,

*a vadorzó tudás,
hogy ezt másképp kellene mondani, nem
úgy.
1971*

(Schein Gábor fordítása)

Orwell regénye a teljes önkényuralomról szól. Azt mutatja be, milyen lenne egy totalitárius világ, s benne az egyén, az ember élete. Az alábbiakban egy részletet olvashattok a regényből.

George Orwell

1984

(részlet)

Derült, hideg áprilisi nap volt, az órák éppen tizenhármat ütöttek. Winston Smith, állát leszegve, gyorsan besurrant a Győzelem-tömb üvegajtáján, hogy megszabaduljon a gonosz szélről. De nem tudott olyan gyorsan besurranni, hogy ne törjön be vele együtt egy kavicsos porörvény.

Az előcsarnokhoz vezető folyosó fött kelkáposzta és öreg rongy láb-
törlők szagát árasztotta. Egyik végén egy – épületen belüli elhelyezés
céljára túlságosan is nagy méretű – plakát volt a falra szegezve. Csak
egy hatalmas arc volt látható rajta, méternél is szélesebb arc: egy negy-
venöt év körüli, sűrű fekete bajuszos, durva vonású férfi arca. Winston
egyenesen a lépcső felé sietett. A felvonóval nem volt érdemes próbál-
kozni. Még a jobb időkben is ritkán működött, jelenleg meg az áram-
szolgáltatás is szünetelt a nappali órákban. Ez is része volt a takarékos-
sági versenynek, amellyel a Gyűlölet Hetére készültek. A hetedik eme-
leten volt a lakása, s Winston, aki harminckilenc éves volt, s egy fekély
sajgott a jobb bokája fölött, lassan haladt felfelé a lépcsőn, útközben
meg-megpihenve. A liftaknával szemközt mindegyik emeleten ott mere-
gette szemét az óriási arc a falra szegezett plakátról. Olyan arckép volt,
amelyet úgy rajzolnak meg, hogy a tekintete mindenhová követi az
embert, akárhonnan nézi. NAGY TESTVÉR SZEMMEL TART – hir-
dette az arc alatt a felírás.

A lakásban egy öblös hang valami számjegyzéket olvasott fel, amely
az öntöttvastermeléssel volt összefüggésben. A hang egy homályos

1. Rekonstruálható-e Ce-
lan verse alapján egy
konkrét élmény?

2. Keress a versben a be-
széd bizonytalanságára
utaló részt!

3. Milyen témák foglal-
koztatják a századközép
íróit?

4. Mi a parabolaregény je-
lentése? Ha nem em-
lékszel, lapozz vissza a
tankönyv 1. kötetében a
próza-fejezethez – 30. o.)

* 5. Véleményed szerint mit
jelent Th. W. Adorno
5. oldalon idézett mon-
data? Mit jelent az
„Auschwitz után” kife-
jezés, és mit változtatott
meg vajon Auschwitz
tapasztalata a világban?

George Orwell

A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK VILÁGIRODALMA

tükörhöz hasonló, téglalap alakú fémlemezből áradt, amely a jobb kéz felőli falba volt beépítve. Winston elfordított egy kapcsolót, mire a hang valamivel halkabb lett, a szavakat azonban még mindig tisztán lehetett érteni. A készüléket (teleképnek nevezték) le lehetett halkítani, de teljesen kikapcsolni sohasem lehetett. Winston az ablakhoz lépett: alacsony, törékeny alak, soványságát csak még jobban hangsúlyozta a kék overall, a Párt egyenruhája. Haja erősen szőke volt, arca természetből piros. Bőrét amúgy is kicserizte a durva szappan és a rossz borotvapengék használata, a tél hidege éppen csak betetőzte ezt a munkát rajta.

Odakünn, még a bezárt ablakon keresztül is, hidegnek látszott a világ. Lenn kis szélörvények port és papírfoszlányokat kavartak csigaformákba, s jól lehet süttött a nap, s az ég metsző kék volt, a mindenfelé kiragasztott plakátokon kívül mintha semmilyen szín sem lett volna az utcán. A fekete bajuszos arc minden sarkon ott meresztette a szemét. Ott volt a szemközt álló ház homlokzatán is. NAGY TESTVÉR SZEMMEL TART – hirdette alatta a felirat, s a sötét tekintet mélyen Winston szemébe fűrődött. Lenn az utca szintjén egy másik, leszakadt sarkú plakát csapkodott szeszélyesen a szélben, s hol eltűnt, hol látható lett rajta ez az egyetlen szó: ANG SZOC. A távolban helikopter szállt le a tetők közé, egy pillanatig úgy lebegett ide-oda, mint egy dongó, aztán nagy ívben ismét elrepült. A rendőr-őrjárat volt, amely beles az emberek ablakán. Az őrjáratban azonban még nem volt semmi rossz. Rosszat csak a Gondolatrendőrség jelentett.

Winston háta mögött a teleképből áradó hang még mindig az öntöttvasról és a Kilencedik Hároméves Terv túlteljesítéséről fecsegett. A telekép egyszerre volt vevő- és adókészülék. Akármilyen hangot idézett elő Winston – az egészen halk suttogáson kívül –, a készülék felvette. Sőt: ameddig a fémlap látómezején belül tartózkodott, nemcsak hallhatták, hanem láthatták is. Azt persze nem lehetett tudni, hogy egy adott pillanatban éppen megfigyelik-e az embert. Bizonytalan volt, hogy a Gondolatrendőrség milyen gyakran és milyen rendszer szerint kapcsolódik be egy-egy magán-teleképkészülékbe. Még az is elképzelhető volt, hogy mindenkit állandóan figyelnek. Mindenesetre akkor kapcsolódhattak be akárkinek a készülékébe, amikor csak akartak. Az embernek abban a tudatban kellett élnie – s abban a tudatban is élt, ösztön-

né vált megszokásból –, hogy minden hangját hallják, s kivéve, ha sötét van, minden mozdulatát megfigyelik.

Winston továbbra is hátat fordított a teleképnek. Így biztonságosabb volt, bár nagyon jól tudta, hogy még a hát is áruló lehet. Egy kilométernyi távolságban munkahelye, az Igazság-minisztérium tornyosult hatalmas méreteivel fehéren a riasztó táj fölé. Ez – gondolta valami határozatlan undorral –, ez London, az Egyes Leszállópálya fővárosa, az Egyes Leszállópályáé, amely népesség szempontjából a harmadik helyen áll Óceánia tartományai között. Megpróbált felidézni magában valami gyermekkori emléket, amely megmondhatná neki, vajon mindig ilyen volt-e London, mint most. Itt voltak-e mindig ezek az omladozó, tizenkilencedik századi házsorok, fagerendákkal megtámasztott falaikkal, deszkalapokkal befoltozott ablakaikkal, redős bádoglemezrel fedett tetejükkel, összevissza dűledező, gyatra kerítéseikkel? És a bombáktól felszántott tájak, ahol vakolatpor kering a levegőben, és buján tenyészik a fű a kőhalmazokon; s azok a helyek, ahol a bombák nagyobb területeket taroltak le, s ahol csirkeólakhoz hasonló faházakból álló piszkos lakótelepek bukkantak elő? De hiába, nem tudott emlékezni: semmi sem maradt meg benne gyermekkorából, egy sor tiszta fényű kép kivételével, amelyek azonban háttér nélkül és többnyire érthetetlenül villantak fel előtte.

Az Igazság-minisztérium – Minigaz, ahogy újbeszélül¹ nevezték – ijesztően elütt a környékén lévő többi épülettől. Ragyogó fehér betonból készült, óriási, piramis alakú építmény volt, s háromszáz méter magasan nyúlt fel a levegőbe. Onnan, ahol Winston állt, éppen el lehetett olvasni a Párt három jelmondatát, amely díszes betűkből volt kirakva az épület fehér homlokzatára:

A HÁBORÚ: BÉKE

A SZABADSÁG: SZOLGASÁG

A TUDATLANSÁG: ERŐ

Az Igazság-minisztériumban állítólag háromezer szoba volt a föld színe fölött, s ennek megfelelő méretű kiterjedése volt a föld alatt is. London területén szétszórva még három hasonló alakú és nagyságú épület állt. A körülöttük lévő épületek olyan tökéletesen eltörpültek mellettük, hogy a Győzelem-tömb tetejéről egyszerre mind a négyet látni lehetett. Ezek voltak az otthonai annak a négy minisztériumnak, amelyek között szétosztották a kormányzás egész apparátusát:² az egyik az Igazság-minisztérium volt,

¹Újbeszél – az újbeszél Óceánia hivatalos nyelve, ami teljes egészében ideológiai célokat szolgál. A regény Függeléke az újbeszél szókincsével és nyelvtani rendszerével foglalkozik

A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK VILÁGIRODALMA

amelyhez a hírszolgálat, a szórakoztatás, az oktatás és a szépművészetek tartoztak, a másik a Béke-minisztérium, amely a háborút intézte, a harmadik a Szeret-minisztérium, amely a törvényeket hozta és a rendet tartotta fenn, a negyedik a Bőség-minisztérium, amely a gazdasági ügyekért volt felelős. Újbeszélül Minigaz, Minipax, Miniszter és Minibő volt a nevük.

A Szeret-minisztérium volt csak igazán ijesztő külsejű. Egyáltalán nem voltak rajta ablakok. Winston sohasem járt benne. Ebbe az épületbe nem lehetett belépni, csak hivatalos ügyben, s akkor is szögesdrót útvesztők tömegén, acélajtókon és rejtett géppuskafészek közt kellett áthaladni. Még a külső védőövezetéhez vezető utcákon is fekete egyenruhás, gorillaarcú őrök cirkáltak, szíjra fűzött botokkal felfegyverezve.

Winston hirtelen megfordult. Arcvonásait a nyugodt optimizmus kifejezésébe erőltette, mert ezt a kifejezést volt ajánlatos viselni, ha az ember szembe fordult a teleképekkel. Keresztülment a szobán, s kilépett a parányi konyhába. Mivel a napnak ebben az órájában jött el a minisztériumból, feláldozta kintbeli³ ebédjét, s tudta, hogy a konyhában nincs semmiféle ennivaló egy darab sötét színű kenyéren kívül, amelyet a másnapi reggelihez tett félre. Levett a polcról egy palack szintelen folyadékot, amelyen egyszerű fehér címke jelezte a márkát: GYŐZELEM-GIN. Émelyítő, olajos illatot árasztott, mint a kínai rizspálinka. Winston majdnem egy teáscsészényt öntött magának, összeszedte minden lelki erejét, s lenyelte, mint egy adag orvosságot.

Arca azonnal skarlátszínűvé⁴ vált, s könnyek szöktek a szemébe. Az ital olyan maró volt, mint a salétromsav, s ezenfelül nyelés közben olyan érzése támadt az embernek, mintha gumibottal hátulról fejebe vágták volna. A következő pillanatban azonban az egész lecsillapodott a gyomrában, és a világ kezdett barátságosabbnak látszani. Kivett egy cigarettát egy Győzelem-cigaretta felírású gyűrt csomagból, de vigyázatlanul emelte a szájához, aminek következtében a dohány kihullott belőle a padlóra. A következő cigarettával nagyobb szerencséje volt. Visszament a szobába, és leült egy kis asztalkához, amely a teleképtől balra állt. Az asztalfiókból kivett egy toll-

szárat, egy üveg tintát és egy vastag, kvart⁵ alakú, tiszta lapokból álló könyvet, amelynek piros sarka és márványutánzatú fedele volt.

Ebben a szobában a telekép valamilyen okból szokatlan helyzetben volt. Ahelyett, hogy szokás szerint a hátsó falra tették volna, ahonnan megfigyelheti az egész szobát, a hosszabb falba ágyazták, szemközt az ablakkal. Ennek a falnak az egyik oldalán volt egy kis benyíló. Ebben ült most Winston. A benyílót a lakás tervezői bizonyára könyvespolcok elhelyezésére szánták. Ha Winston a benyílóban ült, és jól hátrahúzódott, kívül maradhatott a telekép hatókörén, már ami a látást illeti. Hallani persze így is hallhatták, de amíg jelenlegi helyzetében maradt, legalább nem láthatták. Részben a szobának ez a szokatlan beosztása sugallta neki azt, amit most cselekedni készült.

Másfelől azonban az a könyv is csábította, amelyet az imént vett ki a fiókból. Rendkívül szép könyv volt: sima krémszínű papírja, amelyet az idő egy kissé már megsárgított, az a fajta papír, amelyet az utolsó negyven évben már nem is gyártottak. Mindenesetre sejteni lehetett, hogy a könyv több mint negyven éves. Egy piszkos kis ócskásbolt kirakatában pillantotta meg, a város egyik szegénynegyedében (hogy melyikben, arra már nem is emlékezett), s azonnal ellenállhatatlan vágy fogta el, hogy megszerezze magának. A párttagokról feltételezték, hogy közönséges boltokba nem lépnek be (az ilyesmit „szabadpiacon való üzletelésnek” nevezték), de a szabályt nem tartották be szigorúan, mert voltak bizonyos dolgok, mint például a cipőfűző vagy a borotvapenge, amelyekhez nem lehetett másképp hozzájutni. Gyorsan körülnézett az utcán, aztán beosont a boltba, és két dollár ötvenért megvette a könyvet. Akkor még nem is sejtette, hogy a könyvet valami különös célra szánja. Büntudattal vitte haza irattáskájában. Még ha nem is írt bele semmit, kompromittáló⁶ holmi volt.

A dolog, amire készült, az volt, hogy naplót ír. Ez nem volt törvénybe ütköző cselekedet (semmi sem volt törvénybe ütköző, amióta nem voltak többé törvények), de ha leleplezik, számíthatott rá, hogy feltétlenül halálra ítélik, vagy legalábbis huszonöt évet kap egy kényszermunkatáborban. Winston hegyet dugott a tollszárba, s megnyalta, hogy a zsírt eltávolítsa róla.

²apparátus – itt: hivatali gépezet

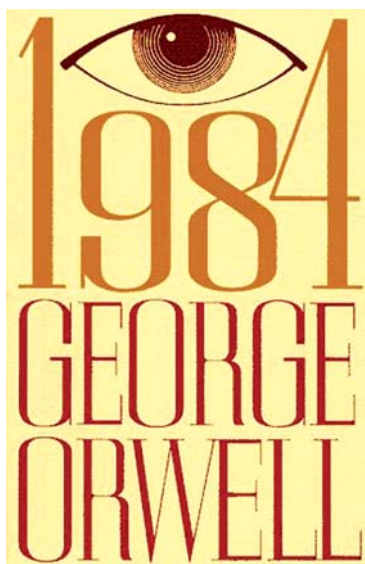
³kantin – étkezde, üzemi büfé

⁴skarlát – égőpiros

⁵kvart – negyedréte alak, egy papírv egymásra merőleges kétszeri meghajtásával kialakuló méret, amely így négy lapot (levelet), vagyis nyolc oldalt tartalmaz

⁶kompromittál – rossz hírbe hoz

A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK VILÁGIRODALMA

paradoxon – látszólagos
ellentmondás, lehetetlenség

Jack Kerouac

Az idegen nevek ejtése:
Dean Moriarty – *dín moriatri*

A toll elavult szerszám volt, még aláírásra is csak ritkán használták, mégis szerzett egyet, titokban és elég nehezen, csak azért, mert az volt az érzése, a gyönyörű krémszínű papír megérdemli, hogy valódi tollal írjanak rá, ahelyett hogy tintaceruzával kaparnának rajta. Pedig nem is volt hozzá-
szokva a kézzel való íráshoz. Egészen rövid jegyzeteken kívül mindent a beszélírba szokott diktálni, ezt azonban most persze nem használhatta. Bemártotta a tollat a tintába, aztán még egy pillanatig tétovázott. Remegés futott át a gyomrán. Nyomot hagyni a papíron: döntő cselekedet. Ügyetlen, kis betűkkel leírta:

1984. április 4.

1949

(Szíjgyártó László fordítása)

1. Mit gondolsz, milyen lehet az élet a Nagy Testvér országában? Milyen Óceánia az általad ismert világhoz képest?
2. Keress a szövegben példákat arra, hogy az állam milyen módokon sérti meg az emberek magánszféráját (magánéletét) Óceániában!
3. Keress példákat az újbeszél nyelv szavaira!
4. Mi lehet a Gondolatrendőrség feladata?
- * 5. Miért jelenthet fenyegetést a regénybeli totalitárius államra a napló-írás?
- * 6. Keress példákat a szövegben paradoxon jelenségekre! Mi a szerepe a **paradoxonnak** az önkényuralom bemutatásában?

Jack Kerouac *Úton* című regényében a II. világháború utáni fiatalság lázadását mutatja be a hazugnak tartott amerikai polgári életformával szemben. A könyv cselekménye az utazásra, csavargásra épül. Az utazás a regényben több pusztá helyváltogatásnál: egy egész nemzedék életformáját jelenti. A műben Kerouac szembefordul bizonyos hagyományos prózai megoldásokkal, így például a szerkesztés elvével. A spontán történetmondás a szóbeli elbeszélés logikáját és stilisztikáját követi.

Jack Kerouac

ÚTON

(részlet)

Nem sokkal azután ismerkedtem meg Deannel, hogy az asszonnyal különmentünk. Súlyos nyavalyából lábaltam kifelé – nem is részletezem most. Keserves huzakodásainknak is köze lehetett hozzá, elég annyi, s hogy az érzésem az volt, pusztul a világ. Dean Moriarty felbukkanásával új életem kezdődött. Nevezhetném akár úti életemnek. Szövegettem régebben is olyan álmokat, hogy majd nekivágok Nyugatnak, és megismerem az országot, de a tervezésből csak nem lett semmi. Úti élethez viszont Deannél jobb társat nem is választhattam volna, mivel Dean maga is úton született,

A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK VILÁGIRODALMA

egy tragacsban, amikor szülei 1926-ban Salt Lake Cityn utaztak át Los Angeles felé. Először Chad Kingtől hallottam Dean felől. Új-mexikói javítóintézetből írt leveleit mutatta. Borzasztóan érdekelt, mert szent együgyűen nyaggatta Chadet, hogy mindent írjon meg Nietzschéről⁷ meg a többi értelmiségi főgennyekről, amit csak tud. Tűnődünk is, amikor a leveleket forgattuk Chaddel, hogy látjuk-e valaha színről színre ezt a furi Dean Moriartyt. Akkor persze Dean még más volt, a növendék börtöntöltelékek számát szaporította, és titokzatosnak láttuk. Aztán megtudtuk, hogy kikerült a javítóból, és jön megnézni New Yorkot. Azt is rebesgették, hogy épp most vett el egy Marylou nevű leányzót.

Egy szép nap az egyetem táján lődörgök, s hallok ám Chadtól meg Tim Gray-tól, hogy Dean már Kelet-Harlemban,⁸ a spanyol Harlemban lakik folyó-hidegvizes lakásban. Előző este érkezett a hegyes-begyes kis pipijével, Marylouval, és alighogy leszálltak az Ötvenedik utca sarkán a távolsági buszról, máris Hectorhoz vágódtak be falni valamit – Hector büfögője Dean szemében azóta is cégére⁹ maradt New Yorknak –, és szórták a pénzt mázas nagy tortákra meg habcsókra.

Közben Dean ilyeneket mondott Marylounak: – Látod, szivi, itt vagyunk New Yorkban, és igaz, hogy nem ismertettem mindent, ami a fejemben megfordult, miközben Missourin átutaztunk, de főként a booneville-i javítóintézet láttán támadt személyes gondolataimat nem adtam elő, viszont most a múlta és idillekre fátylat borítunk, mert azonnal neki kell látni a dolgos élet hogyanjának kimunkálásához... – már ahogy akkoriban, eleinte magyarázón.

Elmentem a srácokkal a folyó-hidegvizes héderbe.¹⁰ Dean nyitott ajtót gatyában. Marylou a heverőről ugrott le. Dean a héder főbérőjét kizavarhatta a konyhába, alighanem hogy főzzön kávé, amíg ő a hogyan kimunkálásán dolgozik, mert őneki az egyetlen tanulmányozásra méltó kérdés a nemi kérdés, habár a két kezét könyékig le kell dolgoznia a kegyetlen kenyérharcban, és így tovább. Ki is néztem belőle, ahogy állt, és leszegett fejjel bólogatott, mint a kezdő ökölvívók az edző tanácsaira, mintha emlékezetébe akarna vésni minden szót, és kismillió igennel meg perszehoggyal tódít hozzá. Deant először afféle korai Gene Autrynak láttam – kisportolt volt, fürgé, kék szemű, oklahomai beszédű –, a havas Nyugat barkókoszorúta¹¹ hősének. Nem is tévedtem sokat, mert Ed Wall tanyáján dolgozott Coloradóban, úgy vette el Marylout, aztán elindultak Keletnek. Marylou helyes szőke volt, a csigás haja örvénylő aranyvíz. Ült a heverő szélén, kezét az ölébe ejtette, és homályos kék szeme kerekre nyílt, mint aki idecsöppent ebbe a kietlen, rossz New York-i héderbe, hallott ő már ilyenekről Nyugaton is – azért most úgy várt, mint egy elnyújtott, szegletes, szürrealista Modigliani-nő¹² egy valódi lakásban. Pedig akármilyen aranyos kis szőkének látszott, buta volt feneketlenül, és borzalmas húzások teltek tőle. Azon éjjel söröztünk, és fűztük egymás agyát hajnalig, majd a szürkületben, mikor már a rigókat kotortuk ki és szívtuk a hamutájból, Dean ingerülten felugrott, méregette egy darabig a szoba hosszát, majd arra az elhatározásra jutott, hogy Marylou készítsen reggelit és söprögessen. – Arról van szó, hogy munkához kell látnunk, szivi, másképp a tudomásaink cseppfolyós halmazállapotának nem lesz vége-hossza, és nézhetünk az ujjunk között. – Én fel is kerekedtem.

Rákövetkező héten Dean megvallotta Chad Kingnek, hogy írni tanulna meg tőle legelőször is, de Chad azzal hárította el, hogy az író az én vagyok,

Az idegen nevek ejtése:

Salt Lake City – szolt léjk sziti

Los Angeles – losz endzselisz

Chad King – csed king

Marylou – mérilú

Tim Gray – tim gré

Hector – hektor

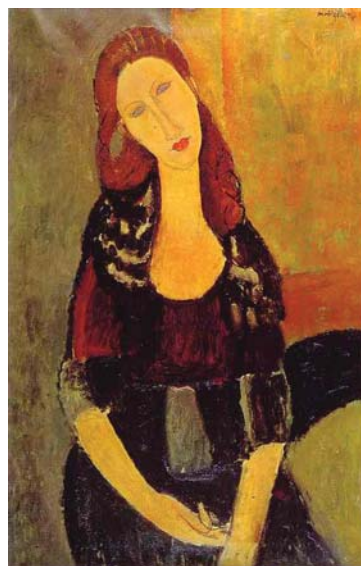
Missouri – miszúri

Booneville – bűnvil

Gene Autry – dzsín outri

Ed Wall – ed vól

Colorado – kolorádó

Modigliani: Jeanne Hébuterne portréja

⁷Friedrich Nietzsche – (ejtsd: *nicse*; 1844–1900) német filozófus

⁸Harlem – városrész Manhattanben (New York)

⁹cégér – valamilyen műhely, üzlet bejárata fölé kifüggesztett tárgy vagy címerszerű ábrázolat

¹⁰héder – itt: lakás (szleng)

¹¹barkó – a fül előtt meghagyott, rövidre nyírt, keskeny oldalszakáll

¹²Amadeo Modigliani – (ejtsd: *modiljáni*; 1884–1920) olasz szobrász és festő, az avantgárd irányzatok képviselője

A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK VILÁGIRODALMA

Az idegen nevek ejtése:

Paterson – *paterszön*

New Jersey – *nyúdzsörzi*

Carlo Marx – *karlo marksz*

Arthur Schopenhauer

hozzám kell fordulnia tanácsért. Közben Dean állást kerített egy parkolóban, hobokeni lakásukon összehalézott Marylouval – Isten tudja, oda is minek költöztek át –, de Marylou annyira kiakadt, hogy valami hajmeresztő váddal feljelentette a rendőrségen, így aztán Deannek le kellett lécelnie. Ott állt fedél nélkül. De nem sokáig, mert kijött hozzám Patersonba, New Jerseybe, ahol a nénikémnél laktam. Egy éjjel éppen tanultam, amikor kopognak az ajtónkon – hát ott hajlong Dean nagy illedelmesen a lépcsőforduló sötétjében, és rám köszön: – Szervusz! Emlékszel rám? Dean Moriarty vagyok! Azért jöttem, hogy megkérjelek, mutasd meg, hogyan kell írni.

– Hát Marylout hova tetted? – tudakoltam. Dean elmondta, hogy alighanem összekurválkodott egypár dollárt, és visszament Denverbe – a riherongy! – Azzal el is mentünk hazulról, hogy legurítunk egy sört, mivel a szobában ülő és újságot olvasó nénikém előtt mégse tárgyalhatunk. Egy pillantással megállapította Deanról, hogy eszelős.

A kricsóban¹³ meg is mondtam Deannek: – Hagyjuk ezt a számot. Nem azért jöttél te hozzám, hogy íróvá tegyelek. Többet én is alig tudok, mint hogy úgy kell hajtani, mint aki benzedrinrel¹⁴ fűtött be. – Ő meg ilyesmit felelt: – Persze hogy tudom én, hogy van az, problémás egy dolog, viszont én azoknak a kérdéseknek a megoldására törekszem, hogy vajon a Schopenhauer¹⁵ dichotomiája¹⁶ szerinti belső megvilágosulás megvalósítását kövessük-e ... – és tovább, így, mondta, mint a perces, csak csupa olyasmit, amit én sem értem fel ésszel, de ő se. Akkoriban még nemigen tudta, mit beszél, azazhogy, mint afféle fiatalos bűnöző, nem telt be azzal a csábító reménységgel, hogy belőle értelmiségi legyen, és már olyan szavakkal élt, már úgy kunkorította a mondatok farkát, mint bálványaitól hallotta: értelmük nélkül – bár meg kell hagyni neki, más egyebekben volt magához való esze, és Carlo Marxszal alig töltött többet pár hónapnál, máris akadozás nélkül nyomta a bennfentes értelmiségi szöveget. Mi addig is jól megértettük egymást a szédület egyéb szintjein, és megegyeztünk, hogy addig ellakhat nálam, amíg új állása nem kerül, sőt tervbe vettünk egy nyugati utat is. Mindez 1947 telén történt.

Egyik este Dean éppen megvacsorázott odahaza – addigra megvolt az új parkolói állása benn New Yorkban –, én meg kelepeltem az írógépen, mikor mögém állt, és ezzel buzdított: – Gyere, hallod, a nők nem várnak meg, adjunk a citerának.

– Várj egy percet – mondom neki –, ezt a fejezetet még megírom, aztán mehetünk. – Az is lett a könyv legjobb fejezete. Mihelyt megvoltam vele, öltöztem, és szaladtunk be New Yorkba a nőkkal találkozni. Amint a busz rontott velünk át a Lincoln-alagút lidércesen villózó ürességén, mi meg ültünk egymásnak dűlve, és értekeztünk kézzel-lábbal, éreztem, hogy Dean szédülete rám ragadt. Fiatalember volt, és nem fért a bőrében, ennyi a dísztelen igazság – és széltolónak is csak azért számított, mert annyira élni akart, és összekeveredni mindenfélével, akiknek másképp a szemébe se ötlött volna. Tudtam, hogy engem is szédít (kóstért-kvartélyért, meg hogy „tegyem íróvá” stb.), ő pedig tudta, hogy tudom – ez volt éppen kapcsolatunk alapja –, de megfértünk jól. Nem rágtuk egymás fülét, nem is nyaltunk alá egymásnak – csak kerülgettük egymást tapintatosan, mint afféle két újdonsült, de máris elválhatatlan barát. A munkámat ezzel dicsérte: Csak így tovább! Óriási, amiket írsz! – Ha elbeszélésen dolgoztam, bele-beleesett, és efféle kurjantásokkal biztatott: – Ez az! Mindent bele! Azt a szentségit! Pajtás! – aztán meg:

¹³kricsó – kocsmá

¹⁴benzedrin – amfetamin alapú inhalátor, az USA-ban gyártották. Erősen élénkítő hatása volt

¹⁵Arthur Schopenhauer – (1788–1860), filozófus. Bírálta az ész szerepének mindenhatóságán alapú filozófiai irányzatokat. Az emberi természetnek azok a vonásai foglalkoztatták, amelyek nem vonhatók az ész uralma alá. Így lett vizsgálódásai legfőbb tárgya az akarat

¹⁶dichotómia – kettősség

A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK VILÁGIRODALMA

– Húha! – és zsebkendőjével törölgette az arcát. – Annyi a tennivaló meg az írivaló, hogy hozzákezdeni bajos mindenféle irodalmi fékekkel és stilisztikai gátlásokkal...

– Mindent bele, pajtás! Még az ágydeszkát is! – S mintegy szent szédületének villámfényénél értettem meg izgatottságát, amit oly viharosan terjesztett, hogy az emberek a buszon megfordultak, mert jól meg akarták nézni „ezt a kerge birgét”. Nyugaton az ideje egyik harmadát biliárdtermekben töltötte, másikat börtönben, harmadikat közkönyvtárban. Téli utcákon látták, lobogva – hajadonfótt cipelte a könyveket a biliárdterembe, vagy fára felkapva jutott be a cimborái padlásszobájába, ahol olvasott vagy a törvény előtt bujdokolt.

Berohantunk New Yorkba – már nem emlékszem, mire, két színes nőre-e –, de a nők nem voltak sehol. Valami étteremben kellett volna találkozunk velük, csak aztán nem jöttek. Elmentünk Dean parkolójába, hogy összeszedelőzködjön, átöltözzön a bódében hátul, és a repedt tükör előtt lenyalja a haját, aztán nekivágtunk az éjszakának. Dean azon éjjel ismerkedett meg Carlo Marxszal. Hát az nagy találkozás volt! Egy szemhunyasba nem telt, egymás keblére borult a két nyughatatlan természet. A két égő szempár összevillant, és a lángoló eszű szent szélhámos Dean a hunyorgó eszű lírai szélhámossal, Carlo Marxszal máris egy hullámhosszon volt. Attól fogva ritkán láttam Deant. Fájlaltam is egy kissé. Ha ezek ketten összefogtak, vidéki voltam mellettük. Nem győztem szusszal. Az idő mintha akkor lódult volna neki, és eszméletlen forgása fölkapta valahány barátomat, majd végre engem is kiragadott családom köréből, és tornyos porfelhőben repített neki az Amerikai Éjszakának. Carlo Göboly Lee-ről, Elmer Hasselről meg Jane-ről regélt Deannek – hogy Lee Texasban marihuánakertész, Hassel meg Riker szigetén, Jane közben a Times Square-en kóborol, és benzedrines látomásai közepette a karon ülő kislányát hordja magával, végül a Bellevue-ben köt ki. Dean pedig ismeretlen nyugati ismerőseit sorolta Carlónak – Tommy Snarket, a lólábú bokit, kártyahóstit és buzibálványt, Roy Johnson, Dohé Ed Dunkelt, kamaszkori pajtásait, csavargó cimboráit meg a számtalan nőjét, fekete-miséjét, pornográf filmjét, kalandját. Pörögtek az utcán, akár az ördög-motolla,¹⁷ és éhes szemmel faltak mindent, ami később csalókanak bizonyult, és szomorúan elhalványult. De akkor még, mondom, bokáztak az utcán, én meg csak battyogtam a nyomukban, mint örök életemben az olyanok után, akik érdekeltek – mert érdekelni a szédültek érdekeltek csakis, akik szédülten éltek, szédülten beszéltek, mindentől a megváltást várták, sose ásítottak, és soha örök igazságokat nem hangoztattak, csak kigyúltak és pattogtak, akár a sárga petárda, és hányták a szikrát a csillagokra, és amikor a ragyogás közepén megjelent a kék tűzkerék, vágyódón sóhajtottak mind a nézők. Hogy is hívták az ilyen fiatalembereket Goethe¹⁸ Németországában? Deannak leghőbb vágya az volt, hogy írni megtanuljon, mint Carlo, ezért rögtön lerohanta a nagy lelkével, amilyen csak szélhámosokban lakik. – Ide figyelj, Carlo, én megmondom neked, hallgass végig... – Nem is láttam őket vagy két hétig. Közben a kapcsolatuk éjt s napot egybefogó pofázássá izmosodott.

Majd megjött a tavasz, az utazás ideje, és jöttére a szanaszét banda mind megindult. Én a regényemen dolgoztam buzgón, és amikor a feléhez érkeztem, Délen, Rocco bátyáméknál, a nénikémmel tett látogatásom után már én is készen álltam, hogy először életemben eleredjek Nyugatnak.

Az idegen nevek ejtése:

Lee – lí

Elmer Hassel – *elmer hasszel*

Jane – *dzsén*

Riker – *rajker*

Times Square – *tájmsz szkveör*

Bellevue – *belvjú*

Tommy Snarke – *tomi sznók*

Roy Johnson – *roj dzsonzon*

Dohé Ed Dunkel – *doe ed dankel*

Rocco – *rokkó*

¹⁷ördög-motolla – ördögszekér, a bogáncs egy fajtája

¹⁸Johann Wolfgang Goethe – (1749–1832), német író, fő műve a *Faust*. A világirodalom kifejezést is Goethe alkotta meg

A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK VILÁGIRODALMA

Az idegen nevek ejtése:
Chicago – csikágó

1. Keress példákat a részletben a beszélt nyelvi stílusra!
2. Miért nevezhető vallo-másosnak Kerouac regénye? Véleményedre támaszd alá a szövegből vett részletekkel.
- * 3. Vannak-e a szövegben ironikus szakaszok?

Dean addigra már elment. Carlóval kikísértük a Harmincnyedik utcai távolságibusz-állomásra. Az emeleten fenn a fényképezkedő automata huszonöt cent ellenében dobja ki a képeket. Carlo levette a szemüvegét, és betörőpofát vágott. Dean féloldalt fordult, és lopva hátratekintett. Én belemeredtem a lencsébe, és olyan elszántra sikerültem, mint egy harmincéves olasz, aki csak azt várja, hogy az édesanyját gyalázzák. Ezt a képet Carlo és Dean borotvával kettébe metszette, és egy-egy felét levéltárcájukba csúsztatták megőrzés végett. Dean nyugati üzletemberhez illően öltözött, mint akit az üzleti év sikeres zárása után visszaszólt a dolga New Yorkból. Sikeres üzleti évről beszélek, mikor szerencsétlen úgy dolgozott a parkolóban, hogy a nyelve kilógott. Ilyen parkolószakembert különben még a világ nem látott. Negyven mérfölddel farol bele a legszűkebb kínálózó részbe, a falnál hajszállra megáll, kiugrik, elsiklik a kocsik között, beugrik egy másikba, ötven mérfölddel nagy ívben kanyarodik, rést lát, befarol, ukk, beletapos a fékbe, és azzal a lendülettel ugrik ki, ahogy a megugró kocsis is kivetné, aztán iramodik a jegyváltóhoz, mint valami salakfutó, nyújtja a jegyet, ugrik az újonnan érkezett kocsihoz – a tulaj ki sem szállt, ő már benn ül, nyitott ajtóval indít, szaggat a kínálózó résznek, bevág, fékez, kipattan, szalad – így működik megállás nélkül nyolc órát, esti műszakban lebonyolítja a délutáni csúcsforgalmat, a színházi tolongást kiseggesedett boriszák-nadrágjában, kopott szőrmebéléses zekéjében és kását kérő topogójában. Hanem vissza most új öltő ruhában indul, hajszálcsíkos kékben, mellény, minden – a Harmadik sugárúton tizenegy dollár – óralánccal, órával és táskáírógéppel, mert amint Denverben szállást és állást kerít, nyomban nekifog az írásnak. Búcsúbédünk babfőzelék volt kolbásszal a Hetedik sugárúti Kikérnél, majd Dean felkapott a buszra, és azzal, hogy viszlát Chicagóban, eltűnt az éjszakában. Pásztorunk elpártolt. Fogadkoztam, hogy nyomdokába lépek, amint a bimbó fakad, s a föld megnyilatkozik.

Ezzel kezdődött el az én úton járó életem is, meg az eszméletlen sok tapasztalatom, amiről be kell számolni.

1957

(Bartos Tibor fordítása)

A posztmodern

„Ha nagy szavakat akarunk használni, akkor a posztmodern valami olyasmi, hogy Isten meghalt, de lehet, hogy mégsem”

(Garaczi László: Feri és a posztmodern)

A **posztmodern** mint a modernítésra következő korszakot (azaz posztmodernitást) az 1960-as évektől számítjuk (magyar nyelvterületen kicsit később jelentkezik). Korstílusként (posztmodernizmus) az ezután keletkezett művekből következtethetünk stílusjegyeire. Ebből a mondatból az is kiderült, hogy a posztmodern kifejezést használhatjuk korszakfogalomként és stílusirányzatként is.

Már a modern művészetet is csak nagyfokú egyszerűsítés árán lehet egységes rendszerként bemutatni, a posztmodern művészet esetében ez szinte lehetetlen. Mégis, a kornak és a korstílusnak is vannak olyan megkülönböztető jegyei, amelyek segítenek a posztmodernben való tájékozódásban. Ilyen például „a nagy elbeszélésekkel szembeni bizonytalanság”.

A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK VILÁGIRODALMA

Az elbeszélést itt nem műfajfogalomként (pl. regény, elbeszélés, epigramma) kell érteni, hanem átfogó fogalomként: mint a világ, a lét egyes területeinek értelmezését, a világban való tájékozódást elősegítő rendszert. A modern (modern világ) leírható az egyetemes elbeszéléseken keresztül.

A modern nagy elbeszélései az értelemben és a technikai fejlődésbe, a munka értelmébe, az igazságba vetett hit. A második világháború haláltáborai azonban megkérdőjelezték a modern civilizációt meghatározó nagy elbeszélések érvényességét. Az információs társadalom kialakulása pedig átformálta az addigi, kézzelfoghatónak tűnő világot.

A posztmodernben áttekinthetetlenné válik a tudás, egyetlen ember már csak töredékeit birtokolhatja. Megrendül az abszolút igazságba vetett hit, minden viszonylagossá válik. Egyszerre különböző értékrendek vannak érvényben. Az addig viszonylag jól szétválasztható dolgok átjárhatóvá válnak: a kultúra területén ez úgy nyilvánul meg, hogy elmosódik a határ a magas- és a tömegkultúra (populáris kultúra) között – amint láttatok, ez a folyamat már korábban megkezdődött.

A posztmodern művészet – szemben a modernizmussal – már nem akar mindenáron újat. Az elmúlt korok stílusaira egyenrangú lehetőségként tekint. Ez különösen az építészetben nyilvánul meg látványosan: gótikus, barokk és modern elemek békésen megférnek egymás mellett ugyanazon az épületen.

A posztmodern irodalom ismérvei:

- **intertextualitás**,
- a **nézőpontok és nyelvi regiszterek váltogatása**,
- a **lineáris szerkezet** megbontása,
- a **populáris műfajok** egyenrangúsodása.

A posztmodern fontos motívumai a labirintus, az erdő és a könyvtár, a világ miniatűr tükörképeként jelennek meg általában.

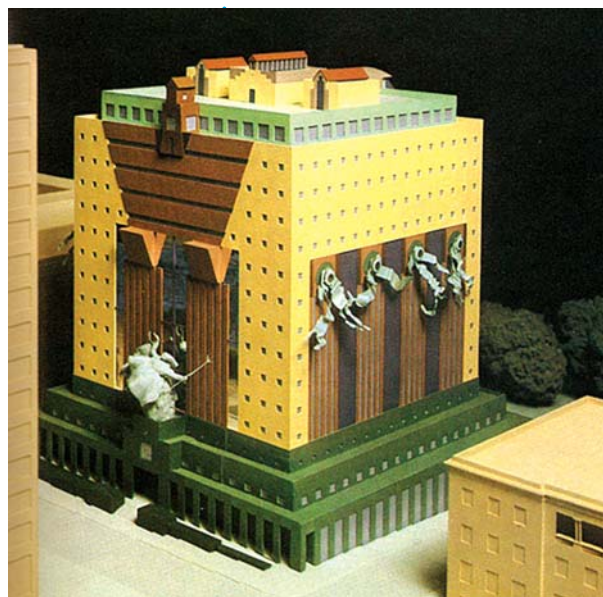
Posztmodern regények

John Fowles: *A francia hadnagy szeretője* (1969)

A regény végén négy befejezést is talál az olvasó: vagyis tulajdonképpen nincs igazi zárata a műnek.

Italo Calvino: *Ha egy téli éjszakán egy utazó* (1979)

A regény fejezetei egymásba nyílnak: mindegyik egy lehetséges regény különböző stílusban megírt és persze eltérő tartalmú első fejezete. A főhős egy bizonyos olvasó, azaz Te. A regény végig az Olvasót megszólítva meséli el az Olvasó kalandjait. A regény műfajában eddig az

Michael Graves Portland Building terve a posztmodern építkezés jó példája. Az épület 1982-ben készült el, kivitelezése nem annyira látványos, mint az eredeti terv.

intertextualitás – jelentése: vendégszöveg, szövegek közöttség, szövegközöttség, szövegek közötti különféle kapcsolatok létrejötte. Lényegében a saját és az idegen szöveg közti határ megszüntetése. Például egy mű részletének beépítése a saját szövegünkbe intertextuális eljárás

nyelvi regiszter – különböző helyzetekhez kapcsolódó különböző nyelvváltozatok (pl. más nyelvváltozatot használunk a családban és mást a hivatalban)

nézőpontváltás – egy történet más-más szemszögből való elmondása

lineáris szerkezet – időrendre, az események bemutatásának egymásutánosságára épülő szerkezet

populáris műfajok – a szórakoztató irodalom műfajai: detektívregény, bűnügyi re-

Az idegen nevek ejtése:

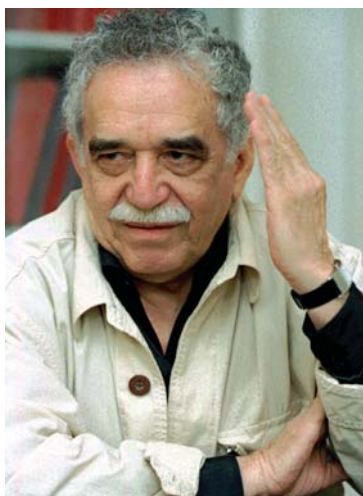
ejtsd: dzson foulds

ejtsd: itáló kalvinó

A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK VILÁGIRODALMA

ejtsd: *umberto ekó*ejtsd: *szalman rasdi*ejtsd: *gabriel garszia markesz*

mágikus realizmus – olyan irodalmi, művészeti irányzat, amelyben az egyébként realista megjelenítésben varázslatos, mágikus elemek tűnnek fel

Gabriel García Márquez

elbeszélés általában egyes szám harmadik személyű vagy egyes szám első személyű volt. Az egyes szám második személyű elbeszéléssel tehát Calvino újat hozott az irodalomba.

Umberto Eco: *A rózsza neve* (1980)

Eco könyve különböző rétegeket ötvöz. Az első lényegében egy detektívtörténet. Két középkori szerzetes, az intellektuális módszerekkel dolgozó Baskerville-i Vilmos és segédje egy rejtélyes kolostori gyilkosság feltárására vállalkoznak. A második réteg művelődéstörténeti: a középkor gondolkodásmódjába, hitvitáiba, a kolostori életbe nyer betekintést az olvasó. A történetek egymásba fonódnak, a szerző vendégszövegeket is használ.

Salman Rushdie: *Az éjfél gyermekei* (1981)

A regény elbeszélője Szalím Szinai, az India függetlenné válásának pillanatában született író, aki mágikus összefüggést tételez fel saját maga és India között. Vagyis: ami vele megtörténik, az történik az országgal is, ezért könyvébe egyrészt mindennek be kell kerülnie, ami vele történik, másrészt mindennek jelentéssel kell bírnia.

Gabriel García Márquez: *Száz év magány* (1967)

Marquez (1927) kolumbiai író, műveit spanyolul írta. Világszerte ismertté *Száz év magány* című regénye tette. A regény színtere Macondo, az isten háta mögötti városka, ahol minden lehetséges, mert mítosz és valóság szétfejtethetetlenül fonódnak össze. A mű a Buendía család száz évre nyúló történetét beszéli el, egyedi **perspektívából**: az elbeszélés a kivégzőosztag előtt álló Aureliano Buendía visszaemlékezésével kezdődik. A regény első mondata többször is visszatér: „*Hosszú évekkel később, a kivégzőosztag előtt, Aureliano Buendía ezredesnek eszébe jutott az a régi délután, mikor az apja elvitte jég-nézőbe.*” A család történetének elbeszélése nem követi az időrendet.

A regény a **mágikus realista** művek dél-amerikai nagycsaládjába tartozik.

Gabriel García Márquez

SZÁZ ÉV MAGÁNY

(részlet)

Hosszú évekkel később, a kivégzőosztag előtt, Aureliano Buendía ezredesnek eszébe jutott az a régi délután, mikor az apja elvitte jég-nézőbe. Macondo akkor hús-vályog- és bambuszházból álló falu volt egy folyó partján, melynek áttetsző vize őskori tojás nagyságú, sima, fehér köveken hömpölygött. Annyira új volt a világ, hogy sok minden még nevet sem kapott, s ha meg akarták említeni, ujjal mutattak rá. Minden év márciusában egy ágrólszakadt cigánycsalád vert sátrat a falu végén, sípok, dobok fülsiketítő lármájával hirdette a legújabb találmányokat. Először a mágneset mutatták be. Egy testes, torzonborz szakállú, verébkező cigány, aki Melchiades néven mutatkozott be, harsány hangon bocsátotta közszemlére a macedóniai alkimista bölcsek nyolcadik csodáját, ahogy ő nevezte. Két fémrudat hordott házról házra, és mindenki

A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK VILÁGIRODALMA

rémülten látta, hogy az üstök, fazekak, parázsfogó vasak, tepsik leesnek a helyükről, a fa kiszakadozó szögek és csavarok elszánt igyekezetétől recseg, a régóta elkallódott tárgyak is sorra előbújnak onnan, ahol a legjobban keresték őket, és eszeveszett kavarodásban vonszolják magukat Melchiades bűvös vasai után.

– A dolgoknak is megvan a maguk élete – hirdette a cigány érdes kiejtéssel –, csak fel kell ébreszteni a lelküket. – José Arcadio Buendía, akinek hatalmas képzelőereje mindig túlszárnyalta a természet leleményességét s még a csodákat és a mágiát is, úgy gondolta, hogy a haszontalan találmány segítségével ki lehetne húzni az aranyat a földből. Melchiades, aki becsületes ember volt, figyelmeztette: – Arra nem jó. – De José Arcadio Buendía akkoriban nem hitt a cigányok becsületesességében, így hát odaadott egy ösvért meg egy fél tucat bakkecskét a mágneses rudakért. Ursula Ignaránnak, a feleségének, aki ezekkel az állatokkal szerette volna a zsugorodó családi vagyont szaporítani, nem sikerült lebeszélne.

– Hamarosan annyi lesz az aranyunk, hogy a padlót is azzal borítjuk – felelte a férje. Hónapokon át munkálkodott, hogy igazolja feltevését. A két vasrudat cipelve, araszról araszra végigvizsgálta a vidéket meg a folyó medrét is, s közben fennhangon mondogatta Melchiades varázsigéjét. De semmi mást nem szedett ki a földből, mint egy XV. századi páncélt; részeit összeforrasztotta a rozsdá, és a belseje úgy kongott, mint egy hatalmas, kavicsokkal teli tők. Amikor José Arcadio Buendíának az expedíció²⁰ négy emberével együtt végre sikerült szétszednie a páncélt, egy elmeszesedett csontvázat talált benne, a nyakában réz amulett²¹ volt, női hajfürttel.

Márciusban visszatértek a cigányok. Ezúttal távcsövet és egy nagyítóüveget hoztak, akkora volt, mint egy dob, és úgy mutatták be, mint az amszterdami zsidók új találmányát. A falu végén leültettek egy cigánylányt, a távcsövet pedig a sátor bejáratába helyezték. Az emberek öt réal²² ellenében belenézhetek a távcsőbe, és a cigánylány ott volt az orruk előtt. – A tudomány kiküszöbölte a távolságokat – hirdette Melchiades. – Az emberek rövidesen megláthatnak mindent, akárhol történik, a föld bármely pontján, még csak ki sem kell tenniük a lábukat a házból. – Egy forró délben döbbenetes mutatványt végeztek az óriáslencsével: az út közepére szénakupacot raktak, és a napsugarakat oda összpontosítva, lángra gyújtották. José Arcadio Buendíában, aki még alig vigasztalódott meg mágnesének kudarca miatt, megfogant az ötlet, hogy a találmányt harci eszközként alkalmazza. Melchiades újból megpróbálta lebeszélne. De végül a nagyítóért cserébe elfogadta a két mágnesrudat és azonkívül három régi aranypénzt. Ursula sírva fakadt a megdöbbenéstől. A pénz egy aranyakkal tele ládából került elő, apja kuporgatta össze, egy hosszú élet lemondásai árán: ő elásta az ágy alatt, valami jó alkalomra várva, amikor majd kamatoztathatja. José Arcadio Buendía még csak vigasztalni se próbálta, annyira elmerült hadi kísérleteiben, önfeláldozóan, mint egy tudós, az életét is kockáztatva. Hogy bemutassa, milyen hatással van a nagyító az ellenséges csapatra, ő maga állt a sugárkévébe, és olyan égési sebeket kapott, hogy kifehélyesedtek, és hosszú idő telt el, míg begyógyultak. Hiába tiltakozott a veszélyes találmánytól rémüldöző felesége, majdnem felgyújtotta a házat. Hosszú órákon át ült a szobájában, és mérlegelte az új fegyver stratégiai²³ alkalmazását, aztán egy didaktikailag²⁴ bámulatosan világos és ellenállhatatlanul meggyőző kézikönyvet állított össze. A könyvet a kísérletek számos szemtanújának nyilatkozataival és szemléltető rajzokkal együtt elküldte a hatóságoknak; a kül-

1. Találsz ismétlődést Márquez regényének részletében? Milyen időélményt fejez ki az ismétlődés?
2. A részlet szereplői közül ki a legtájékozottabb?
3. Mi utal arra a szövegrészletben, hogy Macondo isten háta mögötti hely lehet?

Az idegen nevek ejtése:

Macondo – *makondó*

Melchiades – *melkiádesz*

José Arcadio Buendía – *hozé arkádió buendía*

Ursula – *urzula*

²⁰expedíció – felfedező út

²¹amulett – a babonás hit szerint viselőjét minden bajtól, ártó szándéktól megóvó bűvös erejű tárgy

²²real – régi spanyol ezüstpénz

²³stratégia – hadászat

²⁴didaktika – oktatástan

1. Melyik bűnügyi regény címének első fele van elrejtve Baskerville-i Vilmos (*ejtsd: bászkövíll*) nevében? Ha nem tudod, nézz körül Sir Arthur Conan Doyle könyvei között. Így megtudhatod, melyik híres nyomozó elődje a középkori szerzetes.
2. Melyek a posztmodern irodalom ismertetőjelei?
3. Mit jelent az intertextualitás kifejezés?

A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK VILÁGIRODALMA

dönc hegyeket mászott meg, vég nélküli mocsarakban bolyongott, örvénylő folyókon gázolt át, és majdnem áldozatul esett a vadállatoknak, a kétségbeesésnek és a pestisnek, míg kijutott a levélhordó ösvérek útjára. Annak ellenére, hogy akkoriban egy fővárosi utazás a lehetetlennel volt határos, José Arcadio Buendía megfogadta: azonnal nekivág az útnak, mihelyt megjön a kormány utasítása, hogy találmányát a gyakorlatban is szemléltesse a katonai vezetők színe előtt, és személyesen avassa be őket a napsugárharc bonyolult művészetébe. Több éven keresztül várta a választ. Végül, a várakozást megunva, elpanaszolta Melchíadesnek a vállalkozása kudarcát, s a cigány akkor meggyőző tanújelét adta becsületességének: a nagyító ellenében visszaadta az aranyakat, sőt néhány portugál térképpel és hajózási műszerrel is megajándékozta. Melchíades saját kezűleg leírta Hermann atya tanulmányainak tömör összefoglalását, útmutatóul az asztrolábium,²⁵ az iránytű és a szextáns²⁶ használatához. José Arcadio Buendía az esős évszak hosszú hónapjaira bezárkózott egy kis szobába, amelyet a ház legeldugottabb sarkába épített, hogy senki ne zavarhassa a kísérleteit. A házi tennivalókat is teljesen elhanyagolva, egész éjszakákon át vizsgálta az udvaron a csillagok pályáját, és a hóguta kerülgette, miközben azon igyekezett, hogy pontos módszert dolgozzon ki a délpont meghatározására. Miután megtanulta a műszerek kezelését, úgy el tudott igazodni a térben, hogy ismeretlen tengereket hajózott be, lakatlan földrészeket fedezett fel, és csodálatos lényekkel érintkezett, bár ki sem mozdult a laboratóriumából. Ekkor vált a szokásává, hogy a házban fel-alá járkálva, s másokra ügyet sem vetve, magában beszéljen, miközben Ursula és a gyerekek a vete-ményeskertben görnyedtek, és a banánt meg a malan-

gát, a jukkát meg a ñamét, az ahuyamát meg a padlizsánt gondozták. Lázas tevékenysége egyszer csak minden magyarázat nélkül abbamaradt, és valami révületféle váltotta fel. Napokon át, mint egy megigézett, halkan mormogta magában elképesztő megsejtéseit, mit sem törődve a saját józan esze sugallatával. Végül decemberben, egy keddi napon, ebédnél hirtelen kitört belőle, ami a lelkét nyomta. A gyerekeknek egész életükre emlékezetes maradt, ahogy apjuk fennkölt ünnepélyességgel, láztól reszkette, a hosszú virrasztástól és képzeletének lobogásától elgyötörten leült az asztalfőn, és kinyilatkoztatja felfedezését: – A föld kerek, mint a narancs.

Ursulának elfogyott a türelme. – Ha már meg kell örülnöd, örülj meg magadnak – kiáltotta. – De a fiaid fejét ne tömd tele azzal a cigánymaszlaggal. — José Arcadio Buendía érzéketlen maradt, és akkor sem rettent meg, amikor a felesége dühében földhöz vágta az asztrolábiumot: másikat készített helyette, kis szobájába összehívta a helység férfinépét, és valamennyiük számára érthetetlen elméletek alapján bebizonyította, hogy az ember, ha mindvégig keletnek hajózik, visszatér a kiindulási pontra. Az egész falu biztos volt benne, hogy José Arcadio Buendíának elment az esze, de végül megérkezett Melchíades, és tisztázta a dolgot. Nyilvánosan magasztalta José Arcadio Buendía értelmi erejét, hiszen pusztán asztrológiai spekulációk alapján olyan elméletet sikerült kidolgoznia, amelyet a gyakorlat már igazolt, noha Macondóban mindaddig nem tudtak róla: csodálatának jeléül pedig megajándékozta valamivel, ami aztán döntő hatást gyakorolt a falu jövőjére: egy alkimista vegykonyha kellékeivel.

1967

(Székács Vera fordítása)

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Miben látsz különbséget a modern és a posztmodern korszaka és korstílusuk között? Meglátásaidat rendezd ellentétpárokbá!
2. Keress párhuzamokat a világirodalom e fejezetben tárgyalt jelenségei (pl. groteszk, tárgyas költészet, totalitás tapasztalata) és a magyar irodalom között! Lapozz a tankönyvben előre, a magyar irodalmat tárgyaló fejezethez!
3. Készíts projektet a századközép vagy a posztmodern irodalmáról! Forrásként használhatod az internetet. Témaajánlat: beat-irodalom, tárgyas költészet, negatív utópiák, groteszk, francia újregény, populáris kultúra, mágikus realizmus stb.
Ajánlott források: Legeza Ilona könyvismertetői (<http://web.t-online.hu/ilegeza/kereses.htm>), Nagyvilág, Világirodalmi folyóirat (<http://www.nagyvilag-folyoirat.hu/>), Litera (<http://www.litera.hu/>)

²⁵asztrolábium – a bolygók és a csillagok égi helyzetének meghatározására szolgáló, az ókorban és a középkorban használatos műszer

²⁶szextáns – szögmérő eszköz csillagászati és hajózási helymeghatározás céljára

A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK MAGYAR IRODALMA

Történelmi és társadalmi háttér

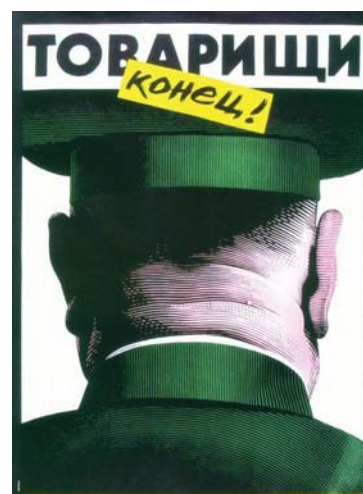
A második világháború után a hatalmi újrafelosztás eredményeképpen a közép-európai államokban, így Magyarországon és Csehszlovákiában is néhány évi többpárti, de egyre korlátozottabb demokratikus berendezkedést követően a kommunista párt az itt állomásozó szovjet csapatok segítségével totális diktatúrát vezetett be. 1948 és 1989 között a szocializmus elnevezésű társadalmi forma uralkodott, mely nem tartotta tiszteletben a demokrácia alapelveit, központilag mesterségesen irányította a társadalmi és gazdasági folyamatokat (államosítás, **kollektivizálás**), korlátozta az egyéniséget (a szabad véleménynyilvánításban, a vallásgyakorlásban, a magántulajdonban, külföldi és sokszor belföldi utazásban stb.). A Rákosi Mátyás nevével fémjelzett sztálinista **proletárdiktatúra** a besúgórendszerre épülő államrendőrség (**ÁVH**) segítségével megfélemlítette polgárait, gyakran híveinek letartóztatásával és halálra ítéelésével (**konceptciós perek**) példát statuálva¹ fokozta a rendszerrel azonosulni nem tudók rettegését. Európa politikailag kettészakadt, aminek a jelképe a **berlini fal** és a **vasfüggöny** volt. 1956 októberében Nagy Imre vezetésével népfelkelés (szabadságharc) tört ki, mely a szovjet nagyhatalom és a diktatúra ellen irányult, de az országba bevonuló szovjet túlerő alig két hét múlva véget vetett a demokratizálódási folyamatoknak. Az eseményeket tömeges letartóztatások, kivégzések (a mártírok jeltelen sírokba temetése) követték. Majd Kádár János vezetésével megindult a **konszolidáció**: Magyarországot a kelet-európai **szocialista tábor** legvidámabb barakkjaként emlegették. A derűs felszín alatt azonban egyre jobban megmutatkoztak a válság jelei: az ország fokozatosan eladósodott, az életszínvonal csökkent. A mesterséges, ám korántsem felhőtlen „fejlődést” Mihail Gorbacsov szovjet pártfőtitkár **peresztrojkája** szakította meg a '80-as évek második felében. 1989-ben lezajlott a békés rendszerváltás: felbomlott a proletárdiktatúra intézményrendszere, Magyarország köztársaság lett, melynek első elnöke Göncz Árpád volt. Az új államforma jellemzői a működő többpártrendszer, a demokratikus választások, a szabad tulajdonlás, a piacgazdaság, a munkaerő szabad áramlása stb.

kollektivizálás – a mezőgazdaság átalakítása, a magántulajdon (termőföld és a földművelésre szolgáló eszközök) közössé nyilvánítása

proletárdiktatúra – uralkodó osztályként, az államhatalom alapjaként a proletariátust, munkásosztályt megjelölő, valójában a kommunista párt egyeduralmát megvalósító államforma (diktatúra: egyetlen személy vagy csoport uralma a közösség, az állam fölött; tulajdonképpen zsarnokság)

ÁVH – államvédelmi hatóság (közismert nevén: ávó)

konceptciós per – koholt, hamis vádak alapján történő elítélés (a törvényhozó testületek nem voltak függetlenek az államirányító szervektől, azok határozták meg az ítéleteket)

Orosz István plakátja, amely a kommunista diktatúra bukását, a szovjet csapatok kivonását jelzi az Elvtársak, vége! – orosz nyelvű felirattal

¹statuál – elrettentő példát mutat

A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK MAGYAR IRODALMA

berlini fal – a vasfüggönyhöz hasonlóan fizikailag választotta el Berlin, vagyis Európa két felét

vasfüggöny – a Nyugat és Kelet, vagyis két különböző ideológia és állami berendezkedés elválasztó jelképe, egy ideig aláaknázott és mindvégig erősen felfegyverzett katonákkal őrzött határ

konszolidáció – megerősítés, megszilárdítás; ingatag politikai vagy gazdasági rendszer megszilárdítása

szocialista tábor – szovjet fennhatóság alatt, a kommunista párt által irányított kelet-európai vagy kelet-közép-európai államok (Csehszlovákia, Lengyelország, Magyarország, Bulgária, Románia, NDK, Jugoszlávia)

peresztrojka – átalakítás, Gorbacsov mindent átfogó reformja, mely a glasznosztjra (nyíltság) épült – a Szovjetunióban 1985 és 1991 között a korlátozások feloldását jelentette a gazdaság, a politika, a kultúra területén

klasszikus-esztétizáló modernség – lemond az átfogó világértelmezésről, még nem rendelkezik a személyiség felbomló egységének tapasztalatával, hisz az én és a dolgok nyelv általi megragadhatóságában, fontos a szöveg megalkotottsága, formai tökéletessége; irányzatai: szimbolizmus, impresszionizmus, szecesszió

későmodernség – másodmodernség vagy utómodernség. A magyar irodalom történetében az 1930–1960 közötti időszak

A berlini fal

1. Kérdezd meg szüleidet, nagyszüleidet a '89-es eseményekről! Ha találsz ebből az időszakból dokumentumokat (újságokat, fotókat), hozd el az órára!
2. Ennek a történelmi helyzetnek a feldolgozásával kapcsolatban érdemes elolvasnod Bibó István műveit, pl. *A kelet-európai kisállamok nyomorúsága* c. tanulmányt. Megtalálod a www.mek.oszk.hu honlapon.

A kor irodalma: a későmodern, a neoavantgárd és a posztmodern

A **modernség** (klasszikus-esztétizáló és későmodernség), mely többféle irányzat egymás mellett élését, illetve összekapcsolódását jelent, a 20. század hatvanas éveinek közepéig érvényesült. A kor embere hitt abban, hogy a tudományok és a technika felgyorsult fejlődése nyomán a világ egyre pontosabban megismerhetővé válik, hogy létezik egy vagy több **nagy elbeszélés**. A fejlődésbe vetett hit azonban fokozatosan megrendült, és különböző, egyenrangú világmagyarázatok éltek egymás mellett. A későmodernség irodalmi irányzatai között az **újklasszicizmus** elsősorban a lírában jelentkezik. Az irányzat képviselői nagyra értékelik a hagyományt, felújítják a klasszikus (az ókortól érvényes) műfajokat, versritmusokat, témákat a mértéktartás jegyében. A későmodernség másik vonulata az **újnépiesség**, mely jobb- és baloldali társadalmi mozgalmakkal is összekapcsolódva az irodalom közösségi, társadalmi küldetését hangsúlyozza mind a költészetben, mind a szépprózában, elsősorban a folklórhoz, a népköltészet témáihoz és formáihoz fordulás révén. A későmodern harmadik jellegzetes beszédmódja a **tárgyas (objektív)**

A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK MAGYAR IRODALMA

költészet, mely az **egzisztencializmusra** támaszkodik. A személyességet a háttérbe szorítja, zárt nyelvhasználat jellemzi.

A modernség mellett párhuzamosan élnek az avantgárd stílusirányzatok, más néven izmusok. A **történeti avantgárd** a harmincas évek végére kifulladás, ám a hatvanas években ismét előtérbe kerül az újítás és lázadás magatartása, a **neoavantgárd** művészeti megnyilvánulásai. A lázadás a fogyasztói társadalom ellentmondásaira hívja fel a figyelmet. Két jellegzetes neoavantgárd-típus különböztethető meg a kor művészetében: a „**kiáltás**” típusú és a „**jel**” típusú neoavantgárd.

Az 1970-es évektől a modernséget felváltja és egyben új korszakot nyit a **posztmodern**. A kifejezés jelentése a modernség utáni állapotra utal. Háttére a **posztindusztriális** (vagy fogyasztói) társadalom, melynek középpontjában a fogyasztó áll, vagyis mindennek az értékét az határozza meg, hogy megvásárolják. E társadalom lényeges tényezője az információ (tömegkommunikáció, számítástechnika). A posztmodern kortudatra jellemző az egészszelű gondolkodás feladása, ami annak a felismerésnek a következménye, hogy a világról alkotott ismeretek felhalmozásával sem lehet eljutni a világ pontos, maradéktalan leírásához. A posztmodern éppen ezért lehetőségekben, alternatívákban gondolkodik, nem egyetlen, átfogó normában. A személyiség (szubjektum) egységességébe vetett hit is megrendül, de az identitásvesztést a posztmodern gondolkodás már nem tragédiaként éli meg, mint a modernség egyes irányzatainak képviselői, hanem a különböző identitásokkal való játék-lehetőséget derűvel fogadja és kihívásnak tekinti. (Ezért is születik sok költői maszk). Sajátos a posztmodernnek a hagyományhoz való viszonya is. A posztmodern művek szívesen építik be más szerzők szövegeit az alkotásaikba, mert úgy vélik, már nem lehet olyat írni, amit korábban nem írtak meg, ezért minden szöveg újraírás (gyakran akár **paródia** formájában). A különböző forrásokból származó szövegek vagy azok újraírt változatainak egymás mellé helyezése az **intertextualitás** (szövegköztiség), mely lebontja a határokat a saját és a mások szövege között.

Pop-art tükör

nagy elbeszélés – olyan egy-
séges világmagyarázatot adó
rendszer, amely a történelmet,
az emberiséget és az egyént
az adott nagy elbeszélés ösz-
szefüggésrendszerébe helyezi

egzisztencializmus – modern
filozófiai irányzat, fontos témái
az ember elidegenedése a
környezetétől, a tudomány,
a technika szerepe, a szoron-
gás, a halál, az idő, a tömeg-
kultúra

történeti avantgárd – a 20. szá-
zad első felében (1910–1930)
fellépő művészeti irányzatok
(futurizmus, expresszionizmus,
dadaizmus, szürrealizmus stb.)
gyűjtőneve. Az irányzatok kö-
zös jellemzői: a hagyományok-
kal való szakítás, a lázadás,
az újítás, a csoportos fellépés,
a művészeti célok kiáltványok-
ban (manifestumokban) való
megfogalmazása, a forma-
bontás, a meglepetés,
a polgárpukkasztás

**„kiáltás” típusú neoavant-
gárd** – lázadás a fogyasztói
társadalom visszasságai ellen,
ilyen pl. az ún. beatirodalom,
melynek hősei az alkohol,
a drog és a szexualitás segít-
ségével tagadják a társadalmi
szabályokat. Nagy szerepet
játsszik a rockzene

„jel” típusú neoavantgárd –
képviselői elemeire (szavakra,
betűkre) bontják a nyelvet,
a szöveget, majd pl. matemati-
kai szabályszerűséget követve
variálják a szövegdarabokat.
Ehhez felhasználják a számító-
gépet is. Vizuális költeménye-
ket (képverseket) és fónikus
(hangzó) verseket hoznak létre

**posztindusztriális társada-
lom** – az ipari forradalmakat
követő társadalom

paródia – egy mű jellegzetes-
égeit felnagyító, túlzó, tréfás
vagy gúnyos utánpótlás

A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK MAGYAR IRODALMA

elit irodalom, kultúra – az értékes irodalom, a magas műfajok és beszédmodok területe, mely csak a beavattak (magasan képzettek) számára megfeythető méltóságteljes üzenet

populáris irodalom – a tömegkultúra része, a mindenki számára hozzáférhető, nyelvi értelemben könnyebben érthető szövegek (jellegzetes műfaja a krimi, a fantasy, a szerelmi regény stb.)

nyelvválság – az emberiség alapélménye, mely szerint a nyelv által már nem ragadható meg és nem közvetíthető a világ teljessége

pop-art – Amerikában születő, majd világszerte elterjedő mozgalom, mely a művészet és a népszerű tömegkultúra ellentétét kívánja áthidalni; célkitűzése a művészet és az élet közti határok lerombolása, a mindennapi élet banális jelenségeinek és tárgyainak a műbe való bevonása; a gépies és személytelen világ fonásáira hívja fel a figyelmet

depoetizálás – a mindennapi banalitások, a politika, a lefokozott személyiség, a díszítetlen, költői képektől és alakzatoktól megfosztott nyelvhasználat, trágárság

A posztmodern megszünteti az **elit** és **populáris irodalom** közti határokat, valamint feloldódnak a műfajok és a műnemek közti határok is. A kor **nyelvválság**-tapasztalata szintén érzékelhető az irodalmi művekben. A posztmodern nyelvhasználat jellemzője a különféle nyelvrétegek (nyelvi regiszterek) keverése (pl. a mindennapi beszélt nyelvhez való közeledés, a nyelvi műveletlenség, a trágárság, a különböző szakmai zsargonok, a költői, retorikai szóképek és alakzatok használata vagy éppen azok elhagyása, a **depoetizálás**, a régies, archaikus szövegek beemelése stb. akár egyetlen szövegen belül is), a nyelvtani (grammatikai) szabályok elleni tudatos vétés (rontott vagy ronsolt nyelv). A posztmodern irodalom befogadóközpontú: a szövegek, a történetek az olvasóban fejeződnek be, a szövegek közötti viszonyok pedig az utalások, értelmezések újabb és újabb lehetőségeit nyitják meg. Hangsúlyozni kell, hogy a posztmodern nem egységes irányzat, éppen ezért a korszak irodalmát a különböző költői és írói törekvések párhuzamos jelenléte jellemzi.

1. Gyűjts a fogyasztói kultúrára jellemző jelenségeket a mai magyar (szlovákiai magyar) társadalom életéből!
2. Milyen szerepet tölt be a reklám mindennapjainkban? Rád milyen hatással van a reklám?
3. A képek a **pop-art** jellegzetes darabjai. A *pop-art tükör* (21. o.) üdítőitalok csomagolásával van keretezve. Mire hívja fel a figyelmet? Milyen jelképes tárgy a tükör?
4. Értelmezd a *pop-art kutyusok* képet! Figyeld meg a színeket! Milyen érzéseket vagy gondolatokat váltanak ki belőled a beszélő tárgyak kérései?

Pop-art kutyusok

A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK MAGYAR IRODALMA

Parti Nagy Lajos

LÖNCSÖLŐ KISLÁNY

(Négy strand évszak Balla Zsófiának)

„...az élet úgyis szívószál...”

Ha végre itt a Vasz és rügyre rügy tapos,
s az ajkunk föl-le jár, mint Barbie-villamos,
ne légy oly bambi már, ma light a Pep, szívem,
a fílingemre nincs szavam, csak fújom és megszívem...

Jajjj, úgy élvezem én az élet,
ottan annyira wash and go
annyi fitneszet látok-hallok,
és még hambi is kapható.

Ha végre itt a Nyár, az vadi high nekem,
ölelj magadhoz, ó hatalmas Bigmac-em,
s még fullig ér a száj a boldogság lecsöpp,
ájlávtól égsz az ajkamon, te extra ingyen ketchup...

Jajjj, úgy élvezem én az élet,
minden annyira fess and jó,
annyi fitneszet látok-hallok,
és még hambi is kapható.

Ha végre itt az Ősz, a nagy pizzériás,
deresh fején halas, meg sonkás és tojás,
az elmúlás szele már éppen beten neki,
de Red Bull mindig csúcsszuper, és vígan megkergeti.

Jajjj, úgy élvezem én az élet,
ottan annyira fresh and go,
annyi fitneszet látok-hallok,
és még hambi is kapható.

Ha végre itt a Tél, az tiszta beautiful,
popkornunk mint a hó, mely szájról szájra hull,
és tökre úgy ropog, hogy mást se hallani,
hát így lehet koncert alatt mindvégig csak taps'lani...

Jajjj, úgy élvezem én Vivaldit,
ottan annyira szép and jó,
annyi fitneszet látok-hallok,
és még hambi is kapható.
2003

A vers a posztmodern nyelvhasználat jellegzetes darabja. A szöveg-elemzés és értelmezés közben a posztmodern poétika jelenségeit követhetjük nyomon.

1. Ki beszél a versben? Milyennek képzeled a versben megszólaló költői alanyt (lírai ént)?
2. Milyen élmény vagy érzések, érzelmek, hangulatok, gondolatok tematizálódnak a szövegben?
3. Gyűjts idegen nyelvi elemeket a költemény szövegében! Keresd meg a magyar megfelelőiket! Mit gondolsz, miért nem a magyar kifejezések kerültek be a versbe? Az idegen nyelvi elemek milyen fogalomkörbe tartoznak?
4. Keresd meg azokat a szöveghelyeket, amelyekben a beszélő vét a nyelvtani és a helyesírási szabályok ellen! Mit gondolsz, mi ennek az oka?
5. Hány szó bújik meg a „strand” kifejezésben? A későbbiekben figyeld meg, miképpen hozható összefüggésbe ez a szósűrítő a költemény szövegével!
6. Keress a szövegben a fogyasztói társadalom jelenségeire utaló jegyeket!
7. Gyűjts reklámszövegre utaló nyelvi elemeket a versben! Mi lehet ezek funkciója?
8. Figyeld meg a vers formai sajátosságait: a versszakok számát, a verselés módját, a rímelés technikáját! Vajon miért tördeli a páratlan versszakok verssorait másképp a szerző?

A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK MAGYAR IRODALMA

9. Milyen műfaji besorolást kaphat a költemény?
10. A műfaji besorolás, a formai sajátosságok és a tematikus utalások mely művészeti ág jelenségeire játszanak rá?
11. Hallgasd meg, illetve nézd meg a www.youtube.com linken a Pancsoló kislány című slágert Kovács Eszti előadásában, majd a Beatrice együttes feldolgozásában! Mi a különbség a két zenei felvétel között?
12. Vesd össze a Pancsoló kislány és a Löncsölő kislány szövegét témájában, formájában, nyelvében!
13. Paródiája-e Parti Nagy Lajos szövege a hatvanas évekbeli slágernek? Véleményedre indokold!
14. Nézz utána, ki volt az utolsó strófában szereplő Vivaldi! Egyik közismert művére is történik utalás a versben. Keresd meg! Hallgasd meg a művet!
15. Nézz utána, ki az ajánlásban szereplő Balla Zsófia!
16. Értelmezd a mottót, állapítsd meg, milyen sornak a játékos elferdítése!
17. Hogyan találkozik a költemény szövegében a magas és a populáris kultúra?
18. Milyen érzést, gondolatot vált ki belőled Parti Nagy Lajos költeménye? Tudsz-e azonosulni a szövegben olvasottakkal? Szórátkoztatónak tartod-e az ilyen jellegű újraírást?
19. Próbálkozz hasonló eljárással: egy általad ismert és kedvelt sláger ritmusára és szövegdarabjainak felhasználásával költés egy verset mindennapi élményeidről, vagy írd dalszöveget egy képzeletbeli együttesnek (a zenei stílust te magad válaszd meg)!

Irodalmi élet

szocialista realizmus – a szovjet típusú, marxista-leninista ideológiára alapozó társadalom irodalompolitikája által kijelölt irányzat; a klasszikus valóság-ábrázoló realizmus eszközeinek felhasználásával az új, szocialista típusú embereszményt kellett közvetítenie

sematikus irodalom, sematizmus – előírt formára, szerkezetre épülő, leegyszerűsített ábrázolásra törekvő irodalmi eljárás, legjellemzőbb műfaja a csasztuska és a termelési regény

A kommunista párt által vezérelt diktatórikus államban a művészetet, így az irodalmat is szigorúan felügyelték. Azokat az írókat, költőket, akik azonosultak a kommunista párt ideológiájával, hajlandóak voltak azt műveikkel szolgálni, legitimálni,² a politikai rendszer támogatta, vagyis publikálhattak, ösztöndíjakat, munkájuk elismeréseként pedig díjakat kaptak. Ezek a szerzők a **szocialista realizmus** jegyében gyártották, termelték **sematikus** műveiket. A kommunista hatalomátvétel után sok szerző külföldre menekült; az emigránsokat – pl. egyik legismertebb képviselőjüket, Márai Sándort – a rendszer ellenségnek tekintette, műveiket betiltotta. Azok az alkotók, akik nem alkalmazkodtak az államhatalom elvárásaihoz, nem publikálhattak, vagyis műveiket az asztalfióknak írták, és csak hosszú várakozás után, a konszolidáció éveiben jelentethették meg. A támogatott és tiltott szerzők

²legitimál – törvényesít, igazol, jogosít

A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK MAGYAR IRODALMA

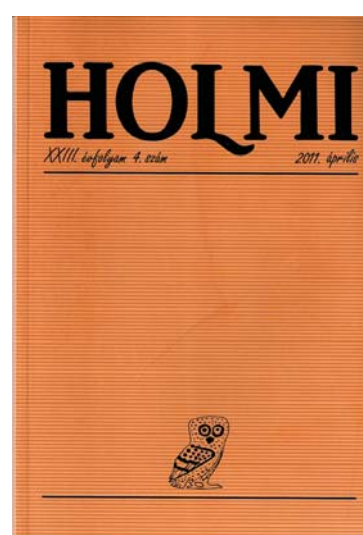
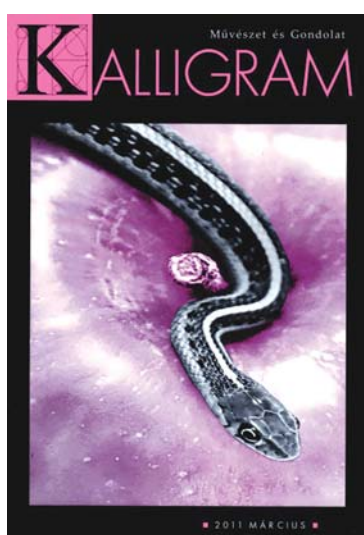
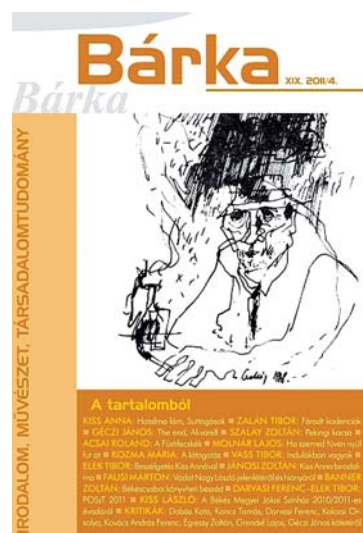
mellett voltak a főleg nemzetközi elismertségük miatt (meg)túrt írók, akik bizonyos korlátozásokkal publikálhattak. A magántulajdonban levő könyvkiadókat államosították, sok folyóiratot megszüntettek, a meghagyottakat keményen cenzúrázták.

Az 1956-os forradalom eseményeinek hatására számos író, költő ártékelte a hatalomhoz való viszonyát, leszámolt korábbi műveivel, a tiltott szerzők is szóhoz juthattak. A forradalom legnagyobb hatású költeménye Illyés Gyula *Egy mondat a zsarnokságról* c. verse lett.

A kommunista diktatúra az irodalompolitika eszközeivel igyekezett megakadályozni a szocialista realizmustól és a sematizmustól eltérő irányzatok, beszédmódok továbbélését, az új poétikák elterjedését, mert féltette a hatalmát. A politikai megszakítottság az irodalomban is leszakadást és elszigetelődést jelentett az európai vagy világirodalmi folyamatoktól. A konszolidáció éveiben azonban fokozatosan oldódott a helyzet.

Az 1989-es rendszerváltozás az irodalmi életet is felszabadította: megszűnt a régi folyóiratok politikai felügyelete, számos új irodalmi folyóirat indult, megsokszorozódott a könyvkiadók száma. A korábban egyetlen irodalmi szervezetként működő Írószövetség mellett új irodalmi társaságok, irodalmi szalonok alakultak. Az irodalmat rangos könyvfesztiválok, irodalmi rendezvények népszerűsítik. A magyar irodalom nemzetközi megítélése is pozitívan megváltozott az utóbbi húsz esztendőben, aminek egyik ékes bizonyítéka Kertész Imre Nobel-díja, melyet 2002-ben vett át *Sorstalanság* c. regényéért.

1. Látogass el elektronikus irodalmi folyóiratok portáljaira vagy klasszikus irodalmi folyóiratok honlapjaira, figyeld meg a rovatokat, válassz ki egy-egy szöveget, olvasd el, értelmezd őket! Linkek: www.irodalmiszemle.sk, www.litera.hu, www.barkaonline.hu, www.alfoldfolyoirat.hu, www.jelenkor.net, www.holmi.org, www.ketezer.hu
2. Látogass el könyvkiadók, klasszikus és internetes könyvruházak honlapjaira, tájékozódj a kínálatról! Tippek: www.kalligram.sk, www.lira.hu, www.irokboltja.hu, www.bookline.hu

organikus építészet – vagy szerves építészet, az építészet azon irányzata, amelynek programjában az szerepel, hogy az épület „természetesen” nőjön ki abból a helyből, ahová tervezték, alkosszon azzal harmonikus, „szerves” egységet mind a felhasznált anyagok, mind az épület mérete, alakja és gondolatisága szempontjából. A hetvenes–nyolcvanas években Magyarországon egyedülállóan jelentős, sőt, nemzetközi hatású organikus építészeti irányzat bontakozott ki. Az épületek a társadalmi környezet tudatos alakításának jegyében születtek, és közvetlenül kötődnek a helyi hagyományokhoz

environment – környezet-szobrászat

assemblage – (ejtsd: aszamlázs) különféle tárgyak egymásba építése

Társzművészetek

Építészet

A képen a Hagymaház, Makó város kulturális központja látható. Eredetileg 1936-ban modernista stílusban épült a makói hagymatermelők székházaként és értékesítési központjaként. 1998-ban a régi Hagymaház helyére újat építettek **Makovecz Imre** világhírű magyar építész tervei alapján. Makovecz Imre az **organikus építészet** művelője volt.

A makói Hagymaház

1. Milyen épületre emlékeztet első látásra téged a kép?
2. Figyeld meg a színeket és a formákat! Mit állapítottál meg?
3. Makó a hagymájáról híres, ezért épített ide a hagymát és a növény növekedését megidéző épületet Makovecz Imre. Figyeld meg az épület felvételén, hogyan érvényesül a tervezői szándék!
4. Nézz utána az interneten, milyen az épület belső tere!
5. Milyen benyomást tett rád az épület? Szívesen bemennél egy színházi előadásra?

Képzőművészet

A neoavantgárd jellegzetes műfaja az **installáció**. A művészeti szóhasználatban eredetileg felszerelést, berendezést, a kiállítási tárgyak elrendezését jelentette. Kialakulását az **environment**ből szokták levezetni, de míg az environment a mű térbeliségére, az installáció az elkészítés módjára vonatkozik. Az installáció tulajdonképpen nagyméretű **assemblage**,

A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK MAGYAR IRODALMA

mely gyakran többé-kevésbé ki-tölt egy speciális belső teret. Az installáció nem egy (mű)tárgy-ra koncentrál, hanem a kontextusra helyezi a hangsúlyt. Ezért csak ritkán készül egy-nemű anyagból. Az installációkat a felhasznált médiumok szerint is meg szokták különböztetni: fény-, hang-, videó-installáció stb. Önálló műfaji elnevezésként a 70-es években kezdték használni.

Németh Ilona Dunaszerdahelyen (Dunajská Streda) élő képzőművész Kapszulák c. installációja; fotó: Ravasz Marián

1. Mi a véleményed erről az installációról?
2. A fotó a budai Moszkva téren készült. Ha a Kapszulát pl. egy galériában, kiállítóteremben látnád, más benyomást tenne rád?
3. Szerinted használja valaki ezt a tárgyat, vagy csak szemléli, mint általában a műtárgyakat szokás?
4. Te kipróbálnád?

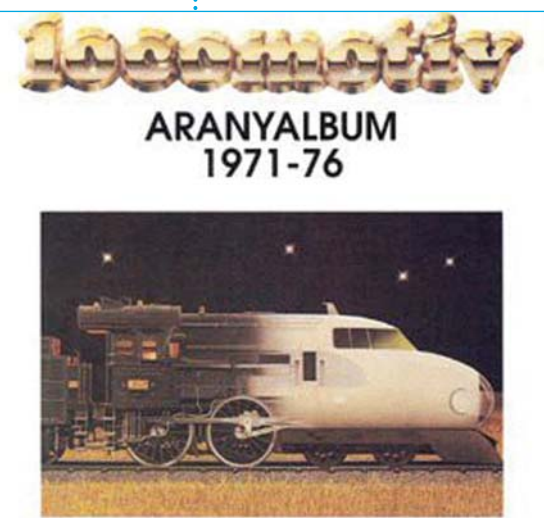
Olvasd el a Kapszula rendeltetését!

A Kapszula egy minimális tér, amelyben az ember megpihenhet vagy meghúzódhat. Lehet szállás hajléktalanoknak, de ugyanúgy pihenőhely fiatal turistáknak, akik egy pár órát benne akarnak eltölteni. Lehet egy utópisztikus „gyorsszálló” – egy úgynevezett „etaphotel”. A Kapszula kiképzése ergonómikus,³ kényelmes, működése hasonló az állomásokon és más középületekben fellelhető csomagmegőrző automatákéhoz. Külső megjelenésében is ezeket az automatákat idézi fel, de azoknál sokkal nagyobb. Ezekről eltérően bejárata egy üvegajtó, amit belülről egy redőny le-húzásával intim belső térre lehet alakítani. Az egész belső tér és a matrac fehér műbőrrel kárpitozott, a hátsó részben egy polc található a „látogató” csomagjainak elhelyezésére. A fehér szín azt a célt is szolgálja, hogy a látogató előtt nyilvánvaló legyen a szállás tisztasága.

³ergonómikus – gazdaságos, észszerű

Zene

A klasszikus vagy komolyzene nemzetközi viszonylatban elismert magyar képviselői között találhatjuk **Kurtág György**, **Ligeti György**, **Szokolay Sándor**, **Kocsár Miklós** nevét. A 20. század hatvanas éveit azonban igazi nagy változást indítottak a popzenében. Mára legendává vált az **Illés**, az **Omega**, az **LGT** együttes neve. A pop-rock kultúra a hetvenes–nyolcvanas években rendkívül változatos és izgalmas jelenségeket teremtett. A zeneszámok hallgatása közben érdemes a zenén kívül a szövegre is figyelni!

A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK MAGYAR IRODALMA

Az Omega együttes 1972-ben

1. Nézz körül szüleid vagy nagyszüleid lemeztárában! Hallgasd meg a régi pop-rock együttesek felvételeit!
2. Faggasd ki szüleidet, nagyszüleidet, milyen zenét hallgattak szívesen, milyen koncertélményeik voltak!
3. A www.youtube.com honlap is számos rockzenei csemegével örvendeztet meg!

Film

Ez a tankönyv gyakran hivatkozik a filmre mint társművészeti ágra, hiszen az irodalmi művek nyomán nagyon sok filmadaptáció készült. Érdekes a filmcímeken és a szerepeket játszó színészekon kívül a film más alkotóit is megjegyezni. A tájékozódást könnyíti néhány rendező neve: **Várkonyi Zoltán** (*A kőszívű ember fiai*, *Egri csillagok*), **Makk Károly** (*Szerelem*), **Jancsó Miklós** (*Oldás és kötés*), **Szabó István** (*Mephisto* c. filmjét 1981-ben Oscar-díjjal tüntették ki), **Huszárik Zoltán** (*Szindbád*), **Mészáros Márta** (*Napló gyermekeimnek*), a fiatalabb generációból pedig **Tarr Béla**, **Pálfi György**, **Mundruczó Kornél**, **Kocsis Ágnes**.

Jelenet a *Mephisto* c. filmből.
A főszerepben Klaus-Maria
Brandauer

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Foglald össze a posztmodern művészet jellegzetességeit!
2. Milyen előfeltevéseid vagy elvárásaid vannak a kortárs irodalommal kapcsolatban?
3. Melyik társművészeti ág keltette fel érdeklődésedet? Miért?
4. Mely új ismeretek voltak számodra a legizgalmasabbak vagy legmegdöbbentőbbek?
5. Mi okozott nehézséget az ismeretek elsajátítása közben?

A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK MAGYAR IRODALMA

Magyar költészet 1945 után

1. A második világháborút követően 1945 és 1948 között kezdi pályáját a húszas években született nemzedék. Ennek egyik csoportját az ún. **újholdasok** alkotják, akik Babits Mihály és a kései József Attila költészetének hagyományait folytatják, vagyis tárgyias, a lírai személyességet háttérbe szorító, a nyelvi megformáltság elsődlegességét és igényességét hangsúlyozó, intellektuális (gondolati), létértelmező lírát művelnek. Az **újholdas költészet** kiemelkedő alakja **Pilinszky János** és **Nemes Nagy Ágnes**. Ezek a költők képviselték a folyamatosságot a század első felében lezajlott költészeti megújulással és a világirodalomban zajló folyamatokkal. Ezt a folyamatosságot szakította meg a kommunista ideológia és esztétika politikai erővel, a szocialista realizmus eszményítésével, egyedüli követendő példájával. (E folyamatosság csak 1989 után állt helyre.) Napjaink költészetében a tárgyias, újholdas hagyomány továbbélése leginkább **Tóth Krisztina** és **Schein Gábor** verseiben érhető tetten.

2. A háború után fellépő fiatalok másik csoportja az ún. **fényes szelek** nemzedéke. Kezdetben naivan⁴ és lelkesen hittek a kommunisták által hirdetett optimista jövőben, az ország gyors fejlődésében; az ötvenes években aztán kiábrándultak az utópiákból.⁵ Verseik a század első felében is érvényesülő újnépies költészet hagyományaiból táplálkoztak, sokat merítettek a folklórból. Jellemzőjük a vallomásosság, a közösség nevében való megszólalás, ezért is nevezik ezt az irányt **képviselési költészetnek**.

Fontos művelői **Nagy László**, **Juhász Ferenc**, **Csoóri Sándor**, **Nagy Gáspár**, az idősebb nemzedékből pedig **Illyés Gyula**.

3. A legújabb kori magyar költészet harmadik vonulata a személyiségválság és nyelvválság tapasztalataira építő, az előző kettőtől lényegesen tágabban értelmezendő és értelmezhető, változatos és egymástól gyakran eltérő poétikák területe. Ide sorolható pl. **Weöres Sándor** egyedülálló életműve, mely a lírai nézőpontok, szerepek, versformák sokféleségében mutatja meg a szerepeire bomló ént. A fiatalabb nemzedékből **Kovács András Ferencet** nevezhetjük hasonlóképpen alakváltó költőnek. Egy másik jellegzetes tendenciát⁶ jelentenek a neoavantgárd kísérletező törekvései és jellegzetes műfajai: a **vizuális** és a **fónikus költemény**,

Papp Tibor képverse

újholdas költészet – az *Újhold* 1946 és 1948 között megjelenő irodalmi folyóirat; a lap köré csoportosuló szerzők a klasszikus és kései modernség nyelvhasználati és poétikai irányvonalát követték; az 1948 után hatalomra kerülő irodalomkritika számára nagy veszélyt jelentettek, hiszen nem lehetett elveiket, eszméiket összeegyeztetni a szocialista realizmussal

fényes szelek nemzedéke – a kifejezés Jankovich Ferenc *Sej, a mi lobogónkat fényes szellők fújja* kezdetű, csere-misz népdal ritmusára írt szövegéből vált irodalomtörténeti fogalommá; a csoport tagjai főleg vidéki, munkás- vagy parasztszármazású fiatalok voltak, akik állami támogatással a fővárosba kerültek, népi kollégisták lettek, tanulhattak

vizuális vers – a konkrét költészet legelterjedtebb műfaja, szövegekből, szövegrészekből, szavakból, szószilánkokból, betűkből a térben alakul ki

fónikus vers – a nyelvi fonémák, tágabban minden hallható effektus esztétikai célú hasznosítása; a fónikus költeményeket magnószalagra, hanglemezekre komponálták kezdetben, manapság digitális hordozókra rögzítik

⁴naiv – gyermeket, hiszékeny

⁵utópia – eszményinek képzelet, de a kellő reális alapok hiánya miatt megvalósíthatatlan társadalmi rendszer

⁶tendencia – irányzat

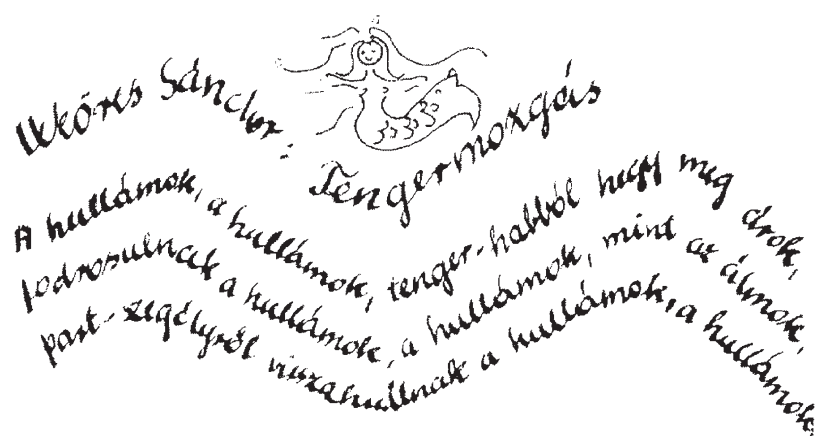
A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK MAGYAR IRODALMA

performance – (ejtsd: *performansz*) a szó angolul előadást jelent; előadó-művészeti műfajok (zene, tánc, színház) elemeivel dolgozó művészeti műfaj; fő jellemzője, hogy a művész (performer) saját testét, személyiségét, közvetlen környezetét használja témaként és eszközként

happening – a szó jelentése: történés; olyan nyitott, időben zajló, összefüggő cselekmény nélküli eseménysor, mely magában foglalja a véletlen és a megtervezett mozzanatokat, a művészeti aktivitást és a közönség bevonását is

a **happening**, a **performance**. Legkiemelkedőbb képviselői **Papp Tibor**, **Erdély Miklós**, **Szombathy Bálint**.

Sajátos beszédmód a **depoetizált** vagy **antipoétikus** versnyelv, melynek fontos művelője **Petri György**. Megfigyelhetők az átmeneti poétikák, melyek a későmodernségtől a posztmodern felé mutatnak utat elsősorban **Tandori Dezső** és **Oravecz Imre** műveiben. A nyolcvanas évek végétől a posztmodern szövegformálás és nyelvkezelés, a rontott és dilettáns nyelv, az intertextualitás, a parodisztikus, játékos szövegformálás elemei váltak uralkodóvá pl. **Kukorelly Endre**, **Parti Nagy Lajos** és **Varró Dániel** költészetében.

1. Papp Tibor képversét látva-olvasva mi jut eszedbe a szöveg elrendezéséről, formájáról?
2. Mit sugall a csigavonal, a körvonal, a gyűrű?
3. Értelmezd a képvers két kérdését! Beszélgetsetek el a hősiességről és a gyávaságról!
4. Weöres Sándor szövegének képi hullámozása alátámasztja-e a vers jelentését? Véleményed indokold!
5. Figyeld meg a szöveg ritmusát! Milyen szabályszerűséget veszel észre?
6. Figyeld meg a szöveg rímelését!
7. Értelmezd az álom-hasonlatot!
8. A költő illusztrációja milyen gondolatokat ébreszt benned a verssel összefüggésben?
9. Keresd meg a www.youtube.com oldalon Varró Dániel *Változatok egy gyerekdalra* c. ciklusának feldolgozásait, illetve (diák)színpadi összeállításokat a költő műveiből! Ha van kedved, készíts osztálytársaidal vagy a barátaiddal Varró-versműsort diáknapi vagy egyéb iskolai esemény alkalmából!
10. Hallgasd meg CD-n a kortárs költészet néhány jellegzetes darabját különböző előadók feldolgozásában (pl. Kalács, Korzár, Kicsi Hang felvételei)!

A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK MAGYAR IRODALMA

Portrévázlatok és pályaképek

ILLYÉS GYULA
(1902–1983)

„Ki szépen kimondja / a rettenetet, azzal föl is oldja.”
(Illyés: Bartók)

Illyés Gyula pályája elején az avantgárd mozgalmakhoz kötődött. Párizsi tartózkodása során különösen a szürrealizmus tett rá nagy hatást. A harmincas évektől a népi írók csoportjához csatlakozott. *Puszták népe* (1936) c. irodalmi szociográfiája gyermekkori környezetének, a dunántúli cselédségnek az életviszonyait tárja fel. Költészetének alaphangját az emberiség, a nemzet nagy kérdéseivel való vívódás határozza meg. Vátesz⁷ költőnek is szokták nevezni, aki egy közösség, a nemzet, a magyarság képviselőjeként szólal meg, ezzel Petőfi szellemi örökségét viszi tovább. (Példaképeről esszéjét is írt.) A rendkívül termékeny szerző lírai költeményeken kívül regényeket (*Ebéd a kastélyban*, *Hunok Párizsban*, *Beatrice apródjai*) és drámákat (*Fáklyaláng*, *Kegyenc*, *Különc*) is írt.

Az *Egy mondat a zsarnokságról* c. költemény 1950-ben íródott. Mintája az Illyés által ismert francia költő, Paul Éluard híres verse, a *Szabadság* (melynek eredeti címe Egyetlen gondolat volt). Illyés Egy mondata Magyarországon 1956-ig, majd az '56-os forradalom után 1986-ig nem jelenhetett meg.

EGY MONDAT A ZSARNOKSÁGRÓL

Hol zsarnokság van,
ott zsarnokság van
nemcsak a puskacsőben,
nemcsak a börtönökben,

nemcsak a vallató szobákban,
nemcsak az éjszakában
kiáltó őrszavában,
ott zsarnokság van

nemcsak a füst-sötétben
lobogó vádbeszédben,
beismerésben,
rabok fal-morse-jében,

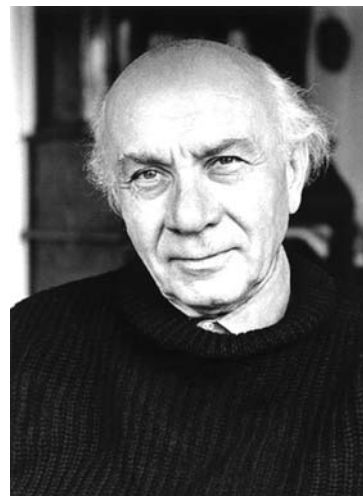
nemcsak a bíró hűvös
ítéletében: bűnös!
ott zsarnokság van
nemcsak a katonásan

pattogatott „vigyázz!”-ban,
„tűz!”-ben, a dobolásban,
s abban, ahogy a hullát
gödörbe húzzák,

nemcsak a titkon
félignyílt ajtón
ijedten
besuttogott hírekben,

a száj elé hulltan
pisszt jelző ujjban,
ott zsarnokság van
nemcsak a rács-szilárdan

fölrakott arcvonásban
s e rácsban már szótlán
vergődő jajsikolyban,
a csöndet

Illyés Gyula

⁷vátesz – jós; ihletett, a jövőt megsejtő költő

Kopjafa Felsőrácegrespusztán, Illyés szülőházának helyén

A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK MAGYAR IRODALMA

„Ez a vers nem lírai napló-bejegyzés, hanem az utcai szónok végső erőfeszítéssel feltörő szavai rendőráttak⁸ közben. Ez sokunk számára ismerős érzés és helyzet. Ugyanakkor a vers mégis mélyen pesszimista, hiszen tartalmilag a teljes tehetetlenségről és kiszolgáltatottságról szól. A zsarnokság abszolút fátumszerű,⁹ tiszta, kopogó tény. A totális hatalom azért totális, mert képtelenség belőle kiszakadni. Ez nem forradalmi vers, ezért elképzelhetetlen, hogy '56-ban írta volna. Tényleg abban a pillanatban születik, amikor valaki el sem tudja képzelni, jöhet valami más. Nem lehet ennél sötétebb és megrendítőbb képet rajzolni az emberi létezés totális lehetetlenségéről. Ez a vers mindent felad: a szerelmedben, a képzeletedben, de még a megsemmisülésedben sem vagy független. Még a saját halálad sem a tiéd, abban sem lehetsz önmagad. »Porod is neki szolgál.« Innen nincs tovább.”

(Petri György: Csak mondod bele a pofájukba. Illyés Gyula Egy mondat a zsarnokságról c. verséről. Részlet az interjúból, mely a Beszélő 1999 novemberi számában jelent meg)

Nézz utána, ki volt Petri György!

*növelő néma könnyek
zuhatagában,
kimeredt szembogárban,*

*ott zsarnokság van
nemcsak a talpraálltan
harsogott éljekben,
hurrákban, énekekben,*

*hol zsarnokság van,
ott zsarnokság van
nemcsak az ernyedetlen
tapsoló tenyerekben,*

*kürtben, az operában,
épp oly hazug-harsányan
zengő szoborkövekben,
színekben, képteremben,*

*külön minden keretben,
már az ecsetben;
nemcsak az éjben halkan
sikló gépkocsizajban*

*s abban,
megállt a kapualjban;*

*hol zsarnokság van, ott van
jelenvalóan
mindenekben,
ahogy rég istened sem;*

*ott zsarnokság van
az óvodákban,
az apai tanácsban,
az anya mosolyában,*

*abban, ahogy a gyermek
idegennek felelget;*

*nemcsak a szögesdrótban,
nemcsak a könyvsorokban
szögesdrótnál jobban
butító szólamokban;*

*az ott van
a búcsúcsókban,
ahogy így szól a hitves:
mikor jössz haza, kedves;*

*az utcán oly szokottan
ismételt hogy-vagy-okban,
a hirtelen puhábban
szorított kézfogásban,*

*ahogy egyszercsak
szerelmed arca megfagy,
mert ott van
a légyottban,*

*nemcsak a vallatásban,
ott van a vallomásban,
az édes szó-mámorban,
mint légy a borban,*

*mert álmaidban
sem vagy magadban,
ott van a nászi ágyban,
előtte már a vágyban,*

*mert szépnek csak azt véled,
mi egyszer már övé lett;
vele hevertél,
ha azt hitted, szerettél,*

*tányérban és pohárban,
az ott van az orrban, szájban,
hidegben és homályban,
szabadban és szobádban,*

*mintha nyitva az ablak,
s bedől a dögszag,
mintha a házban
valahol gázfolyás van,*

*ha magadban beszélgetsz,
ő, a zsarnokság kérdez,
képzeletedben
se vagy független,*

*fönt a Tejút is már más:
határsáv, hol fény pásztáz,
aknamező; a csillag:
kémlelő ablak,*

*a nyüzsgő égi sátor:
egyetlen munkatábor;
mert zsarnokság szól
lázból, harangozásból,*

⁸attak – roham, támadás

⁹fátum – végzet, az elkerülhetetlen, megmászhatatlan sors

A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK MAGYAR IRODALMA

a papból, kinek gyónol,
a prédikációból,
templom, parlament, kánpad:
megannyi színpad;

hunyor-nyitod a pillád,
mind az tekint rád;
mint a betegség,
veled megy, mint az emlék;

vonat kereke, hallod,
rab vagy, rab, erre kattog;
hegyen és tenger mellett
be ezt lehelled;

cikáz a villám, az van
minden váratlan
zörejben, fényben,
a szív-hökkenésben;

a nyugalomban,
e bilincs-unalomban,
a zápor-zuhogásban,
az égigérő rácsban,

a cellafal-fehéren
bezáró hóesésben;
az néz rád
kutyád szemén át,

s mert minden célban ott van,
ott van a holnapodban,
gondolatodban,
minden mozdulatodban;

mint víz a medret,
követed és teremtéd;
kémlélődsz ki e körből?
ő néz rád a tükörből,

ő les, hiába futnál,
fogoly vagy s egyben foglár;
dohányod zamatába,
ruháid anyagába,

beivódik, evődik
velődik;
eszmélnél, de eszme
csak övé jut eszedbe,

néznél, de csak azt látod,
mit ő eléd varázsolt,
s már körbe lángol
erdőtűz gyufaszáלבól,

mert amikor ledobtat,
el nem tiportad;
s így rád is ő vigyáz már,
gyárban, mezőn, a háznál,

s nem érzed már, mi élni,
hús és kenyér mi,
mi szeretni, kívánni,
karod kitárni,

bilincseit a szolga
maga így gyártja s hordja;
ha eszel, őt növeszted,
gyermeked neki nemzed,

hol zsarnokság van,
mindenki szem a láncban;
belőled búzlik, árad,
magad is zsarnokság vagy;

vakondként napsütésben,
így járunk vaksötétben,
s feszengünk kamarában,
akár a Szaharában;

mert ahol zsarnokság van,
minden hiában,
a dal is, az ilyen hű,
akármilyen mű,

mert ott áll
eleve sírodnál,
ő mondja meg, ki voltál,
porod is neki szolgál.

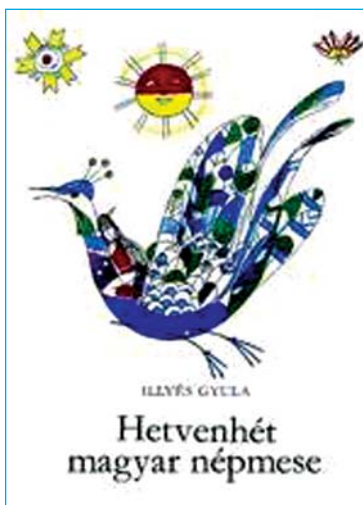
1950

Illyés Gyula feleségével,
Kozmutza Flórával

1. Ellenőrizd, hogy valóban egyetlen mondatból áll-e a költemény! Mi lehet az oka, hogy a szerző nem tagolta több mondatra?
2. Melyik a vers tételmondata? Hányszor fordul elő a költeményben? Mi az ismétlés funkciója?
3. Milyen nyelvtani szerkezet uralkodik a költeményben?
4. Ki beszél a versben? Ki lehet a hallgatója? Válassz az alábbi lehetőségek közül, választásod indokold!
 - a) miniszterelnök a rádió hallgatóihoz
 - b) utcai szónok politikai tüntetésen az összegyűlt tömeghez
 - c) költő egy történelmi megemlékezésen az ünneplőkhöz
 - d) tanár a diákjaihoz
 - e) hadvezér a katonáihoz
 - f) költő az olvasójához

A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK MAGYAR IRODALMA

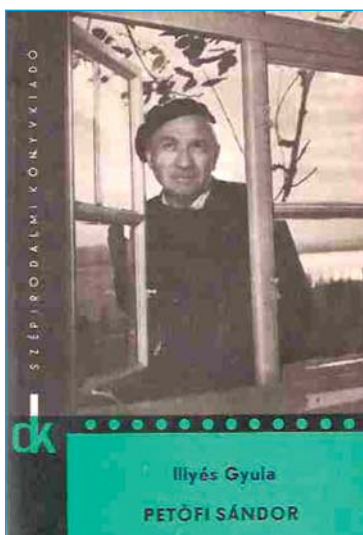

Illyés népi kultúra iránti elkötelezettségét bizonyítja a *Hetvenhét népmese* c. könyv, melybe népmese-átdolgozásait gyűjtötte össze

5. Mi lehet a beszélő szándéka, célja?
6. A vers a zsarnokság „természetráját” írja le. Keress olyan sorokat, melyek a következő fogalmakhoz kapcsolhatók! jogi eljárás, igazságszolgáltatás, katonai erőszak, közélet, művészet, magánélet, a személyiség belső értékei
7. Figyeld meg, hogy az emberek közti kommunikációra milyen módon hat a zsarnokság jelenléte!
8. Gyűjts olyan szövegrészeket, melyek a nyelv, a beszéd, a dolgok kimondása fogalomkörével írhatók le!
9. Mely részek tettek rád nagy hatást? Miért?
10. Tudsz-e felidézni a magyar költészetből hasonló költeményt?

Memento Park, Budapest
A főkapu Illyés Gyula
Egy mondat a zsarnokságról c. versével

Illyés Gyula nagy példaképe
 Petőfi Sándor volt, akiről nagyszessét is írt

A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK MAGYAR IRODALMA

WEÖRES SÁNDOR (1913–1989)

„akkor lehetünk leginkább önmagunk, amikor mások vagyunk; és úgy lehetünk a leginkább mások, ha legrejtettebb önmagunkat adjuk”

(Weöres Sándor)

Weöres Sándor különleges, változatos, terjedelmes életművet hagyott hátra. Verseire jellemző, hogy általában nem énközpontúak, hanem személytelenek. Próteuszi¹⁰ költőnek is nevezik, aki különböző maszkokba bújva képes a nézőpontok és beszédmódok sokféleségét, változtathatóságát feltárni. Egyik legfontosabb kísérlete az én és a világ megbomlott harmóniájának visszaállítása, a létezés teljességének megragadása. Szövegeinek jellemzője a formai virtuozitás¹¹ és gazdagság; találhatunk köztük egyszavas verstől a több száz soros hosszúéig rendkívül változatos formákat. További meghatározó vonás a zeneiség, illetve a különböző kultúrák (keresztény, görög, indiai) hagyományainak az ötvözése. Néhány verseskötete: *Medúza* (1944), *Elysium* (1946), *A fogak tornáca* (1947), *A hallgatás tornya* (1956), *Tűzkút* (1964), *Merülő Saturnus* (1968), *Egysoros versek* (1979), *Ének a határtalanról* (1980). *Három veréb hat szemmel* (1977) című antológiája válogatást ad a magyar költészet elfelejtett értékeiből. Lírai drámákat is írt, pl. a *Holdbeli csónakost*. Az egyik legjelentősebb műfordítónk, a nagy világnyelveken kívül szívesen fordított egzotikus (afrikai, indiai, latin-amerikai) nyelvekből is.

Weöres Sándor nevével, pontosabban inkább verseivel bizonyára gyermekkorodban találkoztál először, hiszen ő az egyik legismertebb gyerekversköltőnk, aki elsősorban a szövegek ritmusával, dallamával ragadja meg a legkisebbek figyelmét, kelti fel érdeklődését. Gyermekversei a *Rongyszőnyeg I–II.*, illetve a *Magyar etűdök* ciklusból kerültek ki, kötetben *Bóbita* és *Ha a világ rigó lenne* címmel láttak napvilágot több kiadónál, számos kiadásban.

Weöres az ötvenes években feleségének, az ugyancsak költő Károlyi Amynak karácsonyra 100 kézírásos, rajzokkal díszített magyar *etűdöt* ajándékozott. Károlyi Amy így nyilatkozott erről a füzetkéről: „Olyan, mintha a szemem előtt nyílt volna ki egy virág.”

A költő feleségével,
Károlyi Amyval

Weöres Sándor

etűd – a zenében a hangszer-technika gyakorlását, elsajátítását szolgáló, pedagógiai célzatú darab, a költészetben is ujjgyakorlatnak nevezhetjük, a formával (ritmussal, dallammal) való kísérletnek és játéknak

¹⁰Próteusz – alakját változtatni képes tengeristen a görög mitológiában

¹¹virtuozitás – művészi tökéletesség, mesteri hozzáértés, remeklés, rendkívüli képesség

A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK MAGYAR IRODALMA

Weöres Sándor szobra szülővárosában, Szombathelyen

A GALAGONYA

Őszi éjjel
izzik a galagonya
izzik a galagonya
ruhája.

Zúg a tüske,
szél szalad ide-oda,
reszket a galagonya
magába.

Hogyha a Hold rá
fátylat ereszt:
lánnyá válik,
sírni kezd.

Őszi éjjel
izzik a galagonya
izzik a galagonya
ruhája.

1955

(Rongyszőnyeg I., 99.)

1. Hangos ritmikus olvasással figyeld meg a szöveg lüktetését!
2. A vers zeneiségét nemcsak a hosszú és rövid szótagok szabályos váltakozása adja, hanem az alliterációk, betűrímek is. Keresd meg őket!
3. Keresd meg az ismétlődő ritmikai egységeket!
4. Egy szakaszon a ritmus megváltozik. Melyik sorokról van szó?
5. Értelmezd az első négy sort: figyeld meg a tér és az idő jelölését! Keresd a megszemélyesítést! Milyen színre utaló szót találtál ebben a szakaszban?
6. Az 5–8. sorban időjárási jelenségekről van szó. Milyen benyomást kelt benned ez a négy sor? Irodalmi alkotásokban gyakran előfordul, hogy az időjárás nemcsak külső körülményeket jelöl, hanem átvitt értelemben utal a lélekállapotra is. Ebben az esetben is felmerül ennek a lehetősége szerinted?
7. Mi történik a 9–12. sorban?
8. Véleményed szerint miért sír a lány? A fátyol milyen képzeteket kelt benned?
9. Az utolsó négy sor szó szerint megegyezik az első négygel. Kap-e mégis többletjelentést a közben olvasott sorok hatására?
10. Valóban gyermekversről van szó szerinted?
11. Hallgasd meg a verset a Sebő Együttes megzenésítésében a www.youtube.com portálon!

A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK MAGYAR IRODALMA

Ha elolvasod az alábbi, kevésbé ismert verset, biztosan érzékeled, hogy ritmusa nagyon hasonlít a Galagonya-verséhez. Ez azért van, mert mindkettő már egy meglévő dal (az *Országúton hosszú a jegenyesor* kezdetű magyar nóta vagy népies műdal) ritmusára keletkezett. A magyar költészeti hagyományban pl. Balassi Bálint szerzett verseket hasonló módon már meglévő nótára.

HOLD ÉS FELHŐ

Árok mellett
üszkös a fa dereka,
üszkös a fa dereka,
kikorhadt.

Felhő-cápa
úszik az egeken át,
úzi a hegyeken át
a Holdat.

Egyszer égis
fölmásznék,
mennyei cápát
horgásznék.

Föl ne mássz, mert
üszkös a fa dereka,
üszkös a fa dereka,
kikorhadt.

1973

(Magyar etüdök. 39)

„Olvass verseket, oly idegen nyelveken is, amelyeket nem értesz. Jelentésükkel ne törődj. Így megismered a nyelvek zenéjét, az alkotó lelkek belső zenéjét. S eljutsz oda, hogy anyanyelved szövegeit is olvasni tudod, a tartalomtól függetlenül.”

(Weöres Sándor)

GYORS, GYÖNGYÖZŐ, VIDÁM HANGOK

Vikulili hejriri sziggaga
mukofoki kupukájlili vikufuja
kej rubu lofu lofu
rudozori klitpipa kejrila

1. Szerinted milyen nyelven szól ez a szöveg?
2. Olvasd fennhangon ritmikusan, majd dobold, kopogd vagy tapsold el szöveg nélkül és szöveggel is!

1. Hasonlítsd össze a két szöveget a következő szempontok szerint: téma, forma (verssorok hossza, ritmus, dallam), hangvétel, növények, égitestek, ember megjelenése!

2. Melyik szöveg nyerte el jobban a tetszésed? Választásod indokold!

* 3. Próbálkozz te is hasonló szövegalkotással: egy meglévő dal ritmusára szerezz verset, dalt – akár a Galagonya-vers is lehet a kiindulás! Zenésítsd is meg!

3. Válaszd ki az alábbi mondatok közül azokat, amelyeket a vers olvasása felvethet!

- a) Vers ez egyáltalán?
- b) Minek ilyen sületlenséget olvasni?
- c) Olyan, mintha egy kisgyerek halandzsázna.
- d) Nem értem ugyan, miről szól, de tetszik.
- e) Szörnyen unalmas.
- f) Nagyon érdekes, kár, hogy ilyen rövid.

4. Fordítsd le a verset magyarra!

A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK MAGYAR IRODALMA

1. Válassz ki egyet-egyet a rövid szövegekből! Értelmezd a választott verseket!
2. Az azonos választás alapján rendeződjétek csoportokba, beszéljétek meg tapasztalataitokat!
3. Készítsetek rövid bemutató értékelést, majd mutassátok be munkátok eredményét a többi csoportnak!
4. Próbálkozz hasonló szövegalkotással!
5. Készíts illusztrációt a szövegekhez!

¹²fiktív – képzeletbeli

1. Mi a legfeltűnőbb a szövegben az első olvasás során?
2. Okozott-e valamelyik kifejezés vagy sor megértési nehézséget?
3. Figyeld meg a szöveg ritmusát! Mindvégig azonos a ritmus? Mi lehet az oka?
4. Hogyan viszonyul a versben beszélő lírai alany a szöveg megszólítottjához?
- * 5. Hasonlít-e a népdalokra ez a szöveg? Ha úgy véled, igen, próbáld megfogalmazni, miben!
6. Hallgasd meg Palya Bea *Psyché* c. albumát!

Weöres Sándor egysoros és egyszavas verseiből olvashatsz itt néhányat. (az első hat 1946-ban, a következő négy 1969-ben jelent meg.)

Csak kerete vagy önmagadnak.

Szemednek szegezett lándzsák: csillagok.

A dal madárrá avat.

A dolgok árnyéka halhatatlan.

Liliomszörny.

Tojáséj.

A por siet. A kő ráér.

Világhaj.

Jégfésű.

Bimbósütés.

Weöres 1972-ben jelentette meg *Psyché* c. kötetét, melyben egy 18–19. század fordulóján élt fiktív¹² költőnőnek, Lónyay Erzsébetnek alakját és költészetét teremtette meg. Női maszk mögé bújva voltaképpen a posztmodern magyar líra első fejezetét írta meg. *Psyché* – Lónyay versei mellé bekerül egy fiktív önéletrajz és levelezés, ezenkívül Ungvárnémeti Tóth Lászlónak, egy valóságban is élő 19. századi költőnek életművéből is választ részleteket. A nagy sikerű művet Bódy Gábor filmesítette meg. *Psyché* szerepét Patricia Adrianira, Ungvárnémetiét Udo Kierre, Kazinczy szerepét pedig Pilinszky Jánosra bízta a rendező.

PATAK PARTTYÁN

Patak parttyán, Isti Pisti,

Furulázz nekem!

Másik parttyán, Isti Pisti,

Fekszem meztelen.

Ne nézz ide, tsak oda,

Mert nints rajtam rokola,

Tsak fejembe korona,

Szóllyon hozzám furula.

Ki vagyok én, Isti Pisti,

A szép szerelem.

Csizmazia István tanuló Úrnak szíves tisztelettel.
A Rongyva mentén, 1808 nyarán.

A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK MAGYAR IRODALMA

PILINSZKY JÁNOS (1921–1981)

„... valahogy a világ peremén élek...”
(Pilinszky János)

Pilinszky János költészete a későmodern líra hagyományaival, világ-irodalmi vonatkozásban Rainer Maria Rilke, Gottfried Benn és Paul Celan írásművészetével tart rokonságot, a magyar irodalomból leginkább a kései József Attila örökségét viszi tovább. Legfontosabb élményköre az ember magányossága, létbevetettsége, kitaszítottsága, a világ széttöredezettsége. Másik fontos témája a „század botránya”, a második világháború, az emberi szenvedés, a holokauszt.¹³ Mély katolicizmusa a bibliai motívumok (különösen a passió¹⁴) gyakori megjelenésében érzékelhető.

Pilinszky lírájának alaphangolása tragikus. Közlésmódja általában személytelen, ezért szokás a tárgyias költészet kategóriájával leírni. Versnyelvét a kihagyás, elhallgatás alakzataival formálja, a csend nála beszédesebb, mint a gondolat részletező kifejtése. A sűrítés drámaivá fokozza rövid verseit. Sorai dísztelenek, nyelvi értelemben szikarak. Verseskötetei: *Trapéz és korlát* (1946), *Harmadnapon* (1959), *Nagyvárosi ikonok* (1970), *Szálkák* (1972), *Végkifejlet* (1974), *Kráter* (1976). Prózai írásai *Szög és olaj* címmel jelentek meg a költő halála után.

Pilinszky a *Halak a hálóban* c. versét a *Vigilia* c. lapban tette közzé.

HALAK A HÁLÓBAN

*Csillaghálóban hányódunk
partravont halak,
szánk a semmiségbe tátog,
száraz úrt harap.
Suttogón hiába hív az
elveszett elem,
szűrő kövek, kavicsok közt
fuldokolva kell
egymás ellen élnünk-halnunk!
Szívünk megremeg.
Vergődésünk testvérünket
sebzi, fojtja meg.
Egymást túlkiáltó szónkra
visszhang sem felel;
öldökölnünk és csatáznunk
nincs miért, de kell.
Bűnhődünk, de bűnhődésünk
mégse büntetés,*

Pilinszky János

¹³holokauszt – égő áldozat; a náci Németország által kontrollált területeken a második világháború alatt végrehajtott, a nemzeti-szocialista német kormány által eltervezett és irányított népirtás neve, amelynek körülbelül hatmillió európai ember, zsidók, cigányok, kommunisták, homoszexuálisok estek áldozatul

¹⁴passió – kínszenvedés; Krisztus kínszenvedésének története

1. A cím alapján mit vársz a szövegtől?
2. Kire vonatkozik a többes szám első személyű megszólalás?
3. Értelmezd a „csillagháló” szót!
4. Gyűjts az emberi szenvedésre vonatkozó kifejezéseket!
5. Milyen emberi kapcsolatokat tár fel a vers?
6. Keresz bibliai utalásokat a szövegben!
7. Ki lehet a zárlatban szereplő hatalmas halász? Személye fenyegető-e vagy inkább biztonságot nyújtó? Választásod indokold!

A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK MAGYAR IRODALMA

8. Fogalmazd meg a költemény legfontosabb gondolatát!

9. Milyen hatást tett rád a vers?

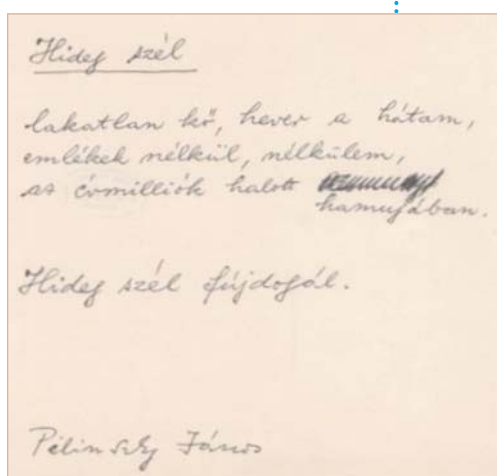
*nem válthat ki poklainkból
semmi szenvedés.
Roppant hálóban hányódunk
s éjfélkor talán
étek leszünk egy hatalmas
halász asztalán.
1942*

HARMADNAPON

*És fölúgnak a hamuszín egek,
hajnalfele a ravensbrücki fák.
És megérik a fényt a gyökerek.
És szél támad. És fölzeng a világ.*

*Mert megölhették hitvány zsoldosok,
és megszünhettek dobogni szíve –
Harmadnapra legyőzte a halált.
Et resurrexit tertia die.
1959*

¹⁵katartikus – katarzisa vonatkozó; katarzis – az irodalmi műalkotásnak az a hatásmódja, mely az embert a hétköznapi világából kiemeli, és megtisztult erkölcsi-lelki világba helyezi

Pilinszky egyik versének kézirata

1. A címbeli „harmadnapon” kifejezés az újszövetségi megváltástörténetben és a katolicizmus legfontosabb igazságait összefoglaló hitvallásban, a katolikus mise egyik fordulatában is szerepel. Mire vonatkozik?
2. A bibliai motívum általános jelentést ad a szövegnek, ám van utalás a konkrét történelmi helyzetre is, melynek nyomasztó élményéből a vers keletkezett. Vajon melyik része ez a szövegnek?
3. Figyeld meg, hogy a vers kiemelt részletei hogyan értelmezhetők egyszerre az általános emberi és a konkrét történelmi vonatkozásban: *hamuszín egek*, *hitvány zsoldosok*, *harmadnapra legyőzte a halált*.
4. Értelmezd a fa-szimbólumot!
5. Figyeld meg a kötőszók előfordulását, szerepét a versben!
6. Az *Et resurrexit tertia die* latin mondat jelentése magyarul: *És feltámadott a harmadik napon*. A feltámadásnak, újjászületésnek milyen jeleit látod a szövegben ezen a mondaton kívül?
7. Melyik kifejezést érzed találónak a vers szövegével kapcsolatban? Választásod indokold! nyomasztó, borzalmas, közömbös, himnikus, katartikus,¹⁵ örömteli, szép

A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK MAGYAR IRODALMA

A Berlintől 100 km-re fekvő Ravensbrückben volt a náci Harmadik Birodalom egyetlen női koncentrációs tábora. A nőket a táborba telepített üzemekben agyondolgoztatták. Ezenkívül orvosi kísérleteket hajtottak végre rajtuk. Kb. 90 000 nő lelte halálát ebben a táborban 1939 és 1945 között, köztük sok magyar is. Az elégetett holttestek maradványait egy közeli tóba dobták.

Pilinszky egyik jellegzetes verstípusa a négysoros, különösen a *Harmadnapon* c. kötetben találunk belőle többet is. A szöveg rövidsége nagy fegyelemre, a lényeg kiemelésére készíti a beszélőt.

NÉGYSOROS

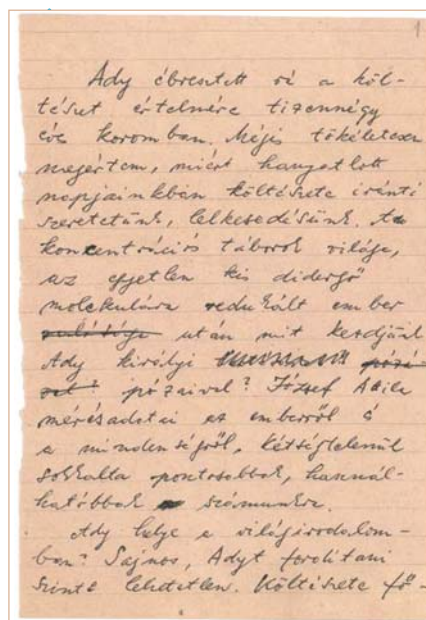
Alvó szegek a jéghideg homokban.

Plakátmagányban ázó éjjelek.

Égve hagyta a folyosón a villanyt.

Ma ontják véretem.

1956

Pilinszky vallomása Adyról

1. A cím nem segít eligazodni a témát illetően, hiszen leginkább a formára utal. Próbálj kiemelni a szövegből egy szót, ami címként is elfogadható lenne, illetve keress olyan szövegen kívüli szót, amelyet alkalmas címnek tartanál! Ötleiteidet beszéld meg osztálytársaidal!
2. Az első sor megszemélyesítése milyen képzeteket kelt benned?
3. A „homok” szóhoz társítható jelentések: sivatag, élettelenység, terméketlenség, pusztaság, végtelenség, kietlenség, könyörtelenül múlt idő. Melyiket érzed a legtalálóbbnak a verssel kapcsolatban?
4. Figyeld meg, hogy az első két sorban csak tárgyak szerepelnek, személyre nincs utalás!
5. Figyeld meg, milyen helyszínek köthetők az egyes sorokhoz! Igaznak tartod-e azt a megállapítást, hogy a tér egyre behatároltabb lesz?
6. A harmadik sorban megjelenik a személyesség, megszólító, vagyis te-formában. Mi lehet az oka a villany égve hagyásának? Választásod indokold!
 - a) félelem a sötétől
 - b) sietség
 - c) szórakozottság
 - d) erőszak
7. Mit gondolsz, a másik, a „te” távozása, hiánya milyen érzést vált ki az „én”-ből?
8. Értelmezd a negyedik sort! Figyeld meg az időjelölés konkrétságát! Az emberi szenvedés megjelenése ebben a sorban hogyan magyarázza az első sort? A vérontást a szó szoros vagy inkább átvitt értelmében gondold el?
9. Milyen tapasztalatokat, benyomásokat szereztél olvasás közben?

Pilinszky sírja a Farkasréti temetőben

A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK MAGYAR IRODALMA

1. Olvasd el figyelmesen a szöveget! Jelöld meg azt a gondolatot, amely a leginkább megtetszett!
2. Választásod hasonlítsd össze padtársadéval! Beszéljétek meg tapasztalataitokat!
3. Mit tart Pilinszky a naplórészlet alapján a költő legfontosabb feladatának?

1. Pilinszky szövege emberi tulajdonságokat sorol fel, melyeket ellentétbe állít egymással. Beszélgetsetek el ezekről a tulajdonságokról!
2. Hogyan vélekedik Pilinszky az alkotás folyamatáról?

Nemcsak a tudós törekszik pontos ismeretre, hanem a költő is. Ennek a megismerésnek a neve: szeretet.

Oda akarom adni magamat valaminek, vagy valakinek. Szeretni akarom, hogy megismerhessem, és meg akarom ismerni a világot, hogy szerethessem.

Fel akarom fedezni és meg akarom segíteni a dolgokat, hogy ajándékképp visszakapjam tőlük önmagam. Hogy élni segítsenek.

Ez azonban csak akkor lehetséges, ha mezítelen valóságukban szemlélem őket, sőt: bajukban, szegénységükben, árvaságukban, azon a ponton, ahol szükségük van rám.

A szeretet a legpontosabb diagnosztika. Csak a mezítelenül őszinte ember képes a valóság egy mezítelen darabjának bizalmába férkőzni, és cserébe kiérdemelni annak viszontbizalmát.

Az írás nem beszámoló a világ megoldott tájairól, hanem cselekedet: nem konyhakertészet, hanem expedíció.

A költő szeretni kívánja a világot, igyekszik az univerzumnak legesetebb csillagai felé fordulni.

Az éhezőkért és mezítelenekért jött a világra. S dicsősége, ha minél nagyobb mezítelenséget ruházhat fel, s minél esendőbb kezekből kapja meg viszonzásul a maga ünneplőruháját.

De erről már nem beszél. Csak a megközelítés folyamatáról szólhat a költemény.

A szeretet csodáját, ha bekövetkezik, némaság kell, hogy óvja-takargja. Ami drága, azt nem koptathatjuk, azzal birtokoljuk, hogy nem érünk hozzá egy pillanatra sem.

(Pilinszky János: Egy lírikus naplójából – részlet)

Az alázat, az igazi tudás és az igaz megismerés kapuja. Minden nagy tett, minden valódi erkölcsi és szellemi erőfeszítés előfeltétele. Már a dolgok természetéből fakad, hogy aki feladatán elmélyül – „megfeledezik önmagáról”. A hiúság, az önzés, az érdek, nem csak erkölcsi rossz, de szellemi akadály is, s nem egy kitűnő alkotást fosztott meg attól hiú tökélye, hogy valóban közkinccs, halhatatlan alkotás legyen.

A nyelv, kollektív, ősi bölcsességével (s szinte minden nép nyelve) tud erről. A magyar például így mondja: „eszembe jutott”. Nem kitaláltam, mert ez kevesebb. „Hirtelen eszembe jutott”: az igazi felismerések, kivétel nélkül így születnek. Nyelvünkben rejlő ősi tudásunk arról tanúskodik, hogy bármi, amit alkotunk, lényegesen személytelenebb valami, mint azt hisszük. Sőt: igazi tudásunk ott kezdődik, azon a határon, ahol személyiségünk átér a személytelenbe. A jó művészek mindig vallották, hogy az alkotás, az igazi kreáció mennyisége egybeesik a véletlennel. Egyik kitűnő szobrászunk mesélte, hogy egyszer az út mellett heverő, különös kődarabra talált. „Ez az én legjobb szobrom” – mondotta a felismerés ámulatában, amint a követ a kezébe emelte. S meg is mutatta a szobrot, amin egyetlen karcolást sem végzett. A kő nyers, természetes burka alatt csodálatosan törékeny madonna rejtezik, karján a gyermekkel. Utánozhatatlan csoda. Egyszerre nyers kő, csak kő – s tökéletes szobor! S kétségtelenül annak az alkotása, aki rátalált és felismerte. De az is igaz, aki felismerte, s volt bátorsága „magáénak” vallani, az a „saját” szobrairól meg azt tudja, hogy minél jobbak, annál kevésbé az övéi.

Alázat nélkül nincsen alkotó.

(Pilinszky János: Az alázatról)

A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK MAGYAR IRODALMA

Magyar próza 1945 után

(Rövid áttekintés)

1. A két világháború között már komoly írói hírnévre szert tevő **Németh László** és **Déry Tibor**, valamint **Illyés Gyula** a háború után is folytatta írói tevékenységét. Az ugyancsak jelentős írónak számító **Márai Sándor** a kommunista hatalomátvétel után az emigrációt választotta, emiatt műveit Magyarországon betiltották.

2. A szocialista realizmusból fokozatosan kiábránduló szerzők a 60-as években erkölcsi kérdésekre kerestek válaszokat példázatszerű történetekben (ilyen pl. **Lengyel József** *Igéző*, valamint **Fejes Endre** *Rozsdátemető* c. kisregénye) vagy dokumentatív, riportszerű műfajokban (**Sánta Ferenc**: *Húsz óra*).

3. A kései modernség prózaírói számára a nyelv nem valamiféle természetes, valóságtükrözésre szolgáló eszköz, hanem olyan anyag, amely folyton kicsúszik használójának uralma alól. Ezért az írói figyelem a történet, a valóság, az igazság ellenében az elbeszéltségre, az elbeszélés nehézségeire irányul. A kései modern próza egyik kiemelkedő alakja **Örkény István**, aki **ironikus-parodisztikus**, **tragikomikus**, **abszurd** és **groteszk** regényeivel és drámáival (*Tóték*, *Macskajáték*, *Pisti a vérzivatarban*) gazdagította irodalmunkat, egyperces novelláival pedig egyedülálló műfajt teremtett. A korszak jelentős szerzője **Ottlik Géza**, aki *Iskola a határon* c. regényével prózaírói iskolát teremtett, mely utat mutat a posztmodern prózapoeitikai jelenségek felé. Hasonlóképpen fontos szerepet tölt be **Mándy Iván** filmes technikára emlékeztető, álomszerű prózavilága, valamint **Mészöly Miklós** regényei és elbeszélései, aki a példázatos szövegformálástól (*Saulus* c. regénye) a szikár leíráson át (*Pontos történetek, útközben* – regény) a **mágikus realizmusig** (*Volt egyszer egy Közép-Európa* – elbeszélésgyűjtemény, *Családáradás* – regény) jut el, megalapozva a prózafordulatot.

4. A magyar irodalomtörténetben posztmodern **prózafordulatnak** nevezik azt a váltást, melyet az ún. Péterek nemzedéke: **Nádas Péter**, **Esterházy Péter**, **Hajnóczy Péter**, **Lengyel Péter** és hasonlóképpen gondolkodó íróik hajtottak végre a hetvenes évek második felében. Jellemzői a felbomló, identitását¹⁶ kereső személyiség, az önkomentárrok, a jelölt és jelöletlen idézetek beépítése (intertextualitás), a történet-szerűség háttérbe szorítása, a szövegszerűség hangsúlyozása.

5. A kortárs prózában a prózafordulat szerzői mellé, azok újításait továbbgondolva és variálva sorakozik pl. **Garaczi László**, **Závada Pál**, **Darvasi László**, valamint **Grecsó Krisztián**.

ironikus – az ironia retorikai-stilisztikai fogalom, a meggyőzés eszköze; fontos eleme a kettősség, az ellentét; valamely dolgot, személyt, tulajdonságot, eseményt nem a valóságnak megfelelően nevez meg, hanem olyasmittel állít, aminek a szituáció ellentmond, így azt tagadássá minősíti át

tragikomikus – esztétikai minőség, a szomorú és a vidám elemek összekapcsolása

abszurd – 1. képtelen, lehetetlen 2. értelmetlen, esztelen

groteszk – a groteszk összetett esztétikai minőség: a félelmetes, torz és a fenséges, nagyszerű vonások összekapcsolása, egyszerre szörnyűlködést, félelmet és nevetést vált ki

mágikus realizmus – olyan művészeti irányzat, melyben varázslatos, mágikus, csodás elemek tűnnek fel realista (valóságábrázoló) megjelenítésben; a latin-amerikai irodalomból indult hódító útjára többek között Gabriel García Márquez *Száz év magány* c. regénye nyomán (lásd a 16–18. oldalakat)

¹⁶identitás – önzonosság, öntudat

Portrévázlatok és pályaképek**NÉMETH LÁSZLÓ
(1901–1975)**

Németh László

„Pályájának bármelyik szakaszát szemléljük is, azt látjuk, hogy a gondolkodása kialakulásában megfigyelt hármasság: az egyéni világ, a magyarság világának és általánossá vetítve az emberi világnak a váláshelyzete foglalkoztatta.”

(Füzi László: Alkat és mű)

Életút

1901-ben született Nagybányán értelmiségi családban.

1905-ben Budapestre költöztek, iskoláit itt végezte.

Előbb magyar–francia szakos bölcsészhallgató volt egy évig, majd az orvosi karon folytatta tanulmányait.

1925-ben házasságot kötött Démusz Ellával. Fogorvosi rendelőt nyitott.

A húszas évek második felétől a *Napkelet*ben publikált, majd a *Nyugat* legjelentősebb kritikusa lett. 1932-ben megszakította kapcsolatát a *Nyugattal*.

Dolgozott a Rádió irodalmi osztályán is.

1943-ban iskolaorvosként nyugdíjaztatta magát.

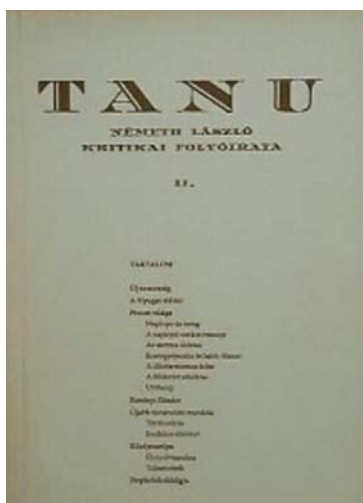
A háború után három évig a hódmezővásárhelyi gimnázium óraadó tanára volt.

1949-től csak fordításai jelenhettek meg. Tolsztoj Anna Karenina c. regényének fordításáért számos díjat kapott.

1975-ben halt meg.

Pályakép

Németh László pályakezdése a *Nyugat* folyóirattal kapcsolható össze. A harmincas években a népi írók mozgalmához került közel, de sem az urbánusokhoz, sem a népiekhez nem tartozott igazán, szellemi függetlenségét megőrizte. *Tanú* címmel egyszemélyes folyóiratot adott ki. Tanulmányaiban, esszéiben, kritikáiban az irodalom társadalmi szerepére, nemzettudat-formáló hatására hívja fel a figyelmet. Összesen tíz regényt írt, melyek közül a legkiemelkedőbbek a *Gyász* (1935), az *Iszony* (1947), az *Égető Eszter* (1948) és az *Irgalom* (1965). Ezeket a regényeket az kapcsolja össze, hogy mindegyik egy-egy nőalak sorsát beszéli el lélektani részletezéssel. Regényeken kívül Németh László csaknem harminc drámát is írt, melyekben nem annyira a cselekményen van a hangsúly, mintsem a szereplők által képviselt eszméken és az eszmék közti konfliktusokon. Legismertebb drámái: *VII. Gergely* (1939), *Széchenyi* (1946), *Galilei* (1953), *A két Bolyai* (1961).

A Tanú c. folyóirat címlapja

A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK MAGYAR IRODALMA

Iszony c. regénye egy házasság kudarcát tárja fel. Főhőse és egyben narrátora,¹⁷ Kárász Nelli akarata ellenére, édesapja iránti kegyeletből meggy férjhez Takaró Sanyihoz. A házasságban Nelli nem oldódik fel, férje iránti iszonya csak fokozódik. Négyévnyi gyötördés után dulakodás közben önvédelemből megöli férjét. Az események elbeszélése mellett Nelli folyamatosan értelmezi is a történeteket, önreflexiókkal¹⁸ szakítja meg a cselekményt. Ezért a regényt a tudatregény műfaji kategóriába sorolhatjuk. A másik meghatározás a lélektani regény, hiszen a női lélek rezdüléseit rendkívül árnyaltan mutatja be.

ISZONY

(részletek)

Édesapa a párolgó kanál fölött rám nézett, aztán édesanyához fordult. – Nelli jó színben van most. Nem veszed észre? Az őszen nem volt ilyen egészséges színe. – S az öröm mellett egy kis selmásság¹⁹ is bujkált az orra körül (amely egész furcsán száj nélkül is tudott mosolyogni), mint akinek talán gyanítania is szabad, mitől vagyok én most jobb színben, mint őszen. Miközben e ritka megjegyzéstől (édesapa sosem beszélt arról, hogy én ilyen vagy olyan vagyok) elpirultam, a helyemre befészkeltem, édesanya is rám nézett. [...] S ahogy mindkettőjük szeme rajtam volt egy percig, mintha ők ketten is közelebb kerültek volna, majdnem hogy valódi házassággént ültek ott ebben a gyönyörködésben. Énnekem azonban a megfűjt kanalamba kellett néznem. Jaj, ezek egymás kezét fogják, úgy tolnak csendesen maguk előtt, arra, amerről Sanyi jön Óvárról. S őket nem lökhetem vissza; csak Sanyin át van út a kitörésre. „Engem csak az csókolhat meg, akinek a menyasszonya vagyok.” „Magának egyelőre a vizsgái a menyasszonya”, mondogattam magamban a húsvéti verset, ahogy azt Sanyi jogai ellen már jó előre elkészítettem.

Sanyi úgy írta, hogy virágvasárnap érkezik, de ez csak csel volt, hogy meglephessen. Csütörtökön vagy pénteken este magam hoztam be a sajtot, az asznapi tejjel. [...] Látom, hogy édesapa rám vár az ajtóban. Jól bealkonyodott már; márciusban tud ilyen szép félórakkal jönni az alkony, amikor az egész napon át fúvó szél elpilled, s a világ mélézón töpreng, hogy pirosba vagy szürkébe omoljon-e. Édesapának két foglalatossága is volt a ház előtt: a kezével a térde közé fogott palackból húzta ki a dugót, a szemével meg engem várt, hogy honnét kerülök elő. Ebből én mindjárt eltaláltam, hogy Sanyinak kellett megjönnie. [...]

Odabenn édesanya és Sanyi már javában próbálgatta, hogy milyen vő s anyós is lehetne belőlük. Abból, ahogy ők a beszédet félbeszakították, édesapa (igaz, hogy csak a lapockám illetve) maga elé tolt, Sanyi pedig fölállt, és kékre borotvált arcán új sunyi komolysággal a kezemet a szüleim előtt a szája alá húzta: fölmérhettem, hogy mennyire haladtunk. A hátam mögött édesapa nyitott palackja, Sanyin túl édesanya jegygyűrűje, amint az álla alatt összekulcsolt kezén a pillantásával versenyez ünnepélyességben

„Németh László ebben a regényben a látszólag oszthatatlant, az emberpárt vizsgálja. Azt az emberpárt, persze hogy a férfit és a nőt, aki nem a nemiség révén válik két résszé, hanem valami sokkal mélyebb létforma által, amely esetében teljesen mellékes, pontosabban esetleges a nemek kérdése. Az egyik oldalon, a szubjektum²⁰ – és nem az individuum!²¹ – oldalán Kárász Nelli áll, aki – felületesen fogalmazva – a magányban, a csendben, az önmagáért végzett munkában látja a lét értelmét. Nelli édesapja halálával elveszítette azt az utolsó embert, aki létével megértette őt, s ugyan akadnak még laza kapcsolatai a másik világhoz, de tapasztalása a másiktól, az iszonyról férjén, Takaró Sanyin keresztül történik meg.

Sanyi gazdag parasztcsaládból származik. Alkata (tömzsi teste, tömpe ujjai, bizalmaskodó tekintete), természete (a férfiasság, az állandó bujaság, kuncsorgás, duhajkodás stb.) szögesen szemben áll Nelli értékrendjével. Sanyi az életet csak testi és anyagi mivoltában képes átélni, s az, amit léleknek nevez, nem több, mint az emberi lét felszínes viselkedési normáinak megnyilvánulása. A férfi mindig az adott szituációnak megfelelő lelki aspektust²² veszi elő (pl. apja halálakor, vendégségben stb.), de csak azért, hogy a műsor végén valamilyen formában fizikai, testi haszonra fordítsa a szerinte kiváltott pozitív hatást. Azonban senki ne gondolja, hogy Kárász Nelli feminista²³ gondolatok képviselője. Nelli nézőpontjából a természetesnek és helyesnek vélt mindennapi élet

²⁰szubjektum – alany, a megismerő és cselekvő én, aki szemben áll a külső világgal mint a megismerés tárgyával

²¹individuum – egyén, egyéniség

²²aspektus – nézőpont

²³feminista – a feminizmus híve, feminizmus: a nők egyenjogúságáért küzdő mozgalom

¹⁷narrátor – elbeszélő, a történet elmondója

¹⁸önreflexió – önmegfigyelő elmélkedés

¹⁹selmásság – huncutság

A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK MAGYAR IRODALMA

kérdőjeleződik meg. Az, ami látszólag megkérdőjelezhetlen: mi az értelme a társas kapcsolatoknak, a test mitől válik a másik által birtokolhatóvá, a szavak és gesztusrendszerek²⁴ milyen fizikai és mentális²⁵ viszonyokat rajzolnak meg, s ezek mennyire változtathatók? Eleve, a ránk kényszerített társaslét ellen lehet-e tenni? A regény erényei közül kiemelendő – azontúl, hogy minden értelemben hibátlan alkotás – a rögzítetlen értékrendszer és az ítéletmentesség. Sem Takaró Sanyi, sem Kárász Nelli élete nem tekinthető precedens²⁶ értékűnek, s Kárász Nelli létfelfogása – mely azáltal, hogy ő az elbeszélő – sem kényszerít ki semmilyen ítéletet az olvasóból. Mintha Németh László megtalálta volna azt a láthatatlan vonalat, amely mentén az ember viselkedését, egzisztencialistát²⁷ szét lehetne választani. Mintha Kárász Nelli és Takaró Sanyi mégiscsak az ember két – nemektől független – lelki aspektusa lenne, csak hogy az Iszonyban nincs lehetőség az összeforrásra, sőt csak a szakadás van, annak a bizonyos vonalnak a részletes feltárása." (Czifrik Balázs. Forrás: www.litera.hu)

1. Milyen benyomásokat szerezte Nelli és Sanyiról a részlet alapján, mely a regény elejéről való? Készítsd el jellem-térképüket!
2. Keresd meg azokat a szöveghelyeket, melyek Nelli ellenkezéséről tanúskodnak!
3. Mi lehet Nelli iszonyodásának az oka?
4. Hogyan viszonyulnak Nelli szülei Sanyihoz?
5. Mit tapasztal Nelli szülei viselkedésével kapcsolatban?

(találgatni lehetett, hogy ez alatt az öt perc alatt mi történt, csak az érzéseit árulta el, vagy célzást is tett, vagy mindjárt meg is kért), mind annak a mély tisztelettudó kézcsóknak voltak szövetségesei, amely elől az ujjamat neveltségessé lett volna elrángigálni; a jogot viszont, amit a kezem hátára nedvedzett vele, egy gyenge, de határozott visszahúzásban mégiscsak tagadnom kellett. – Nem haragszik, hogy az ünnepeket egy kicsit előretoltam? – nézett rám Sanyi kedélyességében is elfogultan, mint aki a maga érzéseiből csinált a másik ember köré hurkot, s most azon át kell hozzá a természetes hangot megtalálni. – Én ugyanis csak virágvasárnapra ígérkeztem – magyarázta szövetségkeresőn édesanyjának, aki fölállt, hogy a palackhoz poharakat készítsen. – Ez a gyengém: szeretem a rajtaütéseket. Nem valami magát ajánló tulajdonság, ugye? – fordította rám szeme mély barnáját, mely most a homálytól vagy az ő érzéseitől sokkal tompább fényvel csorgott. – Énrajtam nem lehet rajtam ütni, annyira már ismer – mondtam nyugodtabban. A három emberben annyi elfogódottság volt, hogy attól egyszerre fölübük kerekedtem. – Nellikémnek igaza van – fordult vissza édesanya a küszöbről. – Ez a pusztaság úgy megőriz minket, hogy a Jóistenen kívül senkinek sem lehet rajtunkütni valója. Te maradj csak – hártott vissza engem, amikor a pohárhozadásban elébe akartam ugorni. Abban, ahogy azt mondta „Nellikémnek”, meg „maradj csak”, meg ahogy az erkölcsi mért jótállt, volt valami új, a beleimben émellyel összefutó. [...] A pohár sem jött be vele. Helyette édesapáért szólt be. – A béres kér egy percre. – Ami persze megint hazugság volt. A béres csak öreg estével jön meg, kukoricát szállít az állomásra.

– Úgy látom, nem sikerült meglepnem magát – próbálta Sanyi, hogy magunkra maradtunk, a kettőnk közt levő ködöt a hangjával átbúgni. – De, sőt – emeltem én a hangom élet inkább a kinn tartózkodó szüleim, mint Sanyi ellen. [...] – Akkor a meglepetés nem olyan, mint vártam. Mintha nem is örülne – keverte a bűgő hangját még melegebben a félhomállyal. De énrajtam nem fogott ez az ital. – Tudtommal maga épp azt szereti bennem, hogy ura vagyok az érzéseimnek – mondtam, s oly magasan éreztem magam a brácsázása fölött, hogy egy kis ideges kacagást is kipréseltem a torkomból. De ez már sok volt; Sanyi, ha nem is tudta felmérni mondatomban a gúnyt, a találkozás izgalma érzékenyvé tette a hangomból kicsapó fölény iránt. – Maga kinevet engem? – lépett mellém, a csuklómat elkapva. A szívem megállt ettől az indulatos közelségtől, de a hátrahúzott nyakam, a hideg, szikrázó szemem nem hagyta abba, amibe belefogott. – Még nem. De ha így folytatja... azonban én nem folytathattam, mert Sanyi szabad karja hátulról elállta a visszavonulás útját, s hangja a szája forróságával együtt csapott az arcomba. – És ha így folytatom, akkor? – Idétlenség volt, ami ezután következett. A testem, föl nyakig, vasban volt, csak az arcaink csúszkáltak egymáson ide-oda, az orrom elnyomódott, s az övébe akadt, s a szakáll az arcomat égette, a lehelete az államtól a fülemig vándorolt, így álltunk ott egy percet. Iszonyú izomzata volt; de én azért nem estem benn össze; éreznie kellett, hogy én is erős vagyok, minden ponton ellenállok. – Hagyjon most már – téptem ki halkán magamat, amikor egy perc múlva az ő megfeszült izmai mögött is feltámadt a csüggedés, hogy ezt elvesztette, ennek nincsen így értelme. Egy lépést hátráltam, s mintha csak most fedeztem volna föl, hogy a testem az az enyém, a porcikáimat a magam tetszése szerint mozgathatom, szilajon nyúltam ki a mindenfelől körülvevő levegőben. [...] Egy hangosabb szót se ejtettem ki. Csak a szabadságát visszanyert arcom, karom lobogott Sanyira. – Maga meg tudna őrizni egy férfit – ült ő a dívány szélére, s arca gözei mögött a vadsg

A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK MAGYAR IRODALMA

szégyenkezésbe hamvadt. – Pedig én inkább kijózanítani szeretném – mondtam hidegen, s ahogy édesapa szokta, a kályhának vettem a hátamat.

Így hallgattunk egy darabot. Édesapa ebben a csendben jött vissza. [...] A poharak szerencsére benyúltak az ajtón, s én is meg ő is töltés és koccintás ürügyén lophattuk el magunkat egymás szeme elől. Sanyi egy megjegyzést hozott össze az állami pincészet boraira. [...] Én visszatámaszkodtam édesapa háta mögé, a cserépkályhához, s némán figyeltem őket. Oly hihetetlen volt, hogy ezek most itt ülnek, s mialatt a homoki borok jövőjével kínozzák egymást: sötét férfigondolatokkal köröznék körülöttem, Sanyi az előbbi birkózás miatt nem tudja: fölugorjon és otthagyjon, vagy hozzám sompolyogjon. Édesapa pedig értem és magáért is röstelli magát ... [...] S mialatt ők ketten a vincellér²⁸ szavak mögött férfi esetlenséggel rejtik és tapogatják egymást, én, akiért mindez fölkavarodott, percről percre messzebb kerülök tőlük, igen: még édesapától is; mintha nem is a kályhamester fűzfamintás cserepeinek vetném a hátamat, hanem valami szirtnek, fönn a szélfúvott hegyekben, lábam alatt egy lábnyomnyi párkány, s én arról hallgatom hátrafont karral, a felhők társalgását.

Vannak emberek, akik csak félig azok. Hogy többek vagy kevesebbek, arról nem érdemes vitatkozni. Az emberekben van egy mérték, inkább valami langy, sok testből összefűlt meleg, amelyik azt mondja: mi, emberek ilyenek vagyunk. Én nem voltam ilyen. Annak a riadalomnak volt igaza, Fehérváron, a fényképész előtt: de hisz akkor én nem vagyok normális. Nem, valóban nem voltam az. Hogy miért: ezt nem tudnám megmondani. Az orvosoknak, gondolom, van erre valami elméletük. Hibásak a hormonjaim. De mi hiba volt az én hormonjaimban? Teherbe estem, a szülésem könnyű volt, a tejem sok: az az árapály, amitől az asszonyok asszonynak hiszik magukat, tizenhárom éves koromtól bennem is ott jár. Ők, gondolom, a szépséget is nedvekkkel magyarázzák. Hát én a magam módján szép is voltam. S mégis más volt, nem emberi az összetételem. Az apám magános sétái, a Szeréna néni aggszűz lelke: két oldalról is gyűlt bennem a csönd, a holdfény, a riadalom. A testem alkalmas volt mindarra, amire más asszonyé. Sőt, ha hihetek Sanyi összehasonlításának, vonzóbb voltam a legtöbbször. A lelkem nem tudott elegyedni a világgal.
1947

Hintsch György 1965-ben fekete-fehér filmet forgatott az Iszony c. regény alapján, melynek előmunkálataiban Németh László is részt vett. A főszereplő Drahotá Andrea és Kállai Ferenc

6. A regényben fontos, gyakran jelképes szerepet játszanak az időjelölések. A virágvasárnap milyen jelentéskörrel kapcsolódhat a regény történetéhez?

7. Mely részek mutatják Nelli zaklatott lelkiállapotát?

8. Te melyik szereplő pártján vagy? Választásod indokold!

1. A második részlet alapján hogyan tekint Nelli önmagára?

2. Értelmezd „A lelkem nem tudott elegyedni a világgal” mondatot!

3. Van-e értelme mindenképpen megfelelni a külvilág elvárásainak, ha alkatunkkal, akaratunkkal szemben követel tőlünk valamit?

4. Nelli gyilkolt. A gyilkosság nem lepleződött le, mert a Nellivel cinikosságot vállaló orvos a tüdőgyulladást jelölte meg haláluknak. Szerinted bűnös Nelli? Választásod indokold!

²⁴gesztus – taglejtés, kézmozdulat; megnyilatkozás, tett valaki irányában

²⁵mentális – értelmi, észbeli

²⁶precedens – olyan előzetes eset, amely későbbi hasonló esetekben jogalap vagy példa, előzmény

²⁷egzisztálás – létezés

²⁸vincellér – a szőlők kezelésével és megőrzésével, illetve nagyobb szőlőknél az azokban előforduló munkák felügyelésével megbízott személy

Örkény István

ÖRKÉNY ISTVÁN (1912–1979)

„Én mindig csak a mindennapi dolgokról beszélek, a legkopottabb, a legköznapibb, a legbanálisabb²⁹ szavakkal. Csak éppen azért, hogy egy kicsit szűkre fogom a mondókámat, azt remélem, hogy ezek a szavak újra fölszikkraznak, hogy ezek újra élni kezdenek.”

(Örkény István: „Spórolni a szavakkal”)

Örkény István a második világháború, a hadifogság, az erőszak, a diktatúra abszurd (képtelen) tapasztalatait építette be írásaiba. Igazi hangjára, a közép-európai groteszkre pályájának második felében talált rá, főleg az „egyperces novelláiban” és drámáiban.

Örkény István számos alkalommal – interjúkban, nyilatkozatokban – fogalmazta meg a groteszk lényegét, a legtalálóbb és legszemléletesebb meghatározást az alábbi szövegben olvashatod, mely egyben bevezetés is az egyperces novellák olvasásába.

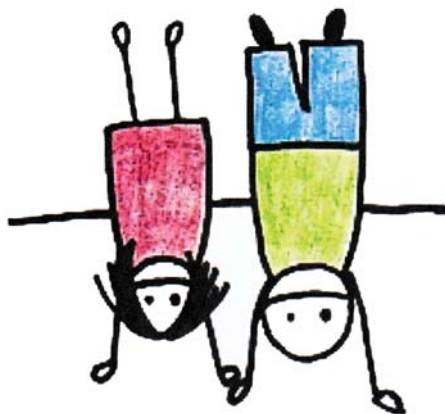
„A groteszk megingatja a végérvényest, de nem állít egy másik végérvényest a helyébe. Pont helyett mindig kérdőjelet tesz, tehát nem lezár, befejez, hanem utat nyit, elindít.”

(Szélsőjegyzetek)

ARRÓL, HOGY MI A GROTESZK

Szíveskedjék terpeszállásba állni, mélyen előrehajolni, s ebben a pozitúrában³⁰ maradva, a két lába közt hátratekinteni. Köszönöm.

Most nézzünk körül, adjunk számot a látottakról.

Íme, a világ fejtetőre állt. Férfilábak kalimpálnak a levegőben, visszacsúsznak a nadrágszárazak, s a lányok, ó, ezek a lányok, hogy kapkodnak a szoknyájuk után!

²⁹banális – közönséges, lapos, elcsépelt, unalomig ismételt

³⁰pozitúra – testtartás, testhelyzet

A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK MAGYAR IRODALMA

Ott egy autó: négy kereke a levegőben, mintha egy kutya a hasát akarná megvakartatni. Egy krizantém: keljfeljancsi, vékony szára az égbe mered, ahogy a fején egyensúlyozza magát. Egy gyorsvonal, amint füstcsóvján tovarobog.

A Belvárosi Plébániatemplom a két tornyán levő két kereszten levő két villámhárító hegyével érinti csak a földet. És amott egy tábla a kocsi ablakában.

Frissen csapolt sör

Bent egy dülöngélő vendég – fejjel aláfelé – elhossa sörét a söntésből. A sorrend: lent a hab, rajta a sör, fent a pohár talpa. Egy csöpp nem sok, de annyi se csordul ki.

Tél van? Hát persze! Hiszen felfelé szállingóznak a hópelyhek, és az égbolt jégtükrén lóbálózva iringálnak³¹ a korcsolyázó párok. Nem könnyű sport!

Keressünk most már vidámabb látványt. Ímhol egy temetés! Fölhulló hópelyhek közt, fölcsepögő könnyek fátyolán át végignézhethetjük, amint a sírásók két vastag kötélén fölbocsátják a koporsót. A munkatársak, ismerősök, közeli s távoli rokonok, továbbá az özvegy meg a három árva göröngyöt ragadnak, s elkezdik a koporsót hajigálni. Jusson eszünkbe az a szívettépő hang, amikor a sírgödörbe ledobált rögök megdobbannak és szétomlanak, az özvegy sír, jajonganak az árvák... Milyen más érzés fölfelé hajigálni! A koporsót eltalálni mennyivel nehezebb! Először is jó göröngyökre van szükség, mert a porhanyósabbja félúton szétesik. Van hát kapkodás, lőtás-futás, taszigálódás a kemény rögökért. És hiába a jó göröngy; a rosszul célzott rög visszahull, és ha eltalál valakit – pláne, ha egy gazdag, előkelő rokont –, kezdődik a vihorászás, a káröröm egészséges kuncogása. De ha minden stimmel – kemény a rög, pontos a célzás, s telibe találja a deszka-koporsót –, megtapsolják a dobót, derűs lélekkel térnek haza, és sokáig emlegetik a nagy telitalálatot, a kedves halottat és ezt a mókás, pompásan sikerült szertartást, melyben nyoma sem volt a képmutatásnak, a tettetett gyásznak, a hazudott részvétnyilvánításnak.

Kérem, szíveskedjenek kiegyenesedni. Amint látják: a világ talpra állt, önök pedig emelt fővel, keserű könnyekkel sirathatják kedves halottaikat.

1968

Az „egyperces novellák” sajátos rövid történetek Örkény írói műhelyéből. Témájuk a háború, a történelem, a mindennapi élet banalitásai. Jellemzőjük a kihagyás, a sűrítés, ennek következményeképpen a drámai feszültség. Alaphangvételük groteszk-ironikus-parodisztikus. Különböző nyelvi regiszterek³² keverednek bennük: a köznap beszéd, a nagyvárosi folklór, a szleng,³³ a közhelyek, a pesti vicc, a hivatalos és publicisztikai stílus elemei. Van köztük példázatos (parabolikus), anekdotikus és párbeszédes novella. Az olvasói fantáziát erősen mozgósítják ezek a szövegek.

1. Milyen nézőpontot javasol a narrátor a világ szemlélésére? Vajon miért?
2. Gyűjtsd ki a mindennapi dolgokat, megszokott jelenségeket a szövegből (ezekre utal fejezetünk mottója is)!
3. Figyeld meg, mi történik a megszokott dolgokkal, ha szokatlan, fordított nézőpontból szemléljük őket!
4. A szöveg mely részei tűntek számodra komikusnak? Mi váltott ki belőled nevetést?
5. Mit gondolsz, miért egy temetés leírásával szemlélteti a groteszk minőséget? Milyen hatást tett rád ez a szövegrész?
6. Hasonlítsd össze a *Széljegyzetekből* kiemelt mondat és az *Arról, hogy mi a groteszk* c. írás meghatározását a groteszkről!

³¹iringál – korcsolyázva kering

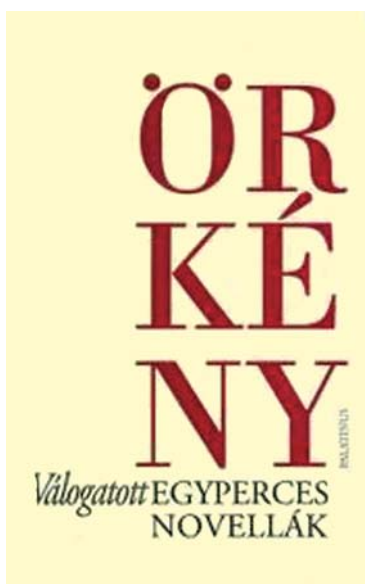
³²nyelvi regiszter – hangnem

³³szleng – valamely társadalmi réteg, csoport sajátos szóhasználat

A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK MAGYAR IRODALMA

1. Figyeld meg az első három mondatpárt! Milyen helyzetben hangzanak el általában ezek a mondatok? Mit fejeznek ki? Valódi érdeklődés áll mögöttük?
2. Mi jelenti a fordulatot?
3. Milyen hatást vált ki belőled a poén?
4. Mit jelent a „húsom a beleim” fordulat?
5. Miben hasonlít ez az egyperces a viccre?

A német nyelvű mondat jelentése:
Nem ismeri Hölderlint?

HOGYLÉTEMRŐL

- Jó napot.
- Jó napot.
- Hogy van?
- Köszönöm, jól.
- És az egészsége hogy szolgál?
- Nincs okom panaszra.
- De minek húzza azt a kötelet maga után?
- Kötelet? – kérdeztem hátrapillantva. – Azok a beleim.

IN MEMORIAM DR. K. H. G.

- Hölderlin ist ihnen unbekannt? – kérdezte dr. K. H. G., miközben a lódögnek a gödröt ásta.
- Ki volt az? – kérdezte a német őr.
- Aki a Hyperion-t írta – magyarázta dr. K. H. G. Nagyon szeretett magyarázni. – A német romantika legnagyobb alakja. És például Heine?
- Kik ezek? – kérdezte az őr.
- Költők – mondta dr. K. H. G. – Schiller nevét sem ismeri?
- De ismerem – mondta a német őr.
- És Rilket?
- Őt is – mondta a német őr, és paprikavörös lett, és lelőtte dr. K. H. G.-t.

1. Ismét egy párbeszéd (dialogikus) egypercest olvastál. Kik beszélgetnek?
2. Milyen alapszituációban hangzik el a beszélgetés? Miből tudod ezt?
3. Miért kerül szóba éppen Hölderlin, Heine, Schiller, Rilke neve?
4. Szerinted milyen ellentétre épül a novella? Választásod indokold!
a) magyar – német
b) őr – rab
c) fegyveres erőszak – műveltségbeli fölény
5. Melyik szakaszban válik dr. K. H. G. komikussá? A komikum forrása lehet valamilyen emberi gyarlóság, túlkapás, hiba. Itt mi lehet a hiba?
6. Miért kell meghalnia dr. K. H. G.-nak?
7. Milyen hatást tett rád ez a novella?

ÜGYLET**1. Elismervény**

Alulírott Hallada Jutka ezennel tanúsítom, hogy édesanyám, dr. Hallada Ernőné budapesti lakos melléből a mai napon nyolc deciliter tejet

A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK MAGYAR IRODALMA

leszoptam. Minthogy a tej jó minőségű és elegendő mennyiségű volt, ezennel kijelentem, hogy dr. Hallada Ernőné budapesti lakossal szemben semmiféle további igényt nem támaszthatok.

Hallada Jutka
s. k. csecsemő

2. Nyilatkozat

Alulírott dr. Hallada Ernőné budapesti lakos ezennel kijelentem, hogy a Hallada Jutka budapesti lakosnak juttatott nyolc deciliter anyatej átadása nekem nem megterhelést, hanem épp ellenkezőleg, megkönnyebbülést szerzett. Ennélfogva Hallada Jutkától sem hálát, sem anyai ellenszolgáltatást sem a jelenben, sem pedig a jövőben nem igényelhetek.

dr. Hallada Ernőné
anya

INFORMÁCIÓ

Tizennégy éve ül a kapubejáratban, egy kis tolóablak előtt. Mindössze kétféle kérdéssel fordulnak hozzá.

– Merre vannak a Montex irodái?

Erre így válaszol:

– Az első emeleten, balra.

A második kérdés így szól:

– Hol található a Ruggyanta Hulladék Feldolgozó?

Amire ő így felel:

– Második emelet, jobbra a második ajtó.

Tizennégy év óta még sohasem tévedett, mindenki megkapta a kellő útbaigazítást. Egyszer történt csak, hogy ablakához odaállt egy hölgy, és föltekintett a szokásos kérdések egyikét:

– Kérem szépen, merre van a Montex?

Erre ő kivételesen elnézett a messzeségbe, aztán így szólt:

– Mindnyájan a semmiből jövünk, és visszamegyünk a nagy bűdös semmibe.

A hölgy panaszt tett. A panaszt kivizsgálták, megvitatták, aztán elajtották.

Tényleg, nem olyan nagy eset.

1968

Örkény István a magyar dráma jelentős művelője, darabjait számos nyelvre lefordították, a világ számos országában színpadra állították. Az egyik legismertebb színpadi műve a *Tóték*, melynek műfaja **tragikomédia**. A mű cselekménye röviden: a háború alatt Tóték vendégül látják Varró őrnagyot abban a reményben, hogy frontszolgálatát töltő fiuk nagyobb eséllyel marad életben. Csakhogy a fiú közben elesik. Erről az olvasó vagy néző értesül, a postás azonban a rossz hírt hozó táviratot nem

1. Melyik stílusréteg jellegzetességeit fedezed fel a szövegben? (A stílusrétegek: szépirodalmi, társalgási, publicisztikai, tudományos, hivatalos.) Választásod támaszd alá a szövegből vett részletekkel!

2. Mi a szokatlan a témaválasztásban?

3. Mire hívja fel a figyelmet ez a szöveg?

1. Mit tudtál meg a novella főszereplőjéről?

2. Mi lehet az oka az egyszerű „tévedésének”?

3. A szokatlan válasz akár létbölcseleti mondat is lehet. Mire vonatkozik?

4. Milyen hatást vált ki a „bűdös” jelző ebben a mondatban?

5. Melyik egyperces tettség a legjobban? Miért?

A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK MAGYAR IRODALMA

1. Szerinted miért zavarja az őrnagyot Tót ásítása?
2. Melyik szövegrészt találad abszurdnak?
3. Hogyan viszonyul Tót, Mariska és Ágika az őrnagyhoz?
4. Keresd meg azokat a szövegrészeket, amelyekben az őrnagy Mariskát és Ágikát használja fel Tót megalázására!
5. Melyik figurával tudsz azonosulni? Választásod indokold!
6. Melyik fontosabb érték szerinted?
 - a) az emberi méltóság megőrzése
 - b) egy eszme végsőig vitt megvalósítása
 - c) a hatalom feltétlen kiszolgálása a jobb életkörülmények reményében
7. Figyeld meg a postás monológját! Miben látja a világ harmóniáját? Milyen szerepet szán magának a világ-harmónia megőrzésében?
8. Milyen benyomást tett rád a szöveg? Válassz az alábbiak közül, majd indokold!

nevetséges, rémisztő, unalmas, érdekes, bonyolult, érthetetlen
9. Nézz utána, mely külföldi (európai és Európán kívüli) színházak mutatták be a Tótékát!

kézbésíti. Így még groteszkebbnek tűnik mindaz, ami az őrnagy és Tóték között történik. Az őrnagy ugyanis zsarnok módra viselkedik a családtagokkal, akik a fiú érdekében inkább megalázkodnak. Éjt nappallá téve dobozoltatja őket (kartondobozokat hajtogattat velük), mert az őrnagynak az a rögeszméje, hogy a tétlenség rendkívül káros az emberre nézve. Még a budin se hagyja békén Tótót. A konfliktus során a feszültség azonban olyannyira felfokozódik, hogy Tót végül megöli az őrnagyot.

TÓTÉK

TÓT *egy utolsó erőfeszítést tesz, de nem bírja visszafojtani ásítását. Egyenesen belebődül az őrnagy arcába. Az őrnagy hátrahőköl.*

MARISKA *kétségbeesve.* Lajos, Lajos, mit tettél már megint, édes jó Lajosom... *Tót megrettenve néz körül.* Milyen apa vagy te? Hát nincs benned emberi érzés?!

ŐRNAGY *lassan magára talált, kedvesen.* Miért bántja, Mariskám? Nem csinált ő semmi rosszat!

MARISKA *Csak ásított. Sírva fakad.*

ŐRNAGY *Nem olyan biztos. Ha valaki kinyitja a száját, az még nem okvetlenül jelenti azt, hogy ásított.*

MARISKA *Bár így volna!*

ÁGIKA *Talán így is van. Mi oka lett volna rá? Se nem unatkozik, se nem álmos, se nem beteg...*

ŐRNAGY *Mondja meg ő... Mit csinált az előbb, kedves Tót?*

TÓT *Én? Semmit. Ijedten körül néz.* Lehetséges, hogy egy kicsit kinyitottam a számat... Az olyan nagy baj?

ŐRNAGY *Dehogy baj. Ha egyszer nem ásított...*

TÓT *Én? Isten ments! Eszem ágában se volt ásítani!*

ŐRNAGY *Ennek igazán örülök. Az ásítás ugyanis, pontosabban a lelkiállapot, amely az ásítást kiváltja, majdnem olyan káros hatású, mint a gondolkodás... Eszerint most nincs kedve ásítani?*

TÓT *Dehogy van.*

ŐRNAGY *És később?*

TÓT *Később se lesz.*

ŐRNAGY *Látja, Mariskám? Tóthoz.* És hajlandó bizonyos óvintézkedéseket tenni, persze, csak ha kedve van hozzá, amelyekkel elejét lehet venni a további ásítózásnak?

TÓT *Az csak természetes.*

ŐRNAGY *Ezt el is vártam magától... Nos, lássunk hozzá. Nem olyan nagy eset, de azért... Ismerik a mondást? „Ásítani könnyebb, mint nem ásítani!” Nem hallották? Tőlem való.*

ÁGIKA *És milyen igaz!*

ŐRNAGY *tűzbe jön.* Valamit értek hozzá... a fronton ugyanis az éjszakai őrségre vezényelt katonák hajlamosak az ásításra, ami azért nem jó, mert aki ásít, könnyen elalszik, és aki elalszik, azt főbe lövik... *Nevet.* Hahaha! Persze ez más, itt babra megy a játék, de azért... *Elkomolyodik, nézi Tótót.* Ott azt csinálom, hogy az őrt álló katonákkal egy szilvماغot vétetek a szájukba, és ezt, ha jön a váltás, mindig továbbadják... *Tót száját nézegeti.* Nincs véletlenül valami gyümölcsmag a háznál, Mariskám?

A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK MAGYAR IRODALMA

MARISKA Sajnos, őrnagy úr, a szilvaszezonnak már vége, viszont őszibarack még nincs...

ŐRNAGY Annyi baj legyen! Akad valami más...
Lázás tevékenységbe kezd. Tót száját nézegeti. A párkányról odahoz egy cserép muskátlit, de legyint, rögtön visszateszi. Egy pillanat! Besiet a szobájába. Egy kis lakk-kofferrel tér vissza, s ebből, miközben mindig Tót száját nézegeti, kivesz egy Kodakot. Tót arcát maga felé fordítja, hogy jobban lássa a száját. Megengedi?

MARISKA Mosolyogj már egyet, édes jó Lajosom...
ÁGIKA Mindig olyan komoly az apu.

ŐRNAGY Most ez nem baj. Sőt! Gyorsan visszateszi a fényképezőgépet, és kiveszi a szolgálati pisztolyát. Méregeti. Mindegyik jó, de egyik sem ideális... Megvan! Megvan! Hogy erre nem gondoltam hamarabb! Kiszalad, s egy kis automata zseblámpával tér vissza. Megnyomkodja a karját, a lámpa berreg, és világítani kezd. Ezt mi „csipogó”-nak hívjuk odakint... Hallják? Ha nyomom a karját, akkor csipog... Nagy gesztussal Tót elé teszi. Parancsoljon, kedves Tót úr!

Mind nézik a csipogót.

MARISKA Még ilyet! Nekem ez sose jutott volna eszembe...

ÁGIKA Pedig milyen egyszerű!

TÓT nézi a lámpát. Aztán fölveszi, megberregteti, a lámpa kigyúl. Tényleg. Ügyes jószág.

ŐRNAGY elégedetten. Használja egészséggel, kedves Tót!

TÓT körülnéz. Miért? Mi legyen vele?

ÁGIKA fölkacag. Hát mi lenne? Kapja be az apu, és kész.

TÓT Mit beszélsz te itt?

MARISKA Csak arra vigyázz, hogy le ne nyeld, édes jó Lajosom.

ŐRNAGY Se megrágni, se lenyelni nem szabad. Csak szopogassa szépen, mint a savanyúcukrot.

TÓT fölháborodva. Hogy én ezt a holmit a számba vegyem?

ÁGIKA Hát hová máshová? Fölkacag.

TÓT az asztalra csap. Csend! Ágika elhallgat, ijedten. Tót fölemeli a lámpát, megnézi, leteszi. Értetlenül. De hiszen ez egy zseblámpa!

MARISKA Hát persze hogy zseblámpa, édes jó Lajosom!

TÓT És ezt vegyem én a számba?

MARISKA nem érti az ellenkezés okát. Hát mi kifogásod van ellene? Ja úgy... Az őrnagyhoz. Szegénykém, attól fél, hogy lenyeli.

ŐRNAGY Ettől nem kell félnie, kedves Tót. Eleinte talán furcsa lesz egy kicsit, de egy zseblámpát éppúgy meg lehet szokni, mint egy műfogsort.

TÓT csak Mariskát nézi. És te is ezt mondod nekem, Mariskám?

MARISKA Hát persze! És kívántam én neked valaha rosszat?

TÓT Hogy én ezt... Hirtelen kitör, felpattan, a csipogót a két markába veszi, mintha össze akarna roppantani. Ezt a... ezt a... ezt a...

MARISKA fölsikolt. Mit csinálsz ott?

TÓT megrázkódik, észbe kap. Irtózva ránéz a zseblámpára, aztán a többiekre, akik egytől egyig mosolyogva biztatják. Nagyot nyög, leteszi a lámpát maga elé.

MARISKA szelíden odalép, érzi, hogy a férje végleg megtört, megfogja a lámpát. No, nyisd ki szépen... Tót engedelmesen kinyitja a száját, Mariska óvatosan beleteszi a zseblámpát, összecsucskja férje száját, megsimogatja, és megcsókolja az arcát.

ŐRNAGY Nos, túl vagyunk rajta... Remélem, nincs rossz íze?

TÓT mereven a fejét rázza.

ÁGIKA Szabad valamit mondanom? Most, hogy kigömbölyödött az arca, nekem valahogy még csinosabb az apu!

MARISKA Nekem is így tetszik jobban.

ŐRNAGY Látja, milyen sikere van? Tót mereven biccent. Hát akkor gyerünk dobozolni... A margóvágóhoz lép. Most megpróbálok öt kartont befogni... Illetve, mielőtt hozzáfognánk, még azt szeretném mondani, hogy eddig Mikulitz hadnagy volt a szobatársam, de mihelyt visszaérkezem a frontra, a maguk kedves fia kerül a helyébe. Ez azért előnyös, mert az iskolaépület, ahol lakom, kettőzött őrség veszi körül... Mariska és Ágika felugranak, az őrnagyhoz sietnek, és elhalmozzák a hála jeleivel.

ÁGIKA Köszönjük szépen, kedves őrnagy úr!

MARISKA Mi ezt soha, de sohasem fogjuk tudni meghálálni...

TÓT E hangzavarban senki sem törődik vele, föláll, s zseblámpával a szájában elindul, először rossz irányba. Nekimegy a falnak. Megfordul, és végre megtalálja az ajtót, melyen észrevétlen kisétál.

ŐRNAGY Kérem, ne hálálkodjanak... Én már olyan türelmetlen vagyok! Gyerünk, gyerünk, gyerünk!... Hol a kedves Tót úr?

Mindenki nézelődik. Tót sehol.

ÁGIKA Talán mindjárt jön...

A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK MAGYAR IRODALMA

A Tótékat két szlovákiai magyar színház is műsorára tűzte: a Komáromi Jókai Színházban 1998. április 24-én Ivan Blahut, a Kassai Thália Színházban 2007. március 1-jén Vas-Zoltán Iván rendezésében mutatták be a darabot

MARISKA nyugtalanságtól hajtva a kezét tördeli. Nem tudom... Nem tudom... Az ajtóból kiszól a kertbe. Lajos! Semmi válasz. Mariska kiszalad, s egyre távolabbról halljuk a hívását.

Sötét.

A POSTÁS miközben a díszlet hátul fordul, töprengve belép. Megjegyzem, egészen önzetlenül manipuláltam a levelekkel. Hiszen, ha én nem vigyáznék, itt teljesen összegabalyodna minden! De hát azt a sürgönyt mégsem adhattam oda... Nem mondom, ha Cipriani professzor úrnak volna egy fia, és az a fiú volna a fronton, és ő kapta volna a sürgönyt... Az más. Hátul, a parkban van egy tenispályájuk. Ütik a labdát ide-oda, vissza. Aztán megint itt van. Aztán ott. Megint itt. Az embernek nem tud megállni a szeme... Milyen más az, amikor Tót úr fölteszi a sisakját! Arról az emberről le nem billen semmi, őrajta minden egyensúlyban van. Ha például egy jó kerti fűrésszel hosszában kettészelném, két teljesen egyforma darabra esnék széjjel. Öröm lenne nézni! De jött az a sürgöny. És levelek is jönnek, mintha még élne, pedig a levelek csak lassabban jönnek, és ő már nem él... De ha én ezt mind kikézbcsítettem volna! Nem, nem. Két ellentétes dolog nem fér meg egymás mellett. Én például már megpróbáltam egyszerre ülni meg állni, de nem ment. Akkor vittek be a klinikára. Azóta vigyázok az emberekre, hogy össze ne kuszálódjon az életük... El.

A színpad világosodik.

Örkény Tóték c. darabját 1967 februárjában mutatta be a Thália Színház Kazimír Károly rendezésében. A szerző a bemutató alkalmából előszót írt a darabhoz *Levél a nézőhöz* címmel. Ebből valók az alábbi sorok. Szerinted milyen történelmi eseményekre utal Örkény a részletben?

A történelem sokféleképpen ismétli önmagát. Nem egy ilyen kor volt, sok tehát a Tótunk. Ha egy népet beletörödni tanít meg a sorsa, persze nehéz bünyösnek bélyegezni azt, aki a végkimerülésig folytatja a beletörődést. Még nehezebb elítélni éppen ezt a tűzoltót, hiszen eljön a perc, amikor azt mondja: nincs tovább – és maga zúdítja le a sziklát a völgybe.

Igaz, a percet nem jól választotta meg: lázadása már hiábavaló, elkésett, esztelen. De ebben is miért ő a hibás? Vannak boldog népek: ők a jókor lázadók. Mi a nem jókor lázadók fajtája vagyunk.

(Levél a nézőhöz)

A Tótékból film is készült Fábri Zoltán rendezésében Isten hozta, őrnagy úr címmel. Tótot Sinkovits Imre, az őrnagyot Latinovits Zoltán, Mariskát Fónay Márta, Ágikát Venczel Vera játssza. Ha teheted, nézd meg!

A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK MAGYAR IRODALMA

KERTÉSZ IMRE
(1929)

Kertész Imre írja önmagáról:

„Budapesten születtem, egy zsidó családban, amelynek anyai ága az erdélyi Kolozsvárról, az apai pedig a Balatonvidék délnyugati sarkából származik. Nagyszüleim még gyertyát gyújtottak a Sabbat³⁴ beálltakor, péntek este, de nevüket már magyarosították, és természetes volt számukra, hogy a zsidóságot a vallásuknak, a hazájuknak pedig Magyarországot tekintsék. Anyai nagyszüleim a Holocaustban lelték halálukat, apai nagyszüleimet a Rákosi-féle kommunista hatalom pusztította el, amikor a zsidó aggodalmakat Budapestről az ország északi határvidékére kitelepítették. Úgy érzem, hogy e rövid családörténet mintegy magában foglalja és szimbolizálja az ország legújabb kori szenvedéstörténetét. Engem mindez arra tanít, hogy a gyászban nemcsak keserűség, de rendkívüli erkölcsi tartalék is rejlik. Zsidónak lenni: szerintem ez ma újra elsősorban erkölcsi feladat. Ha a Holocaust mára kultúrát teremtett – mint ahogy ez tagadhatatlanul megtörtént –, célja csakis az lehet, hogy a jóvátehetetlen realitás a szellem útján megszüljön a jóvátételt: a katarzist. Ez a vágyam inspirált³⁵ mindent, amit valaha is létrehoztam.”

Kertész Imrét tizennégy éves korában **Auschwitzba** deportálták. Több **koncentrációs táborban** is fogva tartották, majd a lágerek felszabadítása után, 1945-ben hazatért Magyarországra. Ezt követően újságírással és fizikai munkával tartotta el magát.

Főbb művei:

Sorstalanság (regény, 1975)

A nyomkereső (regény, 1977)

A kudarc (regény, 1977)

*Kaddis*³⁶ *a meg nem született gyermekért* (regény, 1990)

Gályanapló (1992)

A holocaust mint kultúra (előadások, 1993)

Jegyzőkönyv (Esterházy Péterrel, 1993)

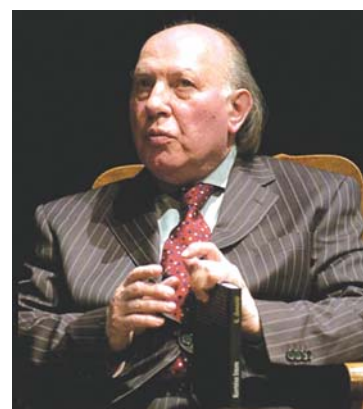
Valaki más (1997)

A száműzött nyelv (tanulmányok, 2001)

Kertész Imre munkásságát a magyar irodalomtörténet a **holokausz**-irodalomban helyezi el, mert egész gondolatvilágát áthatja, hogy évtizedek óta egy olyan világban élünk, amelyben az emberirtás botránya megtörténhetett. Világunkat abszurdnak látja és mutatja könyveiben, de az emberiségnek ebben az abszurd világban kell élnie, és újragondolnia korábbi értékeit, kultúráját és történelmét.

Sorstalanság c. regénye 1960-tól 1973-ig íródott. 1975-ben jelent meg először, azóta számos kiadásban látott napvilágot. Élményanyagát az író saját lágertapasztalatai jelentették. Ennek ellenére a regény nem önéletrajz: Köves Gyuri alakja és története fiktív történet, írói alkotás és alakítás eredménye.

Kertész Imre 2002-ben *Sorstalanság* című regényéért az első magyar íróként kapta meg a Nobel-díjat. Ezzel ő lett az első olyan magyar, aki magyarországi munkájáért vehette át a világ legelismertebb kitüntetését.

Kertész Imre

koncentrációs tábor – a totalitárius berendezkedésű (tekintélyuralmi, az állam szoros ellenőrzése alatt álló) országok egyik különösen kegyetlen, elrettentő büntetés-végrehajtási eszköze, börtöne (németül Konzentrationslager – rövidítve KZ-láger) az ország hatalmi rendszerének fenntartására. A hatalom politikai és ideológiai ellenfeleit vagy a hatalmat veszélyeztető személyeket zárták ide, kényszermunkát végeztettek velük (munkatábor) vagy tömegesen kivégezték őket (megsemmisítő vagy haláltábor), pl. Auschwitz-Birkenau, Buchenwald, Ravensbrück, Dachau, Mauthausen

katarzisz – az irodalmi műalkotásnak az a hatásmódja, mely az embert a hétköznapi világából kiemeli, és megtisztult erkölcsi-lelki világba helyezi

³⁴Sabbat – szombat, a zsidó vallásúak számára szent nap, amikor tilos dolgozni

³⁵inspirál – ösztönöz, készítet

³⁶kaddis – vallási gyülekezésben, zsinagógában halottért mondott ima

Auschwitz – Lengyelországban, a Krakkótól kb. 60 km-re fekvő, Oświęcim település német nevét viselő koncentrációs tábor, melyet Heinrich Himmler SS-csapata működtetett.

Az áldozatok számát 1,613 millióra becsülik. A tábor 1945. január 27-én szabadította fel a Vörös Hadsereg. Auschwitz a holokauszt jelképe, január 27. pedig 1996 óta a holokauszt világnapja. A tábor az UNESCO-listán a Világörökség részeként szerepel

SORSTALANSÁG

(Részlet a 7. fejezetből)

Márpedig a magam részéről, nem kételkedtem, éltem, ha pislákolva, mintegy tövig lecsavartan is, de égett még bennem valami, az élet lángja, ahogyan mondani szokták – vagyis hát itt volt a testem, pontosan tudtam róla mindent, pusztán csak én magam nem voltam már valahogy benne. Minden nehézség nélkül észleltem, hogy ez a holmi, oldalán, fölötté más hasonló holmikkal, itt fekszik, a kocszi zötyögő padlatának hideg s mindenféle gyanús nedvektől nyirkos szalmáján, hogy a papiroskötés már rég lemállott, szétfoszlott, leszakadozott, ingem, rabnadrágom, amibe az útra öltöztettek, pusztá sebeimhez tapadt – de mindez nem érintett közélről, nem érdekelt, nem befolyásolt többé, sőt állíthatom, rég éreztem már ilyen könnyen, békésen, elandalodva szinte, kereken kijelenthetem: ennyire kellemesen magam. Annyi idő után végre először szabadultam meg az ingerültség gyötrelmétől is: az enyémhez szoruló testek nem zavartak többé, még valahogy inkább örvendtem is annak, hogy itt, hogy velem vannak, hogy oly rokoniak és annyira hasonlóak az enyémhez, s most először fogott el irántuk valami szokatlan, rendellenes, valami félszeg, mondhatnám ügyetlen érzés – meglehet, a szeretet tán, azt hiszem. S ugyan-ezt tapasztaltam az ő részükről is. Reménnyel, mint eleinte, igaz, többé már nemigen biztattak. Meglehet, ez is tehette – az egyéb nehézségeken kívül, természetesen – annyira csöndessé, másrészt azonban oly családi-vá is egyúttal az általános nyögdecselésen, fogak közti sziszegésen, halk panaszon kívül olykor hallható egyéb megnyilvánulásokat: a vigasz, a nyugtatás egy-egy szavát. De mondhatom, tetteikkel sem takarékoskodott, kinek csak képességéből tellett, s hozzám is adogató kezek irgalmas szorgoskodása juttatta például el, ki tudná, mi távolságból, a sárgaréz konzervdobozt, mikor bejelentettem: vizelnem kell. S mire végül hátam alá – nem tudom, mint, mikor és kinek vagy kiknek a keze révén – a vonat deszkái helyett egyszerre kövezett talaj jégbőrös pocsolyái kerültek, mondhatom, igen sokat már nem jelentett nékem, hogy szerencsésen megérkeztem Buchenwaldba, s azt is rég elfeledtem, hogy ez az a hely végeredményképp is, ahová annyira vágytam. Azt sem sejtettem, hol is vagyok: a pályaudvaron-é még, vagy beljebb, a környékre sem ismertem, és az utat, a villákat meg a szobrot se láttam, amelyre pedig még igen jól emlékeztem.

Gyerekek Auschwitzban a szögesdrót mögött

A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK MAGYAR IRODALMA

Mindenesetre úgy tetszett, soká fekettem így, s elvontam, békésen, szelíden, kíváncsiság nélkül, türelemmel, itt, ahová tettek. Hideget, fájdalmat nem éreztem, s azt is inkább csak értelmem, semmint a bőröm közvetítette, hogy arcomat valami szűrős, hó s eső közti csapadék per-metezi. El-eltűnődtem egy s más, el-elnéztem, ami már így, minden fölös mozdulat, fáradság nélkül a szemembe ötlött: például arcom fölött az alacsony, szürke és átlátszatlan eget, pontosabban az ólmos, lomha járású téli felhőzetet, amely szemem elől eltakarta. Mindamelltt helyel-közszel meg-meghasadozott, itt-ott váratlan rés, fényesebb lyuk is kelet-kezett egy-egy futó pillanatra benne, s ez olyan volt, mint valami mély-ség hirtelen sejtelve, amelyből ilyenkor mintha egy sugár vetülne oda-fönről rám, egy gyors, fürkész tekintet, egy meghatározhatatlan színű, de mindenesetre kétségkívül világos szem – némiképp egy kissé az orvosé-hoz hasonló, aki elébe egykor, még Auschwitzban kerültem. Közvetlen mellettem ormóttan tárgy: egy facipő, másik oldalon meg az enyémhez hasonló ördögsapka, két hegyes tartozék – orr meg áll – közti üreges mélyedés – egy arc került látszögembe. Azon túl további fejek, tárgyak, testek – megértettem, a rakomány maradéka, hulladéka, mondhatnám pontosabb szóval, amit egyelőre ide tettek vélhetően félre. Valamennyi idő, s nem tudom, egy óra, egy nap vagy egy év múlva, aztán végre han-gokat, neszeket, munka, rendezkedés zörejét észleltem. A mellettem levő fej egyszerre csak megemelkedett, s lejjebb, a vállánál rabgúnyás karokat láttam meg, amint valamilyen kordé- vagy targoncafélére készülődtek felhajítani, a már ráhalmozott egyéb testek kupacának tetejébe. Ugyanakkor tört szőfoszlány ért fülemhez, amit alig-alig sikerült csak kihámoznom, s ebben a rekedtes suttogásban még kevésbé egy valaha pedig – emlékezmem kellett – mennyire érces hangra ismertem: – Tilt...a...kozo...zom... – motyogta. Egy pillanatra akkor, mielőtt még tovább lendült volna, megállt a levegőben, mintegy a meglepetéstől, úgy éreztem, s mindjárt egy másik hangot hallottam meg, azét nyilván, aki a vállát fogta. Kellemes, férfias színezetű, barátságos hang volt, kissé ide-geges, amolyan lágerbeli németisége érzésem szerint inkább bizonyos meghökkenésről, némelyes ámulatról, mintsem neheztelésről tanúsko-dott: – Was? Du willst noch leben? – kérdezte, s csakugyan, ezt magam is furcsa, mivel sem indokolható, egészében meglehetősen oktan dolog-nak találtam abban a percben. Akkor is tettem föl: magam részéről értel-mesebb leszek. De már fölém is hajoltak, s hunyorogni voltam kénytelen, mivel egy kéz matatott valamit a szemem táján, mielőtt engem is egy kisebb kordé rakományának közepébe huppantottak, majd tolni kezdtek valamerre, nemigen kíváncsiskodtam, merre. Egy dolog foglalkoztatott csupán, egy gondolat, egy kérdés, ami e percben ötlött csak eszembe. Meglehet, az én hibám, hogy nem tudtam, de hát sose voltam annyira előrelátó, hogy megérdeklődjem a buchenwaldi szokásokat, rendtartást, eljárásmodot, egyszóval hogy itt miképpen is csinálják: gázzal-e, mint Auschwitzban, talán orvosságszer segédletével, amiről úgyszintén ott hallottam, esetleg golyóval, netalán máshogy, az ezer egyéb mód egyiké-vel, melyhez az én ismereteim nem elegendők – nem sejtettem. Mindenesetre azt reméltem, nem fog fájni, s meglehet, furcsaság, de hát ez is éppoly valódi volt, éppúgy betöltött, mint más, igazibb remények – hogy így mondjam –, melyeket a jövőhöz fűzünk. S akkor tudtam csak meg, hogy a hiúság oly érzés, mely az embert egészen a végső pillana-táig elkíséri, úgy látszik, mert valóban, bármennyire is furdalt ez a

Az auschwitzi koncentrációs tábor szőgesdrót kerítése őrtoronnyal

A német nyelvű mondat jelentése:
Micsoda? Te még élni akarsz?

1. A szemelvényben (mint ahogy végig a regényben) Köves Gyuri beszél. Milyennek látja a buchenwaldi táborát a szöveg alapján?
2. Mely szövegrészek utalnak a koncentrációs táborok borzalmaira? Milyen nyelvi eszközökkel sejteti a szörnyűségeket?
3. Keresd meg azokat a szövegrészeket, amelyek arra irányulnak, hogy az átélő számára elviselhetőbbé váljanak a körülmények!
4. Értelmezd az utolsó mondatot! Mi a furcsa abban, hogy szépnek látja a koncentrációs táborát?

A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK MAGYAR IRODALMA

5. A holokausztról szóló ismert művek: *Anne Frank naplója*, Tadeus Borowski: *Kővilág*, Elie Wiesel: *Az éjszaka*, Jorge Semprun: *A nagy utazás*. Ha érdekel a téma, válogass közülük, olvasd el őket!

6. Nézd meg a *Sorstalanság* című filmet! Ha van rá lehetőség, az iskolában közösen is megnézheti az osztály. Beszélgetsetek el a filmről (és a regényről)!

Gyűjts adatokat az internet segítségével a filmről (a forgatás ideje, hossza, a helyszínek, szereplők, a stáb, a használt anyagok, a forgatókönyv stb.)!

7. A www.moziplussz.hu honlapon keress rá a *Sorstalanság* c. filmre, olvass kritikákat és blogbejegyzéseket (vagyis véleményeket) a filmről, hasonlítsd össze a sajátoddal vagy osztálytársadéival!

8. A legismertebb filmek a holokausztról: *Schindler listája* (1993, amerikai, rendező: Steven Spielberg), *Az élet szép* (1998, olasz, rendező: Roberto Benigni), *A napfény íze* (2000, kanadai, rendező: Szabó István), *A zongorista* (2002, amerikai, rendező: Roman Polanski). Nézd meg valamelyiket, gondolkozz el a felvetett problémákon!

bizonytalanság, se kérdést, se kérelmet, egyetlen szót sem intéztem, de még csak egy futó tekintetet sem vettem hátra, arra vagy azokra, akik toltak. De az út egy magas kanyarodóhoz érkezett, s egyszerre széles látkép bukkant ki alattam. Ott volt az egész roppant lejtőt benépesítő sűrű táj, az egyforma kőházikókkal, a takaros zöld, meg egy külön csoportot alkotó, tán új, kissé komorabb, még festetlen barakkokkal, a különböző övezeteket elválasztó belső drótkerítések tekervényes, de láthatóan rendezett szövevényével, távolabb a hatalmas, most csupasz fák ködbe vesző rengetegével. Nem tudom, amott egy épületnél mire várakozott a sok pucér muzulmán, pár föl-alá sétálgató méltóság meg, ha jól láttam, s csakugyan, zsámolyaikról, serénykedő mozdulataikról egyszerre fölismertem: fodrászok körében – ilyenképp akkor hát fürdőre s majdani bebocsátásra nyilván. De beljebb, a macskaköves, messzi lágerutcákat is mozgás, lanyha szorgoskodás, tevésevés, időöltés jelei népesítették be – törzslakosok, gyöngékedők, előkelőségek, raktárosok, belső kommandók szerencsés kiválasztottjai jöttek-mentek, végezték mindennapi teendőjüket. Imitt-amott gyanúsabb füstök keveredtek el barátságosabb gőzökkel, valamerről ismerős csörömpölés szállt fel hozzám puhán, mint a harangszó álmainkban, s keresgélő tekintetem ott alant rá is bukkant a cipekedő menetre, a vállra vetett rudak, a rudakon meg a párolgó kondérok súlyától roskadozva, s a fanyar szagú levegőben a távolból, semmi kétség, répaleves illatára ösmertem. Kár volt, mert ez a látvány, ez az illat indíthatta el, pedig már zsibbadt mellemről azt az érzést, melynek növekvő hulláma még kiszáradt szememből is pár melegebb cseppet volt képes az arcom áztató hideg nedvesség közé préselni. S hiába minden megfontolás, ész, belátás, józan értelem, mégsem ismerhettem magamban félre valami halk vágyakozásféle lopott, mintegy az esztelenségétől szégyenkező s mégiscsak egyre makacskodó szavát: szeretnék kicsit még élni ebben a szép koncentrációs táborban.

1975

Képkocka a *Sorstalanság* c. filmből: Nagy Marcell mint Köves Gyuri még Budapesten, a megkülönböztető sárga csillaggal

A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK MAGYAR IRODALMA

ESTERHÁZY PÉTER
(1950)

„A grammatikai tér én vagyok.”
(Esterházy Péter)

Esterházy Péter a történelmi Esterházy család sarja. A kortárs magyar irodalom egyik legjelentősebb képviselője, művei számos nyelvre lefordítva nemzetközi ismertséget is hoztak számára. Elsősorban prózaíró. Prózájának jellegzetességei: az elbeszélés tárgya nála soha nem valamiféle valóság, hiszen a világ az ő felfogásában közvetlenül nem hozzáférhető, hanem csupán a nyelvben, a nyelv által létezik. Éppen ezért regényei, novellái nem világszerűek, hanem inkább a szövegszerűséget, a nyelvi megformáltságot hangsúlyozzák. Szövegei idézet- és utalástechnikával születnek, a vendégszövegek intertextuális hálót hoznak létre. Ugyanazon szövegbe több egymástól teljesen eltérő nyelvváltozat is bekerülhet; a választéktól a tájnyelvin át a trágár kifejezésekig számtalan árnyalatból áll össze egy-egy mű. Gyakran nem is szerzőként, hanem szövegválogatóként áll az olvasó elé. A művek alaphangoltsága a derű, az ironia, a parodisztikus hangvétel. A befogadónak fel kell adnia korábbi olvasási szokásait, hiszen a szöveg elrendezése gyakran megszakítja az olvasást, illetve a szerző nem passzív befogadóként, hanem társszerzőként tekint rá, aki élvezzi egy-egy szöveg többértelműségét, pontosabban az értelmezés lezárhatatlanságát.

Fontosabb művei: *Fancsikó és Pinta* (1976), *Termelési-regény* (1979), *Bevezetés a szépirodalomba* (1986), *Csokonai Lili: Tizenhét hatyúk* (1987), *Hrabal könyve* (1990), *Hahn-Hahn grófnő pillantása* (1991), *Harmonia caelestis* (2000), *Javított kiadás* (2002), *Semmi művészet* (2008), *Esti* (2010)

„Az irodalom újraértelmezi a komolyságot, a kicsiségek, linkségek, véletlenszerűségek, játszások mögött mindig ott a fürkészés, a fürkészés felelőssége és méltósága, és hogy mutassam a többértelműséget, így folytatom léhán, hogy mindez a feszültség azért is van, mert míg az irodalom a lét titkait fürkészi, addig az író a nőkét. Vagy a férfiakét. A kutyákét és filodendronokét. – Tabi László mondata van a fejemben, sok mondat van ott, onnét e fölsorolás, ő ír valakiről, aki miután csalódott a nőkben, férfiakban s kutyákban, egy magányos filodendronnal tartott meghitt kapcsolatot.

Az irodalom erről a csalódásról is tud, erről a meghittségről is van szava. Az intertextualitás, lám, nagyon is emberi.

Van, aki azt szeretné, ha az irodalom is világos kérdésekre világos válaszokat adna, két derékszögű író négyzetének az összege és így tovább. Egyáltalán, hogy valljon színt. Az irodalom azonban inkább színeket vall, az igen-nem-hez, a bináris világhoz nem kell író, az főként a talánhoz meg a lehehez kell. Bár ki tudja. Mert tud persze az irodalom is zaftosan egyértelmű lenni: Akasszátok föl a királyokat!, tömör, világos fogalmazás, polgári program szoci beütéssel.

A jó könyv tehát beszél, ám bonyolultan beszél.”

(Esterházy Péter: A szavak csodálatos életéről)

Esterházy Péter

Fontosabb díjai:

- 1980 – a Mikes Kelemen Kör Emlékérme (Hollandia)
- 1986 – József Attila-díj
- 1988 – Vilenica-díj (Szlovénia)
- 1990 – Az Év Könyve Jutalom
- 1992 – a Soros Alapítvány Irodalmi Életműdíja
- 1992 – Ordre des Arts et des Lettres, lovagi fokozat (Franciaország)
- 1993 – a Római Irodalmi Fesztivál Díja (Premio Opera di Poesia)
- 1995 – Björnson-díj (Norvégia)
- 1996 – Kossuth-díj
- 1999 – Az Év Embere-díj (Magyar Hírlap)
- 1999 – Osztrák Állami Díj
- 2001 – Márai Sándor-díj
- 2002 – Herder-díj
- 2004 – a német könyvszakma Béke-díja (Frankfurti Könyvvásár)
- 2004 – Pro Europa-díj
- 2006 – Prima Primissima-díj
- 2006 – Neruda-díj (Olaszország, Nápoly)
- 2007 – Grinzane-Beppe Fenoglio-díj
- 2008 – A Magyar Kultúra Követe
- 2009 – Manes-Sperber Irodalmi Díj (Ausztria)
- 2011 – AEGON Művészeti Díj

A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK MAGYAR IRODALMA

imitáció – utánzás, színlelés, mímelés

montázs – különböző szöveges és vizuális részletek összeállítása művészi és gondolati egésszé

plágium – idegen szellemi alkotás részbeni vagy teljes eltulajdonítása

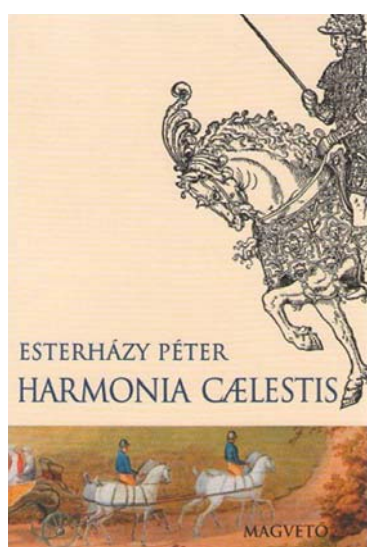
Esterházy Péter *Harmonia caelestis* c. regényét Nagy Apakönyvnek szokás nevezni. Nem pusztán arról van szó, hogy az író édesapjához fűződő emlékeit rakja össze. Ez az írott „emlékmű” a nagy múltú Esterházy család valós és fiktív történetdarabkáin át a magyar történelmet is megszólaltatja, de kultúraértelmező szerepe is jelentős. A regény két részre tagolódik, az első rész címe *Számozott mondatok az Esterházy családtörténetéből*, a másodiké *Egy Esterházy család vallomásai*. Mindkét rész hosszabb-rövidebb szövegdarabokból áll össze, mint egy mozaik vagy puzzle. Bárhol felüthető, előre-hátra lapozgatva olvasható. Az intertextualitás számos alakzata megtalálható benne, pl. az imitáció, az idézet, a montázs, a paródia, a plágium.

A *Harmonia caelestis* (ejtsd: celesztisz; Mennyei harmónia) egyébként Esterházy Pál (1635–1713) vallásos témájú zeneműveinek gyűjteményes címe. Ettől a felmenőjétől, aki melleleg Magyarország nádora volt, „vette kölcsön” a szerző a regény címét. Nemcsak a cím utal a magyar zenetörténet fontos eseményére, hanem a szöveg szerkesztését is áthatja a zeneiség: nagyon sok a variáció, az ismétlés, ami sajátos ritmust ad a szövegnek.

HARMONIA CAELESTIS

(részletek)

Szinte emberfeletti föladatra vállalkozik a fater: száztizenöt nap alatt szeretne végigbringázni 23 ezer nyolcszáz kilométert, tízes számrendszerben!, keresztülvágva az amerikai kontinensen. A Patagóniából induló és Alaszkában célba érő akcióval a szklerózis multiplex (SM) betegségben szenvedőkre kívánja világszerte föl hívni a figyelmet. Tök jó a fater, tiszta multiplex! A rajtpisztoly március idusán Argentínában, a Föld legdélebbi lakott településén, Ushuaia városában dördül el. Édesapám úgy véli, hogy arra az erőfeszítésre, amivel túrája sikerrel járhat, az SM-betegeknek nap mint nap szükségük van. A fater eddig se a négy fal között töltötte ideje jelentős részét. Végigbiciklizte már az ausztrál sivatagot. (A mamámat is ott ismerte meg, annál a híres hegynél.) A mostani vállalkozásra is hosszasan készülődött. A kísérő csapatban, amely két öreg mikrobuszban kíséri majd apámat, helyet kap egy holland orvos, aki egyben kerékpárszerelő, valamint egy riporter, aki meg kétbalkezes. A távnak egy félig verseny- és egy hegyikerékpárral vág neki (édesapám). Kiegészítőként mindössze két pótkereket és húsz darab gumit visz magával. A veszélyekről azt tartja, hogy azokra képtelenség föl készülni. Attól fél, amitől otthon is: leginkább a nevadai csörgőkígyóktól, az alaszakai farkasoktól és medvéktől. A pihenőhelyeken részt kíván venni az SM-klubok által szervezett tömegsportrendezvényeken is, legszívesebben kispályázna (foci), de bármit, ha nagyon muszáj, fut is. Az érdeklődők a világ bármely pontjáról az Interneten (www.alba.hu/eea) követhetik édesapám kalandos vállalkozását.

A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK MAGYAR IRODALMA

magyarra egy kis sikerélmény! Mondotta édesapám László bátyámnak: Válassz ki férfiakat, vonulj ki, és ütközz meg a pogánnyal. Én pedig odaállok a vezekényi halom tetejére, és a Haza botja a kezembe lesz. László bátyám úgy cselekedett, ahogy apám mondta neki, és megütközött a pogánnyal. Édesapám, Forgách gróf, az érsekújvári főkapitány, valamint Serényi Pál vicegenerális uram fölmentek a halom tetejére. És az történt, hogy valahányszor édesapám fölemelte a kezét, bátyám volt az erősebb, amikor pedig leeresztette a kezét, a pogány volt az erősebb. De édesapám kezei elfáradtak. Ezért fogtak egy követ, alája tették, és ő ráült. Forgách és Serényi pedig tartotta a kezét, az egyik erről, a másik amarról, úgyhogy két keze fölemelve maradt naplementig. Így gyűrték le bátyáim a pogányt és annak hadát fegyverrel. – Csupán az maradna kiegészítésül, a teljesség szörnyű és banális kedvéért, hogy Serényi 3x, Forgách pedig egy ízben elejtette apám kezét. Az első alkalommal meghótt László bátyám, azon Zöldfikár nevű lovon ülven, kit nekem ígért vala, együtt menvén, itt édesapám neve jött, János urammal s Marci nevű inasával s vagy húsz lovassal egy nagy sáros pataknak szorítottatott, ahol a ló megesvén vele, gyalog sokáig harcolt s két törököt is vágott le. Végére a sok sebektől ellankadván, életét letette. Amint ezt a bécsi Hadtörténeti Múzeumban (Heeresgeschichtliche Museum) őrzött sisakján és mellpáncélján is látható, egy kardvágás a fején érte, egy puskalövés pedig mellpáncélja alsó szegélyéből egy darabot kiszakítva hatolt be altestébe. Valószínűleg az utóbbi oltotta ki életét. Ezután Ferenc báró esett el, és egy török lefejezte. Tamást több golyó járta át, Gáspár testét pedig tucatszerű kardvágás borította. A döbbenetes véradó, melyet egy családtól, egy napon, egy órában szedett a kegyetlen sors, megrázta nemcsak az országot, de az egész keresztény Európa lelkiösméretét. A császár együttérzését Mansfeld és Puchheim grófok, a pápa vigasztaló üzenetét és áldását a nuncius adta át. Volt szép temetés is Nagyszombatban.

[...]

Apám azonnal (állva) anyámba szeretett, amikor meglátta a Múzeumkertben snúrozni³⁷ az évfolyamtársnőivel, a szerelem – ott nyomban – egész testét átjárta, minden tagját, reszketni kezdett és hóhullám futott rajta végig, mintha harminc esztendővel idősebb volna s nő. Noha azt sem tudta, kit pillantott meg, sem nevét nem ismerte, sem családját, sem szálláshelyét. Követte egész a menzáig.³⁸ Anyám belépve a belső udvarba, a Kárpátia étterem hátsaja és az Új Ember szerkesztősége közt, megfordult, szemügyre vette édesapámat, aki a követésben egészen elmagányosodott, megbélyegzett lett, bevárta őt, és így szólt hozzá: Mit nézöl? Nem láttál még fehér embert? Mért járol nyomomba? Édesapám a tudomására hozta az élményt, és hogy ne értse félre. Anyám így szólt hozzá: Ezt verd ki fejedből. Ne ácsingózz olyasmi után, mi engem gyalázná, mert tőlem nem remélhetsz semmit, és vágyad beteljesüléséhez nem vezet út. Csak látni, nekem már annyi is elég! Azt lehet, biccentett anyám. Ó, úrnőm, mondd, szabad állapotú vagy avagy jobbágy? Jobbágy. Hogy hívnak? Chalwa. És ki tulajdona? Istené, mondotta anyám. Hamarabb tudod meg, mi van a hetedik mennyországban, mint a választ az iménti kérdésedre. Hagyd el hát, ami lehetetlen. Úrnőm, mondd, hol s mikor láthatlak újra? Minden pénteken ugyanezen órán, és ott, hol ma is láttál. Álltak egymással szemben, hirtelen nem volt mit mondani, végül

1. Milyen benyomásokat szereztél olvasás közben?
2. Figyeld meg a három szövegben előforduló nyelvváltozatokat!
3. Gyűjts szleng kifejezéseket a szövegekből!
4. Válogass olyan nyelvi elemeket, melyeket elavultnak vagy régiesnek érzel!
5. Jegyezd fel a számodra ismeretlen kifejezéseket! Keresd meg a jelentésüket szótárak vagy az internet segítségével!
6. Adj címet a szövegeknek!
7. Találtál-e csodás vagy abszurd elemet a szövegekben?
8. Milyen a hangvételük az idézett részeknek?
9. Melyik nyerte el a tetszésedet? Választásod indokold!

³⁷snúrozás – a pénzezés egyik fajtája: a játékosok vonalat húznak, s az nyer, aki az érméjét a legközelebb tudja dobni a vonalhoz

³⁸menza – egyetemi hallgatók olcsó, közös étkezdéje, üzemi konyha

A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK MAGYAR IRODALMA

³⁶trauma – hirtelen bekövetkező, testi-lelki károsodást okozó mechanikai, vegyi vagy lelki behatás

anyám megkérdezte, hogy melyikük induljon most előbb, akarsz te, vagy legyek én? Eridj te, mondá apám, és Isten óvjon. Édesanyám kikanyarodott a híd felé, és visszatekingetett, hogy apám követi-e, így apám nem követte. Kukucskált azért utána, majd elfutott a templomig, kérdezősködött is, de anyámnak nyoma veszett. Azóta édesapám minden pénteken a megfelelő időben ott áll s vár a Múzeumkertben – semmi. Vagy a föld nyelte el, vagy az ég sorvasztotta meg, soha többé nem láttam. Azóta heves tűz ég a szívemben, a tüzes koksznál is forróbb.

2000

A *Javított kiadás* a *Harmonia caelestis* „folytatása”, javított kiadása. Még a Nagy Apakönyv megjelenése előtt Esterházy Péter a Történeti Hivatalban kutatva megtudta, hogy csodált édesapja, akinek emlékére a *Harmonia caelestis* íródott, éveken át besúgó, III/III-as ügynök volt, aki – nyilvánvalóan kényszer hatása alatt – jelentéseket adott le a hatóságnak, a Belügyminisztériumnak. Ennek a felismerésnek a traumáját³⁶ dolgozta fel Esterházy Péter a *Javított kiadás*ban. A vendégsszövegek ezúttal apja ügynöki jelentéseiből származnak.

JAVÍTOTT KIADÁS

(részlet)

[Az első írás vasárnapról való, próbálok visszaemlékezni, mi történt pénteken meg szombaton. Mentem tovább az Andrássy úton, aztán betámolyogtam az Írók Boltjába. Jólesett, de milyen jól esett, ahogy „a könyvesboltos kisasszonyok” körbedongtak, a hálásnál is hálásabb vagyok (s voltam) nekik ezért. Pedig nem is tudták, mekkora bajban vagyok. Arra egyébként én is csak fokozatosan jöttem ott rá, arra, hogy nem álmodom. Úgy éreztem, feloldódom a levegőben, hogy szétfolyok, hogy nem vagyok, hogy bármi megtörténhet most velem, megölök valakit [...] – gondoltam még harciasan – én semmiért se vagyok felelős. Mikor anyám meghalt, akkor voltam ilyen sunyin kába.

Erő volt vagy inkább tehetetlenség, hogy elkeveredtem még Mora felolvasására is? Vagy félelem az egyedüllétől? Mért nem iszkoltam haza? Még vacsorázni is elmentem a kollégákkal. Gőg is volt bennem, mintha részeg lettem volna, hogy én milyen sokat kibírok. És hogy azt se tudjátok, ki vagyok.

Szombat délelőtt megnéztem a Vígben az Egy nő próbáját. Két szó áll a noteszban: *elég jó*, s azután: *dermedt*. Dermedt, ez úgy látszik az alapszó.]

2000. január 30., vasárnap

[ceruzával, nagyon gyorsan írva, lépést akartam tartani az agyammal, a mozgásba hozott agyammal]

Amit még sose: félek. Életfélelem. A félelem egész garmadája van bennem. Rögtön a legegyszerűbb: hogy kitudódik. Úgy értettem, ez idő szerint hárman tudnak róla. Remélhetőleg senki nem pletykál. Pedig nagy téma. De nekem mindenre föl kell készülnöm. Ez az írás is az. Nem védekezés,

Esterházy dedikál
az Ünnepi Könyvhéten 2010-ben

A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK MAGYAR IRODALMA

nem magyarul: pozíciókeresés. Keresem a helyem, az új helyem. Meg akarom állapítani a viszonyomat ehhez meg ennek a következményeihez.

Nem szeretném, sőt nem *akarom* (ezt úgy mondom, mint egy gyerek, aki még azt hiszi, ő mondja meg, milyen a világ), hogy olyan helyzetbe kerülhessek, hogy valaki mond valamit, és nekem el kell pirulnom. Szégyenkezem, igen, sőt, szégyenben vagyok, de nem akarok kiszolgáltatottan pironkodni.

Miközben ki vagyok szolgáltatva. Meggyöngültem. Kell hozzá kis aljasság – mert hát én én vagyok, az apám meg az apám (igaz, az apám) –, de eztán bárki, bárki nyikhaj is, odavághat nekem egy félmondatot úgy, hogy utána nehéz volna mit mondanom. Eddig az átpolitizált aljasság nehezen tudott fogást találni rajtam (piarista diák, négy gyerek apja, jó, tiszta, régi magyar vérem – mehetnek a fenébe korpára hatfelé malacnak). [Ezt a helyzetemet, olyik primitív vitát leegyszerűsítendő, egyszer-más-szor kihasználtam. Ez nyilván hiba: annak, amit mondok, képviselek, akkor is igaznak kell lennie, ha KISZ-tag³⁹ volnék, buzi, magtalan és zsidó. Vagy, brrr, tréfa, protestáns!]

De ez a kisebbik félelem, kis alázattal (ahogy leírtam ezt a szót, röviden fölnevettem, már írnám is: hö-hö, de bizonytalan vagyok, mint még soha, ezen írás stílári követelményeiben) megoldható. A nagyobbik, hogy ellentétben a költő ajánlásával, én nem akarnám megváltoztatni életemet. És félek, hogy megváltozik. [Annyi emberbe, érdekebe trappolok bele...]

Itt is van egy érdektelenebb: nem szeretnék rosszkedvűbb, rosszabb kedvű lenni. Búval gyakott. Amit Mészöly mondott egyszer (nem ironia nélkül) rólam: az ontológiai⁴⁰ derű, hogy azt nem szívesen veszteném el. Nem szívesen adnám oda. – Ha 25 éves volnék (és nem én): akkor azonnal alkoholista lehetnék. Vagy súlyosan depressziós. Mert hát ez az egész meghalad engem. Ez túl sok.

Nem akarom, nem akarom. És nem akarok komolyabb se lenni. A komolyt és élehet hozta nekem a nyelv. Segít, eddig mindig segített. Úgy beszélek a nyelvről, mint az anyámról, úgy is gondolok rá, olyan érzelmesen. (Anyámról apám jut eszembe, és folyik itt a könnyem. Inkább így mondom, s nem úgy, hogy sírok.)

Nem akarom, hogy megváltozzék a „járásom”. Mert most olyan nehéz a szívem, mint a Gaffiot-lexikon. (Utolsó lehettemmel is intertextuális leszek, gondolom.) Nem is a szívem nehéz, inkább a gyomrom. Hajszálla úgy, ahogy a HC⁴¹ [688.] oldalán. „Reggel ébredéskor torkon ragadt a félelem. Ez más volt, mint amit eddig ismertem.” Csak azt fejből írtam, fantáziából. Kullogok a könyvem után.

[Két cédula még erről a napról, Kathrin Röggla regénye levonatának a másik felén. Kösz, Kathrin.]

Az Istenre majd még (üvöltözve, számonkérőleg) visszatérek, de valakinek (másfelől) mégiscsak hálával tartozom, hogy ezt csak mostan tudtam meg s nem mondjuk húsz- vagy harmincévesen. Soha nem tudtam volna megírni a könyveimet, a Termelési-regényt vagy később a 90 körüli cikkeket, semmi olyat, amelyben az úgynevezett szabadságom látszik vagy működik.

Én nem néztem föl az apámra, nem volt ő példaképem, de néztem őt, tanultam tőle, és mindenestül szerettem (ahogy persze most is – jaj, evvel most mi lesz?; megint siratom magam). Azt is gondoltam – írtam is –,

Esterházy Péter több film létrejöttében is közreműködött, szerzőként-forgatókönyvíróként:

Idő van (1985), rendezte Gothár Péter;

Tiszta Amerika (1987), rendezte Gothár Péter;

Anna filmje – a Hrabal könyve és más művek alapján (1992), rendezte Molnár György;

Érzékek iskolája – a Tizenhét hattyúk alapján (1996), rendezte Sólyom András.

A www.youtube.com portálon megnézheted részleteket ezekből a filmekből

Esterházy Péter a Digitális Irodalmi Akadémia alapítója. Nézz utána, mit jelent ez az intézmény!

Látogass el a www.irolap.hu honlapra! Esterházy Péter írás-művészetén kívül betekintést nyerhetsz más kortárs szerzők írói műhelyébe is!

³⁹KISZ – Kommunista Ifjúsági Szövetség

⁴⁰ontológia – a szubjektumtól és a szubjektum tevékenységétől független létről szóló tanítás

⁴¹HC – Harmonia caelestis

A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK MAGYAR IRODALMA

1. Nézz utána, mit jelent a III/III-as ügynök!
2. Keress olyan szövegrészeket, melyek a narrátor érzelmi megrendüléséről számolnak be!
3. Figyeld meg, hogyan kapcsolódik a *Javított kiadás* szövege a *Harmonia caelestis*éhez!
4. Együttérzel-e a narrátorral? Válaszod indokold!
5. Figyeld meg, milyen megjegyzéseket tesz az elbeszélő az írásra, az irodalomra vonatkozóan!
6. Volt-e a szövegben olyan rész, amit nem értettél?
7. Mi a különbség szerinted a tankönyvben olvasható *Harmonia caelestis*- és *Javított kiadás*-beli részletek között?
8. Milyen benyomásokat szerezteél olvasás közben?

hogy valamelyest helyette is beszélek. Büszke voltam rá. Hogy nem bírták begyűrni (!), nem lett frusztrált,⁴⁰ sértett vesztes, hanem szabad vesztes, ez nekem nagyon sokat jelentett. Rajta keresztül tudtam büszke lenni a családomra – és én ettől (is) voltam erős. Vagy inkább: laza. Lazán, vagyis fontoskodás nélkül magabiztos. Nyugodtan lehettem bizonytalan és magabiztos. Úgy lehettem az utóbbi, hogy nem magamra kellett gondolnom. Nem kellett kóserolnom⁴¹ magamat. Mert ott volt egy nagy (családi) hinterland⁴² – és ehhez minden út rajta át vezetett.

Ha tudtam volna ezt a nyomorúságot: egész életemben a HC-t akartam volna megírni, hogy ez, ez az utolsó (!) könyv elviselhető legyen valahogy. Annyira akartam volna, kellett volna akarnom, hogy természet-szerűleg nem sikerülhetett volna. [Ugyan. Ha tudtam volna, hogy is merem volna tollat venni a kezembe... Betemetett volna a gyűlölet, a séggyen, a félelem.]

Nem elcsábulni ettől a szövegtől. Nem hiúságból megjelentetni.

Néha beremeg a kezem.

Két hét nyugalom. Tizennégy nap. Ennyi, ennyit kaptam kilenc és fél év robotra. Nem valami nagyvonalú ajánlat (...)! Most megint ez a pattanásig feszültség! Hogy figyelni mindenre, azonnal leírni vagy megjegyezni, hogy egy percre se kiengedhetni... Annyira reméltem, terveztem (mert olyan, de olyan boldog voltam, amikor befejeztem a *Harmoniát*, úgy megkönnyebbültem, hogy mégis sikerült), hogy majd most egy fél évig, évig kiengedve, kicsit könnyebben lehetek, olvasgatok, jegyezgetek, örülök, hogy élek, pihegek.

Ehelyett formálgathatom majd egész nap ezt a mocskot. A regény szavával: szarpépet (687. o.). Ha ezt befejeztem, utána már – azt hiszem – nem fogom tudni leírni azt a szót, hogy apa. Édesapa. Édesapám. Papi. Papácska. Öreg. Faterkám. (Könny.) A családról se akarok, pedig... Jellemző hülyeségem: lám, azt hiszem, az Úristen a regényeim szempontjai szerint rendezi a sorsokat, a sorsomat.

Vélhetően nemcsak azt nem fogom tudni leírni, édesapám, hanem azt se, hogy én. Illetve valahogy nagyon másképp, „messzebb” vagy „messzebből”. Mondhatná valaki (kolléga): micsoda mázlista!

2002

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Az olvasottak alapján milyen poétikai tendenciák jellemzik a 20. század második felének magyar költészetét?
2. Foglald össze a '45 utáni magyar próza néhány jellegzetességét az olvasott szövegek alapján!
3. Készíts projektet Power Point-ban valamely általad megkedvelt szerzőről! A projekt átfogó képet adhat a teljes életműről, de akár egyetlen műre is épülhet. Keress hozzá fotókat, kritikákat, interjúkat a világhálón! A www.irolap.hu honlap segítségével lehet a kortárs szerzőkkel kapcsolatos információk feltérképezésében. Rendezetek projekt-órát, melyen bemutathatjátok egymásnak az elkészült anyagokat!

⁴²frusztrált – határozott célra irányuló tevékenység végrehajtásának meggátolása miatt előálló bénító érzéstől szenvedő

⁴³kóser – szabályszerű, gyanú fölött álló

⁴⁴hinterland – mögöttes terület, a front mögötti országrész, hátsószag

KISEBBSÉGI MAGYAR IRODALMAK

Történelmi és társadalmi háttér

A magyar irodalom erősen **centralizált** volt a 19. században. Az irodalmi élet az 1820–1830-as évektől az ország fővárosában összpontosult, itt székelték a jelentősebb intézmények, itt jelentek meg a legfontosabb folyóiratok.

Az irodalom decentralizálása csak az 1890-es években indul meg, a régi irodalmi központok (Nagyvárad, Kolozsvár, Kassa [Košice], Pozsony [Bratislava] stb.) jelentősége ettől kezdve növekedik. Az első világháború kirobbanása (1914) azonban lefékezi és új vágányra tereli a folyamatot.

Az Osztrák–Magyar Monarchiát az első világháború végén feldarabolták, a trianoni békeszerződés értelmében Magyarország elvesztette területeinek és lakosainak mintegy kétharmadát. A korabeli nagyhatalmak nem voltak tekintettel a nyelvhatárra, így az utódállamok fennhatósága alá nemcsak saját nemzetiségeik kerültek, hanem mintegy 3,5 millió magyar is. Romániába 1,8, Csehszlovákiába 1,1, a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságba 0,5 millió magyar került át.

A magyar kisebbségek életében az irodalom szerepe jelentősen megnőtt, ugyanis a nemzeti **identitás** fenntartásának jelentette a zálogát.

A kisebbségi magyar irodalmak mindegyike ugyanarra a magyar és világirodalmi hagyományra támaszkodhatott, a regionális¹ irodalmi hagyományok viszont eltérőek voltak.

A leggazdagabb múlttal **Erdély** rendelkezett, az irodalmi élet megteremtésének feltételei is itt voltak a legjobbak. Az első korszakban a **transzszilvanizmus** gondolata hatotta át az irodalmat: az erdélyi írók a három egymás mellett élő – német, román, magyar – nemzet kultúrájából táplálkozó erdélyiség-eszmét próbálták megvalósítani az irodalomban. A transzszilván gondolat kifejezésére a történelmi regény és a vers volt a legalkalmasabb. **Reményik Sándor, Áprily Lajos, Tompa László** lírája részben ezt a gondolatot szolgáltatta meg. A prózában főként **Tamási Áron** és **Nyíró József** kísérleteztek egy sajátosan erdélyi hang megtalálásával.

centralizált – összpontosított, egy központ köré fonódó

identitás – önazonosság. Szerepeken és magatartásformákon keresztül foglalja rendszerbe a „ki vagyok én?” kérdésre adható válaszokat. Az egyéni identitás mellett csoportidentitásról is beszélünk. A csoportidentitás egy közösség összetartozását biztosítja – a „kik vagyunk mi?” kérdésre a csoport tagjai hasonló módon válaszolnak. Csoportidentitás a nemzeti identitás vagy a vallási identitás is

transzszilvanizmus – az erdélyi magyarság kisebbségi sorban való helytállását segítő eszmerendszer. A múlt feltárása és a szülőföldhöz való hűség meghatározó elemei, mindkettő a közösségi tudat formálására hivatott

¹regionális – területi

²provincialista – szűk látókörű, elmaradott

Az Erdélyi Helikon 1928–1944 közt jelent meg, a Nyugat szellemiségével rokon folyóirat. Áprily Lajos bevezető soraiban így határozta meg a lap irányultságát: „Erdélyisége világ-figyelő tető, nem szemhatár-szűkítő provinciálmus.”²

A Korunk c. erdélyi, baloldali beállítottságú folyóirat 1928–1940 közt jelent meg. Szlovákiai szerkesztője Fábry Zoltán volt

1. Mi a *tömjén*, *mirha* (*myrrha*), *katakomba* kifejezések jelentése? Idézd fel, hogy mivel kapcsolatban hallottad már ezeket a szavakat!
2. Milyen értelemben használja a költő az „ige” kifejezést a versben? Milyen más szóval tudnád helyettesíteni?
3. Milyen szerepe van a vers szerint a költőnek a nemzet-nemzetiség életében?
- * 4. Az *áhítat*, *ige*, *tömjén*, *mirha*, *imádkozna*, *prófeta*, *pap*, *oltár* kifejezések használata a szövegben hogyan hat az olvasóra?
- * 5. Olvasd el újra figyelmen a vers második versszakát! Miért nevezi a vers a nyelvet hóban viruló rózsafának?
- * 6. Melyik korstílus költői szerepfelfogásához nyúl vissza a vers?

³daróc – durva, vastag posztó.
Régen az ebből az anyagból készült ruha megnevezése

⁴talár – bő palást, papok, bírók viselete, de ünnepélyes alkalmakkor (pl. diplomaosztó) diákok is viselik

1. Milyen ünnep nagycsütörtök? Idézzétek fel a nagycsütörtökhöz fűződő bibliai eseményeket!
2. Kik a Bibliában Péter, János, Jakab és Máté?
- * 3. Kivel azonosítható a versben megszólaló én a nagycsütörtöki események résztvevői közül?

Reményik Sándor

AZ IGE

*Vigyázzatok ma jól, mikor beszéltek,
És áhítattal ejtsétek a szót,
A nyelv ma néktek végső menedéket,
A nyelv ma tündérvár és katakomba,
Vigyázzatok ma jól, mikor beszéltek!*

*E drága nyelvet porrá ne törjétek,
Ne nyúljon hozzá avatatlanul
Senki: ne szaggassátok szirmai
A rózsafának, mely hóban virul.
Úgy beszéljen ma ki-ki magyarul,
Mintha imádkozna,
Mintha aranyat, tömjént, myrrhát hozna!*

*És aki költő, az legyen király,
És pap és próféta és soha más,
Nem illik daróc³ főpapi talárhoz,⁴
S királyi nyelvhez koldus-dadogás.*

*Vigyázzatok ma jól, mikor beszéltek,
Vigyázzatok: a nyelv ma szent kehely,
Ki borát issza: Élet borát issza,
Előre néz s csak néha-néha vissza –
S a kelyhet többé nem engedi el!
1925*

Dsida Jenő

NAGYCSÜTÖRTÖK

*Nem volt csatlakozás. Hat óra késést
jeleztek és a fullatag sötétben
hat órát üldögéltem a kocsárdi
váróteremben, nagycsütörtökön.
Testem törött volt és nehéz a lelkem,
mint ki sötétben titkos útnak indult,
végzetes földön csillagok szavára,
sors elől szökve, mégis szembe sorssal
s finom ideggel érzi messziről
nyomán lopódzó ellenségeit.
Az ablakon túl mozdonyok zörögtek,
a sűrű füst, mint roppant denevérszárny,
legyintett arcul. Tompa borzalom
fogott el, mély állati félelem.
Körülnéztem: szerettem volna néhány
szót váltani jó, meghitt emberekkel,*

*de nyirkos éj volt és hideg sötét volt,
Péter aludt, János aludt, Jakab
aludt, Máté aludt és mind aludtak...
Kövér csöppek indultak homlokomról
s végigcsurogtak gyűrött arcomon.
1933*

A második világháború után az erdélyi irodalom lehetőségei ugyanúgy beszűkültek, mint a többi szocialista ország irodalmáé. Az ekkor induló íróknak meg kellett küzdeniük a **sematizmus** kísértéseivel. Az erdélyi közepgenerációból a költő **Kányádi Sándor** (pl. *Fekete-piros vers*) és a drámaíró **Sütő András** (*Egy lócsiszár virágvasárnapja, Csillag a máglyán, Káin és Ábel*) és **Székely János** (*Caligula helytartója*) művei példázatszerűen, allegorikus módon közelítették meg az egyén és a hatalom viszonyának (nemzetiségi sorban élve fokozottan érezhető) problémáit. A hatvanas években induló első **Forrás-nemzedék** íróinak művei részben ugyanebből az élményből táplálkoznak, a szövegek technikai kivitelezése azonban megváltozik: az írók új eljárásokkal kísérleteznek. **Szilágyi Domokos** hosszúversei (*Bartók Amerikában I–II, Hogyan írjunk verset?*) a zenei szerkesztésmód lehetőségeit használják ki, a prózaíró **Szilágyi István** (*Kő hull apadó kútba, Hollóidő*) a metaforikus és a történelmi regény, **Bodor Ádám** (*Sinistra-körzet, Az érsek látogatása*) pedig a közép-európai groteszk hagyományait újítja meg regényeiben.

Kovács András Ferenc

Ó, TRENSZI, TRENSZI, TRENSZI

(Oh Transy, Transy, Transy)

Ó Trenszi Trenszi Trenszi
Csak Trensziilvéniába
Vágyom ki én hiába
Sosem volnék lerobbant
Idegbeteg mogorva
Haláli kriptabálban
Élnék boldog horrorba
Jótét szörnyek között hol
Sok vérfagyasztó hapsi
Hős bőregér bolondoz
Ó harsány tipsitapsi
Ó Trenszi Trenszi Trenszi
Az volna ám a heppi
Balsoj Big Hekula
Éljen sokáig éljen
Továris Drakula

Ó Trenszi Trenszi Trenszi
Csak Trensziilvéniába
Vágyom ki én hiába
Laknék egy klassz koporsót
Középkort csontzenével
Romokkal vérszikollyal
Még Hollywood sem ér fel
Oly hagymázzal ne hidd hogy
E rémfilm hátha hakni
Ó nyelveket kitépni
Több torkot átharapni
Ó Trenszi Trenszi Trenszi
Az volna ám a heppi
Balsoj Big Hekula
Éljen sokáig éljen
Továris Drakula

* 4. A vers két „történetet” ötvöz. Az egyik egy bibliai esemény, a másik egy hétköznapi, várótermi várakozás. Ha felismerjük a bibliai eseményre való utalást, akkor a várótermi várakozás is más jelentést kap – ezt nevezzük a szöveg metaforizációjának. Mondd el, hogy számodra mi a vers jelentése!

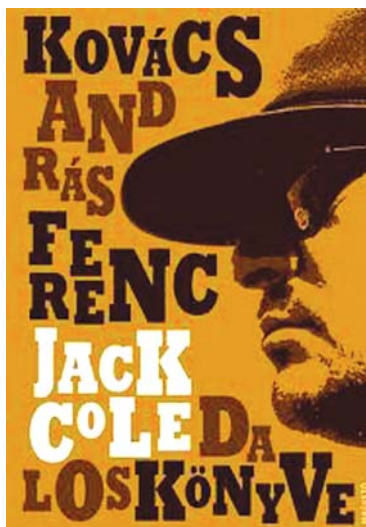
sematizmus – a művészetekben a sablonos ábrázolásmódot jelenti. Negatív jelentésű szó. A sematizmus a totalitárius államok művészetére jellemző. A sematikus művek erősen átpolitizáltak, didaktikus célzatúak, az alkotói szabadság nem érvényesül bennük

Forrás – a Kriterion, erdélyi magyar könyvkiadó fiatalok műveit közreadó sorozatának az elnevezése. Azokat a szerzőket nevezzük a Forrás-nemzedék tagjainak, akik ebben a sorozatban jelentették meg első műveiket

Twin Peaks (Washington), 1988. január 24.
1992

KISEBBSÉGI MAGYAR IRODALMAK

Lapozz vissza a tankönyvben, keress olyan költői életművet, amelyikben meghatározó jelentőségű a maszkokban való megszólalás!

Kovács András Ferenc: Jack Cole daloskönyve, 1996

Milyen eszközzel teremti meg a kötetborító azt a látszatot, hogy versfordítás-kötetről van szó?

A Kalangya 1932–1944 között jelent meg a Vajdaságban

A délszláv háború a kilencvenes évek sokkoló eseménye volt, ami Jugoszlávia felbomlásához vezetett. A vajdasági írók többsége ekkor költözött át Magyarországra.

Ne tévesszen meg, hogy a szöveg végén két évszámot is találsz. A verset Kovács András Ferenc (avagy, ahogy nevének kezdőbetűi szerint szokás emlegetni: KAF) 1992-ben jelentette meg, mint az amerikai Jack Cole költeményének magyar nyelvű fordítását. Jack Cole a költő maszkjainak egyike. Maszkokba bújva a költőnek különböző beszéd-módok és nézőpontok kialakítására van lehetősége.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Ki beszél a versben? Milyennek képzeled a versben megszólaló lírai ént?
2. Milyen szó kicsavart változata a „Trenszilvánia”? A nyelvi bravúr-nak köszönhetően ebben a szóban egy angol kifejezés is rejtőzködik. Melyik?
3. A versben egymásra vetítve két nagy élménycör tematizálódik. Melyek ezek?
4. A versnek melyik sora kapcsolja össze a két élménycört?
5. Hallgasd meg, illetve nézd meg a www.youtube.com linken az *Ó Trenszi, Trenszi, Trenszi* című verset a Kalapos Band előadásában! Hogyan befolyásolja a feldolgozás (a látvány és a zene) a vers jelentését?

A vajdasági magyar irodalom nehezebb helyzetből indult, mint az erdélyi. Ennek elsősorban társadalmi okai vannak: míg Erdélyben erős volt a középosztály (polgárság, kereskedők) és aránylag jól szervezett a munkásság – azaz volt az irodalomnak olvasóközönsége –, addig a Délvidék mezőgazdasági berendezkedésű volt, ennek megfelelően a magyarság is vidéken, falvakban, elszórtan élt. Nem jöhettek létre olyan erős, pezsgő életű kulturális központok, mint Erdélyben, s a folyóiratok, könyvtárak, könyvesboltok fenntartása is nehézségekbe ütközött. Szenteleky Kornél, a vajdasági irodalmi élet fáradhatatlan szervezője épp e szétszórtságban látta a vajdasági irodalom legnagyobb problémáját.

A húszas-harmincas éveknek is megvannak a maga kiemelkedő alkotásai, a vajdasági magyar irodalom valójában mégis a hatvanas években talál magára. Ennek az az elsődleges oka, hogy Jugoszlávia is a szocialista államok táborához tartozott ugyan, ennek ellenére végig megpróbált bizonyos mértékben független maradni a Szovjetuniótól és a kommunista ideológiától. Ez nagyobb alkotói szabadságot, szabadabb kísérletező légkört, s a nyugati irodalmakkal szembeni nagyobb nyitottságot eredményezett. Az *Új Symposion* című folyóirat továbbítte Kassák örökségét, és otthont adott a kísérletezésnek.

A vajdasági irodalom kiemelkedő képviselői a költő **Domonkos István** (*Kormányeltörésben*) és **Tolnai Ottó** (*Doreen 2*), a prózaíró **Gion Nándor** (*Virágos katona, Börtönről álmodom mostanában*), a költő-performer **Ladik Katalin**.

Domonkos István
KORMÁNYELTÖRÉSBEN
 (részlet)

Bosnyák Istvánnak ajánlva

*Elmém csak tévelyeg széllal kétségében,
 Mint vasmacska nélkül gálya a tengerben;
 Kormányeltörésben,
 Nincsen reménsége senki szerelmében.*

(Balassi Bálint)

*IZZASZTÓ RENDSZEREK – a tőkés iparban a munkaintenzitás⁵
 növelésének különféle rendszerei.*

(Közgazdasági kislexikon)

*A társadalmi fejlődés azt mutatja, hogy a magántulajdon nem örök
 kategória.*

(Közgazdasági kislexikon)

*PROLETARIÁTUS – a tőkés társadalom bér munkásainak osztálya,
 amely a termelési eszközök tulajdonától megfosztva kénytelen a tőkések-
 nek eladni munkaerejét.*

(Közgazdasági kislexikon)

*NÉPESSÉG IMMIGRÁCIÓJA – egyes országok állampolgárainak
 bevándorlása egy másik országba állandó vagy időleges letelepedés cél-
 jából.*

(Közgazdasági kislexikon)

én lenni
 én nem tudni magyar
 élni külföld élet
 pénz nyelv zászló
 himnusz bélyeg
 elnökök vezérek
 előkotorni megfelelő
 ott ahova érek
 mi meghalni mindnyájan
 úgyis téves csatatéren
 koponyánkból a habverő
 nyele kiáll
 világ
 pro-árjai⁶
 világ
 kontra-árjai⁷
 ez nem lenni vers
 szavak kínai falát
 megmássza a halál
 élet frázisait⁸
 emberbőr kötésben
 adják ki írók:
 nemzeti irodalmak

Domonkos István

Domonkos István válogatott verseinek is Kormányeltörésben a címe

⁵intenzitás – erősség, hatékonyság

⁶pro – latin előjáró; jelentése: -ért, miatt

⁷kontra – ellen, ellene

⁸frázis – elcsépelet szöveg, közhely

Az Új Symposion c. folyóiratot 1965-ben jugoszláviai magyar irodalmárok alapították. 1992-ig jelent meg.

Az Új Symposion egykori szerkesztői 1993-ban Veszprémben megalapították az Ex Symposion c. folyóiratot

⁹portable – átvihető, hordozható

¹⁰idea – eszme, gondolat, ötlet, (valamiről alkotott) fogalom

¹¹alkimista – az arany készítésének titkát kutató személy

generálisai
én nem bírni nemzeti
fogások erős szaga
csinálni külföldből
portable⁹ haza
én menni külföld
mit munkaengedély
kofferban szalonna
két kiló kenyér
én nem látni sehol határ
én látni új látóhatár
én menni külföld

talpalni csikorgó havon
élet nercbundákban jönni
vágni engem nyakon

én lenni
elnökök vezérek
mi meghalni mindnyájan
úgyis téves csatatéren
én lenni kicsi prémes
külföld nem húzni vonósnégyes
adni tableta be nekem
én lenyelni
mi megszűnni
én keverni kártya
mondani rőf-rőf
hitvesi ágy
enni orosz-forradalom-kaviár
keresni mi
találni rím
mirim mirim
mirrim
lenni harmincéves
nappal mutogatni
este tapogatni

éjjel hófehér lapon
élet hegyes fák közül jönni
vágni engem nyakon

én lenni
elnökök vezérek
szavak kínai falát
megmássza a halál
én írni levél haza
mama én lenni bacilushordozó
én fertőzni nem beszélni
érinteni
én túlélteni tan idea¹⁰ rendszer
állam-temetés én vinni kereszt
lenni forradalom alkimistája¹¹

plasztik virággal gomblyuk
nyolc elemi kijárva
csinálni külföld buli
mágikus bomba
görbe csövű puska
lőni halott királyra
lelkemen nem lenni bugyi
forradalom lárma tömeg
szavak szakállak vér
ízléses pakolásban
fagyasztva szárazon
nem venni el sámson¹² erejét

a szivárványos északon
marx jönni fehér kesztyű
vágni engem nyakon

én lenni
elnökök vezérek
mi meghalni mindnyájan
úgyis téves csatatéren
én kapni levél
egri ki kell juttatni
vili bácsi
gellért fia fifi
siptár otthagyni nenát
tata leesni bicikli
mentő elvinni
lenni piac szerda
pap jönni szedni adó
mosni ing gatyá
kapálni sír
nem merni lehunyni szem
hallani egér kapar

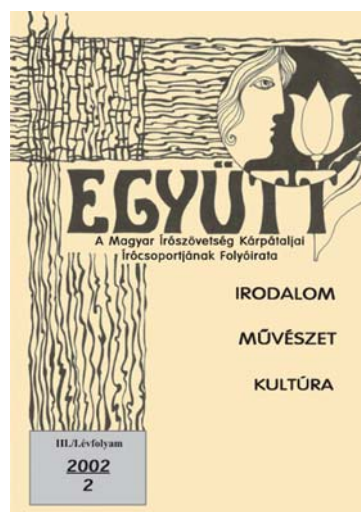
én állni márványtalapzaton
élet lábujjhegyre állni
vágni engem nyakon
(...)
1971

Kárpátalja irodalma az első és a második világháború között Csehszlovákián belül fejlődött. A kárpátalji írók a munkácsi, beregszászi és ungvári központokon kívül főként a kassai irodalmi fórumokkal keresték a kapcsolatot. A II. világháború után Kárpátalját a Szovjetunióhoz csatolták, a kisebbségi kulturális élet lehetőségei ezután elképzelhetetlen módon beszűkültek. Erről a levegőtlen, félelemmel teli légkörről írt Kovács Vilmos *Holnap is élünk* (1965) c. regényében. A kárpátalji irodalomból a nyolcvanas évekig jóformán csak két szerző neve volt ismert: **Kovács Vilmos** és **Balla László**. A lassú változás első jelei a *Forrás Stúdió* működéséhez köthetők (1969–1971).

A kárpátaljai irodalom kiemelkedő képviselői **Balla D. Károly**, **Berniczky Éva**, **Füzesi Magda**, **Vári Fábián László**.

1. Mit tudsz meg a részletből a versben megszólaló énről? Hol él, milyen viszonyban van a hellyel, ahol él, kikkel van kapcsolatban, miért beszél a versben olvasható módon?
2. Értelmezd, hogy a Balasitól származó mottó milyen kapcsolatban van a vers szövegével!
3. Keresd ki a versben az ismétlődéseket! Véleményed szerint mi a szerepük?
4. Alakítsd át a részletet úgy, hogy megfeleljen a nyelvtani szabályoknak!
- * 5. A főnévi igenév nem alkalmas sem a cselekvés idejének, sem a cselekvést végző személynek a jelölésére. Mit gondolsz, miért főnévi igenevet találunk a versben ott, ahol állhatna ige is?

¹²Sámson – emberfeletti erejéről ismert bibliai szereplő. Az erejét a hajában hordta. Felesége, Delila, levágta a haját, s kiszolgáltatatta ellenségeinek, a filiszteusoknak

Az Együtt Kárpátalján megjelenő művészeti folyóirat

KISEBBSÉGI MAGYAR IRODALMAK

A Magyar Műhelyt az 1956 után Nyugatra kényszerült fiatal írók 1962-ben alapították Párizsban; 1989 óta Budapesten jelenik meg

A **nyugati magyar irodalom** a többi kisebbségi irodalomhoz képest más feltételek közt alakult. Nem a területi elcsatolások hívták életre, hanem a 20. század különböző politikai fordulatai után nyugatra emigráló írók. Számos központja volt, a kanadai Torontótól Párizson keresztül Bécsig. A számos irodalmi központ közül Párizs gyakorolta a legnagyobb hatást a kortárs magyar irodalomra. A párizsi *Magyar Műhely* című folyóirat otthont adott a (neo)avantgárd kísérletezésnek, ezáltal a magyar irodalomban olyan műfajok is megjelenhettek, amelyeket a szocialista realizmus művészetfelfogása nem pártolt, így a magyarországi irodalomban nem voltak jelen.

A nyugati irodalom nem volt egységes, nem is lehetett az, hiszen az emigrációban élő írók különböző, egymással sokszor szöges ellentétben álló irodalomfelfogást vallottak magukénak. A nyugati irodalom jelentősége a nyolcvanas évek felszabadultabbá váló politikai légkörben fokozatosan csökkent, 1989 után pedig a külföldön élő írók már szabadon jelentethették meg műveiket magyarországi – vagy szlovákiai, romániai stb. – kiadóknál is.

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Milyen okból jöttek létre a kisebbségi magyar irodalmak?
2. Mely országokban létezik számottevő magyar nyelvű irodalom?
3. Milyen közös hagyományai vannak a kisebbségi magyar irodalmaknak?
4. Miért épült ki könnyebben a magyar irodalom rendszere Erdélyben, mint a többi utódállamban?
5. Mit jelent a transzszilvanizmus?
6. A kisebbségi magyar irodalmak történetében melyik az a két magyar nyelvű folyóirat, amelyik a legnagyobb teret biztosította az avantgárdnak?
7. Melyik országhoz tartozott Kárpátalja a két világháború között?
8. Milyen okokból jött létre a nyugati magyar irodalom?

Magyar irodalom (Cseh)szlovákiában

„Hittem, hogy nekünk, a szellem embereinek, a haladó magyar íróknak, akik kiábrándultunk a háborúból, minden erőszakpolitikából, és akik az elnyomást, íme, kettős teherrel viseljük, szent kötelességünk, hogy szemet nyissunk millióknak, és életünknek értelmet adjunk: új értelmet. Hogy az elnyomott kisebbségi magyarok haladó szellemű magyarok legyenek. És az anyaország határain túlkerült millió tömeg ezt a szellemet példájával teremse át az egész magyarságba. És majdan a magyarság is másult szellemével és példájával igézzé meg Európa népeit.”

(Győry Dezső)

„Az első mondat, amelynek ebben a témában mindenképpen el kell hangoznia, valahogyan így szólna: Az esztétikának nincs szüksége a szlovákiai magyar irodalomra. A második mondatnak, amely ezt az első követné, pedig így kellene válaszolnia: Az identitásnak talán igen.”

(Németh Zoltán)

A Csehszlovákiában kialakuló magyar irodalom helyzete sosem tűnt olyan egyértelműnek, mint az erdélyi. Ennek számos oka van, történelmiek, földrajziak és esztétikaiak egyaránt.

A történelmi Magyarország északi részén nem alakultak ki önálló, erős irodalmi központok, mint Erdélyben. Ehhez túl közel volt Budapest és Bécs. Azok az írók, akik az érvényesülés útjait keresték, a Felvidékről rendszerint Budapestre költöztek (lásd Mikszáth, Márai), s a két főváros nívós¹³ magyar és német nyelvű folyóiratokkal is ellátta az olvasni vágyó polgárokat, munkásokat, iparosokat. Kassa és Pozsony majd Csehszlovákia megalakulása után nyerik vissza egykori jelentőségüket, ekkor ugyanis a magyar irodalom regionális központjaivá válnak. A cseh-szlovákiai magyar irodalom léte – nem léte –re vonatkozó vita már ekkor megindul. Az írók egy csoportja úgy véli, hogy elképzelhető egy sajátos esztétikai értékeket képviselő csehszlovákiai magyar irodalom, a másik csoportja egyetemes magyar irodalomban gondolkodik, amelyről a csehszlovákiai magyar irodalomnak csak az intézményrendszere (könyv- és lapkiadás, írószövetség stb.) választható le, de maga az irodalom, az írott művek együttese semmilyen módon nem különíthető el tőle.

Régiók irodalmának megnevezése változó. A két világháború közti időszak vonatkozásában egyaránt találkozhatunk a csehszlovákiai magyar irodalom és a szlovén-szlovák irodalom vagy szlovákiai magyar irodalom kifejezésekkel. A második világháborút követő időszakban csehszlovákiai magyar irodalomnak és szlovákiai magyar irodalomnak, majd a független Szlovák Köztársaság (Slovenská republika) létrejötte után (1993) (cseh)szlovákiai magyar irodalomnak vagy egyszerűen szlovákiai magyar irodalomnak szokás nevezni.

Győry Dezső *Újarcú magyarok* c. verskötete még a berlini Völggenreiter Verlagnál jelent meg. A berlini kiadó a szlovákiai magyar irodalom nehéz helyzetén kívánt segíteni azzal, hogy itteni kiadó hiányában felvállalta a régiókban megjelenő művek egy részének kiadását. Győry kötete a kisebbségi program jegyében született

¹³nívós – színvonalas

müncheni egyezmény – többoldalú nemzetközi megegyezés Németország, Nagy-Britannia, Olaszország és Franciaország között, melynek eredménye Csehszlovákia feldarabolása lett

Kassai Kormányprogram – 1945-ben az újjászerveződő állam dokumentuma. A magyar és német kisebbséget háborús bűnösnek mondta ki, s megfosztotta polgári jogaitól. A német és magyar földek államosítását és az iskolák bezárását is a kormányprogram rendelte el

antológia – szöveggyűjtemény

Magyar irodalomról Csehszlovákiában 1918-tól, az első Csehszlovák Köztársaság létrejöttétől beszélhetünk. Korszakolása különböző szempontok szerint lehetséges. Az első korszaknak az 1918–1945 közti időszakot tekintjük. A húszas években a líra volt túlsúlyban, a prózairodalom – főként a regény – területén a harmincas években születnek figyelemre méltó művek. Ebben az időszakban az irodalom programja a kisebbségi léthelyzet kifejezése volt. 1938-ban a **müncheni egyezmény** értelmében Szlovákia (Slovensko) déli részét visszacsatolták Magyarországhoz, Szlovákián belül pedig csak kevés magyar nyelvű irodalmi mű jelenhetett meg. 1945-ben a határok visszarendeződtek. Az 1945–1948 közti időszaknak külön megnevezése van, ezt az időszakot nevezzük a jogfosztottság vagy a hallgatás éveinek. A **Kassai Kormányprogram** a csehszlovákiai magyarságot háborús bűnösnek nyilvánította, megfosztotta kollektív¹⁴ jogaitól. A magyar iskolákat bezárták, magyar nyelvű sajtótermék hivatalosan nem jelenhetett meg. 1948 után fokozatosan javult a helyzet: 1948-ban megjelent az *Új Szó* első száma, 1949-ben pedig újraindult a magyar nyelvű oktatás.

A század második felének szlovákiai magyar irodalmát az új író-nemzedékeket bemutató **antológiák** szerint szokás rendszerbe foglalni. Az ötvenes évek irodalma nálunk is a sematizmus jegyében születik, a sematizmusból fokozatosan kilábaló irodalom első jele az 1958-ban megjelenő *Fiatall szlovákiai magyar költők* című antológia volt. Az irodalom magára találása tájainkon mégis elhúzódott egészen a hatvanas évek végéig. 1970-ben jelent meg az *Egyszemű éjszaka* című versantológia, 1972-ben a *Fekete szél* című prózagyűjtemény. A két kiadvány – főként az első – nagy port vert fel. A kiadványokban bemutatkozó nemzedék képviselői ugyanis szakítanak a szlovákiai magyar irodalom társadalomközpontú programjával, az irodalmat önértéknek tekintik.

A nyolcvanas évek újonnan fellépő írói az **Íródia** mozgalomhoz kapcsolódtak. A mozgalom széles társadalmi alapon jött létre, összefogta a kor lehetőségeivel elégedetlen, új utakat kereső írókat, képzőművészeket, néprajzosokat stb.

A kilencvenes években – a rendszerváltás után – megváltoztak az irodalom működésének feltételei.

Az irodalmi tér jóval nyitottabbá válik: a hatalom már nem ellenőrzi az írói tevékenységet, új folyóiratok és könyvkiadók jönnek létre, ami növeli a közlési lehetőségeket, s a magyarországi lapok is nyitottabbá válnak az itteni írók műveire. Végképp megszűnik az a – húszas évektől több-kevesebb mértékben, de mindig jelenlevő – elvárás, hogy a szlovákiai írók művei a kisebbségi sorshelyzetet fejezzék ki.

1. Milyen történelmi események következtében jött létre a csehszlovákiai magyar irodalom?
2. Milyen korszakai különíthetők el régióink irodalmának?
3. A 20. század milyen politikai eseményei befolyásolták régióink irodalmának alakulástörténetét?
4. Mikor függetlenedik irodalmunk a kisebbségi sorskérdések kifejezésének elvárásától?

¹⁴kollektív – általános, mindenre kiterjedő

Van olyan elképzelés, mely szerint az irodalomnak vannak örök, megkérdőjelezhetetlen értékei. Ezt a nézetet képviseli pl. Babits Mihály *Az európai irodalom történetében*. A 20. században egymást felváltó értékrendek szerint többször is átrendeződött irodalmi **kánon** azt mutatja, hogy az irodalom ugyanúgy ki van szolgáltatva a változó időnek, mint bármi a világon. Ez érvényes régiók irodalmának megítélésére is. Olyan jelenségek, életművek, művek, amelyek keletkezésük idején vagy pár évtizeddel később rendkívüli jelentőségűnek tűntek, mára átértékelődtek, sőt, olyan egykor fontos művekkel is találkozunk, amelyek korabeli népszerűsége a mai olvasó számára a korszakra vagy a mű keletkezésének történetére vonatkozó ismeret nélkül akár érthetetlen is lehet.

Azaz a húszas-harmincas évek irodalmának olvasásakor kétféle értéket kell szem előtt tartanunk: az esztétikait és a művelődéstörténetit. A korban hatalmas sikereket arató **Mécs László** népszerűségének megértéséhez kortörténeti ismeretekre van szükség, míg **Vozári Dezső** vagy **Forbáth Imre** versei esztétikailag közelebb állhatnak a mai olvasóhoz.

Mécs László

HAJNALI HARANGSZÓ

(részlet)

Kongatom piros harangom, ifjú szívem kongatom.

*Szörnyű éj volt: a megőrült csillagok mind vért röhögtek,
vad vigorral vért köpött a máskor lányos, szűzi hold.
És az Ember: sárkány-magból sarjadt fattya véres rögnek
elfeledte, hogy az arca régen Krisztus arca volt.*

*Álmodott vad háborút és vér csurgott le testén, lelkén
s népek közt és szívek közt a szivárványhíd leszakadt...
Jaj, mocsár van, főszelem van még mindig a lelkek telkén,
Sátán gubbaszt éltünk fáján s mind levágja, ami jószág
bimbósodva kifakad.*

*Elég volt az éjszakából! Álmodjunk már hajnalt végre!
Milliónyi kakas torka! kurjants, hajnalt hívogass!
Minden szívből, piros szívből kukorékold fel az égre!
Minden vándort útra küldj és minden csírárt szólogass!*

Kongatom piros harangom, ifjú szívem kongatom.

[...]

*Uramisten, add meg nekem, úgy zenéljen kis harangom:
kongásában minden testvér élte titkát lelje meg:
társat sejtse szíve mellett, aki koldusan barangol,
testvért, vele együtt síró, aki álmokat temet...
Mondogassák a szegények: lelkiünk kottájára kongat;
gazdag mondja: bennem is még emberség után kutat
és a vénnek: ránk köszönti régi, ifjú hajnalunkat,
ifjak, lányok: a szíveinkből szórja szét a hangokat.
Tánc feszüljön a harangban: hajnalemler szírom-tánca,
mely magyar lányt, tót fiúcskát testvér-táncra pöndörít,
gyermekkezet gyermekébe, lelket fűzzen tavasz-láncba!*

kánon – eredeti jelentése: mérőeszköz, mérce. Az irodalomban egy bizonyos értékrend szerint jelentősnek tartott írók, művek csoportja

Mécs László

1. Milyen metaforáit találod meg a versben a háborúnak és a békének?
2. A testvériség (egyenlőség) programjának hányféle változatát találod meg a versben?
- * 3. Sorold fel az expresszionizmusnak a szemelvényben föllelhető ismeretőjegyeit!

KISEBBSÉGI MAGYAR IRODALMAK

¹⁵céda – ledér, erkölcstelen

Győry Dezső

Vozári Dezső

*Gyűlöltünk már Káin óta vérivásig, csömörig!
Átkozott, ki most sem áll a testvér-csókos hajnal-táncba!
Átkozott, ki székelty gyilkol Szent Istvánkor, zsidót gúnyol szombaton.*

Kongatom piros harangom, ifjú szívem kongatom.
1923

Mécs László verse a kor embere számára rendkívüli jelentőségű volt. Az öntudatra ébredés pillanatát jelentette az új országban.

Győry Dezső
EMBERI HANG
(részlet)

*Én és ezer társam a sorsban
szegényekért s kicsinyekért
fájtuk és izgultuk ezt a sorsot:
rossz életet jobb életért.
Sosem magunkért, mindig másért
hirdettünk többet, mint magunk:
jobb lenni ösztönünknel s másnál,
s tartani minden gátomlásnál
élő gátnak szívünk s agyunk.*

(...)

*Egyszer tetemre hívunk minden
egysors-népet: Hiábatájt
mért hirdettük magyarként sorsunk
értelmének a Dunatájt?
S Európa, önző, vénlő céda,¹⁵
míg balga homlokod a föld
porába vered bűnbánónak:
későn vallod álmunk valónak,
s hogy: ez az álom volt – jövőd.*
1939

Vozári Dezső
PROFÁN¹⁸ VERS

*Bánom is én, menj hát örök utadra,
elnyel a város és a fergeteg;
álom voltál, mert álmodni akartam,
film voltál és szeszélyem pergetett.*

*Itt voltál, s nekem voltál gyönyörű,
s mint kincset, tőlem örökölt a másik,
és párnám őrzi éjszakánk nyomát
a szombat délutáni nagymosásig.*
193?

Forbáth Imre

MINT VASKAMPÓRÓL...

*Mint vaskampóról a hideg marhahús,
Fityeg a téli égről a februári éj.
A világ csöndes hóbortra gyanús:
Lúgot ivott megint sok balga nőszemély.
S a költők whiskyt szódával vedelnek,
Hálósobákban híven őrködik az Éjjeliedény.
Kínoktól súlyosak ma is a keresztek,
S egy vice-ördögöcske¹⁶ táncol a torony tetején.*

*Kopasztott libákhoz hasonlóak a felhők,
Bolhákra vadásznak ingjökben a delnők,¹⁷
Az utcán éhesen sétál egy veréb –*

*Hideg fényben csillagok dalolnak,
Föld alatt szelíden rothadnak a holtak –
A kanálisból kidugja egy patkány a fejét...
1930*

1. A négy vers közül melyekben jelenik meg a kisebbségi magyar sors kérdése valamilyen formában?
2. Mi Forbáth versének a műfaja? A versforma nyomra vezet.
3. Keress olyan témákat, képeket, hasonlatokat a fenti versekben, amelyeket egy 19. századi költő költőietlennek minősített volna!
4. Melyik vers tetszik a legjobban a négy közül? Válaszodat indokold meg!

A húszas években több terv is születik az irodalom megszervezésére: folyóirattervek, intézmények életre hívása, csoportosulás kialakítása. Ezek egy része nem valósul meg, egy másik része ugyan megvalósul, de nem tölti be a hozzájuk fűzött reményeket. (*Szentiváni Kúria, Új Munka* stb.). A kisebbségi irodalom szerepéről olyan elképzelések születnek, amelyek több mint fél évszázadon keresztül meghatározzák a régió irodalmáról való gondolkodást. A publicista¹⁹ Fábry Zoltán emberirodalomról, kisebbségi messianizmusról²⁰ beszél, a költő és publicista Győry Dezső újcímű magyarokról. Olyan felfogásról van szó, amely szerint – az expresszionizmussal egybecsengően – az irodalom, az írás társadalmi tetteknek számít. A korabeli irodalmárok egy csoportja úgy gondolta, hogy a kisebbségi magyarok erkölcsileg a többségben élő nemzetek fölött állnak, az átélt szenvedések, valamint a két nyelv és két kultúra ismeretéből

Forbáth Imre

1. Véleményed szerint Forbáth verse groteszk vagy abszurd? Véleményedet indokold is meg!
- * 2. Keress a versben példákat a párhuzamos, ellentétező szerkezetre!

¹⁶vice – helyettes¹⁷delnő – előkelő hölgy, dáma¹⁸profán – világi (nem pedig vallási), tiszteletlen, kegyelestértő¹⁹publicista – közíró²⁰messianizmus – valakinek a maga világmegváltó küldetésében való hite

1. Milyen programmal indul útjára a szlovákiai magyar irodalom?
2. Milyen fogalmakat tudsz társítani a húszas évek irodalmához?
3. Mikor jelenik meg a kisebbségi regény programja?

Fábry Zoltán

fakadó többletnek köszönhetően. Ez a többlet teszi a kisebbséget alkalmassá arra, hogy megváltoztassa az egész nemzetet.

A kisebbségi messianizmus jegyében művek egész sora született, egyik oldalhajtása a kisebbségi regény megírásának programja volt. A harmincas években **Darkó István** (*Deszkaváros, Szakadék*) és **Tamás Mihály** (*Két part közt fut a víz*) próbálta esztétikai értéké formálni a szlovákiai magyar sors témáját.

FÁBRY ZOLTÁN (1897–1970)

„Fábry Zoltán mindig harcban állt. Túlfűtött, túlszűfolt szava sokszor vált fojtottá, szaggatottá: sokszor elhallgatott. Hogy micsoda pokolból jött forgószelek járták keresztbe-kasba ezt a negyven évet s ezt a mi Duna-vidékünket (s vele a világot), annak az is termométere²¹ volt, hogy mikor meddig hangzott, s aztán hogy csuklott meg, hogy némítódott el ez a hiteles, jó fémjelzésű szó. Az Ady-iskola hanghordozását idéző Figyelmeztető Szó.”

(Illyés Gyula)

„A mindennapok vonzásában élt; szuverén²² alkat volt, s ilyen gondolkozású íróként rányomta szellemi bélyegét – törekvésein, írásain, figyelmeztetésein keresztül – a szlovákiai irodalom szellemi életére.”

(Kovács Győző)

Az életét Kassa közelében, Stószon (Štós) leélő Fábry Zoltán hosszú évtizedeken keresztül a szlovákiai magyar irodalom mindenese volt. A két háború közt még csak egyike volt régiók kritikusainak és irodalomszervezőinek, a második világháború végére azonban lényegében egyedül maradt írástudónak tájainkon. Az újrászerveződő irodalom számára ízlése és irodalomfelfogása mércét jelentett.

Vannak fogalmaink, amelyek elválaszthatatlanul kötődnek Fábry Zoltán munkásságához: vox humana,²³ valóságirodalom, emberirodalom. Ezek a fogalmak magatartásforma és irodalom kapcsolatát jelölik nála. Fábry számára a műben megnyilvánuló etikai állásfoglalás az irodalmiság elválaszthatatlan része volt. Ez nemcsak mint kritikai elvárás fogalmazódott meg életművében, hanem saját írói magatartását is meghatározta. A két világháború között íásaiban következetes tiltakozott a társadalmi igazságtalanságok (pl. *Az éhség legendája*, 1932) és a fasiszta eszmék (*Fegyver s vitéz ellen*, 1937), a második világháború után a szlovákiai magyarság meghurcoltatása ellen (*A vádlott megszólal*, 1946).

²¹termométer – hőmérő

²²szuverén – független, önálló

²³vox humana – emberi hang

AZ ÉHSÉG LEGENDÁJA

(részlet)

Lócitrom

Csak bent a viskókban, ott van síri csönd. Ott élnek a gyerekek. Sivatagkietlenség a 2x2 és fél méteres „szobában”. Sivatagkietlenség: emberek állatösszezsúfoltsága dacára. Itt nincs nevetés, de sírást sem hallani. Élő kicsi férgek ülnek a kuckóban, majdnem mindegyik házban öten-hatan. Halottápadt gyerekek meztelenül vagy valami piszkos ruhadarabbal befedve. Némán, mozdulatlanul, csontkezekkel, angolkóros lábakkal és puffadt hassal. A szemekben a haldoklók búcsútekintete és okossága. A szemekben: vád és félelem és torokfojtogató szomorúság. A vágóhídra cipelt borjú szemei. Hat gyerek egy sorban, és döbrentő, lázító, megfoghatatlan, hogy nem lehet megkülönböztetni: melyik az öt-éves és melyik a tizenkét éves? Az éhség egyenlítő... A kép, ami ezekben a házakban belénk vág, oly megrázó, hogy a delegáció²⁴ női tagjai, akik pedig segítő munkájuk közben már sok nyomorral találkoztak, nem tudják elfojtani könnyeiket, és kénytelenek kimenni, ahol az összegyűlt nép szájátva bámulja őket: emberek, akik sírnak...

Az egyik gyerek a hat közül a fazékban kanaliz. Mohón, reszkető kézzel és mégis valami halálosan fáradt nemtörődomséggel. Ha odamegyek és elhúrom előle a fazekat: a levegőbe fog kanalizni. Ugyanaz a mozdulat, mint amikor a csecsemő anyja mellét keresi. De itt egy tizenkét éves csinálja – kanállal. Odanézőnk. Káposztaleves? Nem. Káposztavíz. A fagyott káposztaleveleket, amiket anya talán a jegyző szemétdombjáról szedett fel, leöntötték meleg vízzel.

Káposzta só nélkül. Víz kenyér nélkül. Mert a kenyér, ez a legtöbb viskóban is ismeretlen szentség, és ahol mégis megtaláljuk: n e m k e n y é r. Inkább lócitromhoz hasonlít, a verébeledelhez, azzal a különbséggel, hogy a lócitrom szép sárga és puha, de az, amit láttunk: fekete-barna és kemény. Korpa, ocsú, szecska, fakéreg.

1932

A második világháború után – erről már olvastatok – sokáig tart, míg az irodalom újraszerveződik, s még tovább, míg a régió irodalma képes lesz letérni a „sorsköltészet” kényszerpályájáról. Vagyis, amíg kialakul az az egyensúlyi állapot, hogy egy író földrajzi hovatartozása nem szabja meg egyben írói magatartását, módszereit vagy az általa megíráható témák körét.

A továbbiakban a kortárs szlovákiai magyar irodalom néhány kiemelkedő életművével ismerkedhetek meg.

Ha többet szeretnél megtudni a kortárs irodalomról, látogass el a Szlovákiai Magyar Írók Társasága honlapjára (www.szmit.sk), lapozd át az Opust, a Kalligramot vagy az Irodalmi Szemlét!

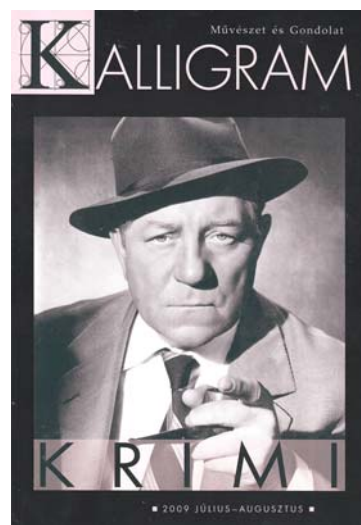
Az *éhség legendája* című könyvében Fábry Kárpátalján tett útja tapasztalatairól számol be. Kárpátalja rendkívüli szegénysége már Eötvös Józsefet is megdöbbentette, s a 20. század harmincas éveire a helyzet nem sokat javult. Fábry könyvét első megjelenésekor, 1932-ben a hatóság csak üres, fehér oldalakkal engedte megjelenni – így működött a korabeli cenzúra.

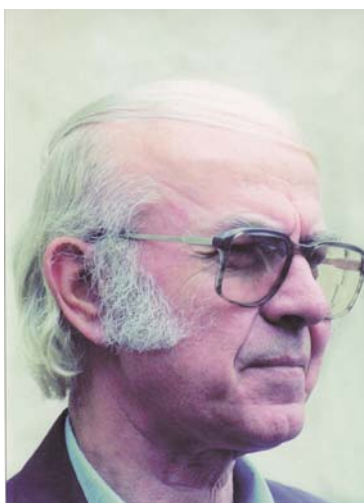
1. Milyen elvárása volt Fábry Zoltánnak az irodalommal szemben?

* 2. Milyen eszközökkel vált ki megrázó hatást a részlet olvasójából?

* 3. Mit gondolsz, miért nem engedték megjelenni annak idején Fábry könyvét a csehszlovák hatóságok?

²⁴delegáció – küldöttség

Tózsér Árpád

TÓZSÉR ÁRPÁD (1935)

„Egyáltalán nem volt magától értetődő az az út és szerep, amelyet az író a pályája során választott és kiküzdött magának, ellenkezőleg, mintha minden körülmény azt jövendölte volna neki (s nem csak neki), hogy ebből a regionalizmusból nem lehet kikecmeregni, nem lehet lényegesen mássá válni.”

(Pécsi Györgyi)

„Tózsér is eljutott egy könnyű, elegáns versbeszédhez, amely mintha maga volna a szabadság. Legalábbis az olvasónak az az érzése, hogy ez a költő bármit szóba tud hozni.”

(Esterházy Péter)

Tózsér Árpád költői pályafutása az ötvenes években indult. Költészetében visszhangra talált a 20. század második felének szinte valamennyi irányzata és stílusa: a népiesség (*Mogorva csillag*, 1963), a tárgyias költészet (*Kettős úrben*, 1967; *Érintések*, 1972) és a neoavantgárd is. Pályája kezdeti szakaszának szülőföldlírása fokozatosan alakult át az általános emberi létkérdéseket megjelenítő költészetté.

Tózsér költészete a késő modernség és a posztmodern lírájának nyelvhasználatára és versszemléletére épít. Az első egy emelkedett, tragikus modalitású,²⁵ a létkérdések megfogalmazására alkalmas versnyelv kialakulását eredményezi, a második a nyelv és a dolgok viszonylagosságának megragadását teszi lehetővé (*Leviticus*, 1997; *Finnegan halála*, 2001). Ezzel párhuzamosan a közép-európaiság mítoszát is életre hívja: Tózsér költészetében megjelenik Mittel Ármin figurája, a költői és a közép-európai sorsok abszurdításának jelképes alakja (*Mittelszolipszizmus*, 1995).

FEJEZETEK EGY KISEBBSÉGTÖRTÉNELEMBŐL

1.
Hol is kezdődött?

*A gyermek ezen a sámlin állott,
ebbe a falitükörbe bámult és sírt.
S itt bámult bátyja
– kezében katonaláda –
az ablak mögé
akasztott történelembe.*

*(Jaj, még megvan a keze,
tapinthatná az arcom,
még itt van a házban, melynek
csontjai vagyunk,
ketten a tükör-jelenben,
háttal a történelemnek.)*

²⁵modalitás – a beszélőnek a mondanójához való, nyelviileg kifejezett viszonya (pl. kételkedés)

Aztán elindult,
s valószerűtlen lett egyszerre,
valószerűtlen, akár egy vázlat:
két karja, háta, feje:
görbék, vonalak, pontok
egy ismeretlen,
készülő táj térképén.

2.
Tizenöt éves voltam, és addig
nekem még senki sem mondta, hogy „maga”,
Pirultam, izzadni kezdtem,
szűk lett az ingem nyaka.
„Maguk eszik meg Magyarországot!”
mondta. Egy kaszánya előtt
álltunk. Én vakációra igyekeztem, de a határon
egy buzgó katona majdnem lelőtt.
Behoztak. Álltunk. A túloldalon
háztetők: piros remegés.
„Maguk...” Falvak feszengtek.
Fehér tornyokban harang
rángott, mint nyakban a nyelés.
Húsz éve... – „Maguk eszik meg...”
mondja a hadnagy és nevet.
Ebben a „maguk”-ban nőtt fel
egy gyermek, s kapott egy néptöredék
létet és – nevet.
1973/74

A vers az egyéni és a közösségi sorsot egymásba ágyazva mutatja meg. A 2. rész a felnőtté válás pillanatát és a kisebbségi lét tudatára ébredést egy mozzanatban ragadja meg: a „maguk” megszólítás ezt a mozzanatot sűríti egyetlen szóba.

SEBASTIANUS

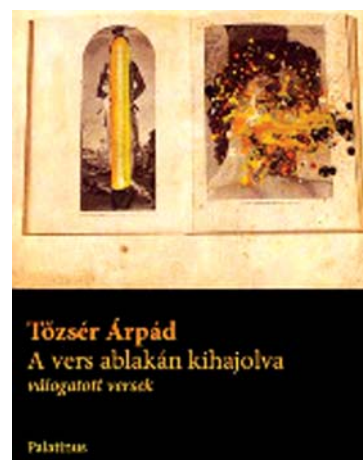
(miután az agyonnyilazását túlélte, és börtönbe zárták)

Ne panaszkodj! Máskor más, most meg ez
adatott neked feladatként.
Börtön? Jó, de az ablak ad fényt,
s néha kikattan a földi retesz.

Élj, ahogy a szélütött hold neszez
csillagok hideg rostélya mögött!
Oly mindegy, most épp mi a börtönöd,
ne panaszkodj: máskor más, most meg ez.

S hallgass! Még szádban válogasd szét
a sírást s a csendet, s csak azzal érvelj,
hogy ne valld be, amit nem követtél el.
Most ez adatott feladatként.

1. Próbáld rekonstruálni a vers 1. része alapján az azt életre hívó élményt!
2. Milyen nyelvtani jelek utalnak a vers vallomásszerű jellegére?
3. Melyik az a „néptöredék”, amelyik a vers 2. részében megjelenik?
4. Olvasd el még egyszer figyelmesen a verset! Melyik országban hangzik el a hadnagy mondata?
5. Kiket nevez a versben „maguk”-nak a hadnagy?
- * 6. Miért állíthatjuk, hogy a vers az idegenség tapasztalatát fejezi ki?
- * 7. Mit jelent szerinted a következő idézet: „Ebben a »maguk«-ban nőtt fel / egy gyermek, s kapott egy néptöredék / létet és – nevet.”

Tözsér Árpád legújabb kötete
A vers ablakán kihajolva címmel
2010-ben jelent meg

1. Ki volt a keresztény legendárium²⁶ szerint Sebastianus?
2. Miért állíthatjuk, hogy a lírai én megszólalása vallomások?
3. Véleményed szerint a versben párbeszéd zajlik vagy monológ? Válaszodat indokold meg!

²⁶legendárium – a szentek legendáinak gyűjteménye

Cselényi László

aleatória – „a szerencsétől függő” (latin eredetű). A véletlen elvére építő művészeti eljárás, elsősorban a zenében és az irodalomban használatos

*A mártír-kínban éppen az a szép:
nyakadból esendően áll egy fanyíl ki,
nyitva a mell? s a száj nem tud kinyílni.
Börtön? Jó, de az ablak ad fényt.*

*S ahogy a tekintet ki-kirepes:
a vers ablakán kihajolva
fölnyújtózkodsz egy égi sorba,
kikattan halkán a földi retesz.*

*S végül majd kikattan minden retesz,
és addig börtönablak ad fényt.
Most ez adatott feladatként:
ne panaszkodj! Máskor más, most meg ez.
2001*

A vers a Szent Sebestyén agyonnyilazását ábrázoló számos festményre és Rainer Maria Rilke *Szent Sebestyén* című versére egyszerre utal, de – természetesen – azok ismerete nélkül is értelmezhető. A szöveg felfogható párbeszédként vagy monológként is. A lírai én megszólalása vallomások.

CSELÉNYI LÁSZLÓ (1938)

„Cselényi László Párizsban vált azzá a költővé, akit ma Cselényi Lászlóként ismerünk: ott kapott egész életre szóló indításokat, ott eszmélt arra, hogy a megújulásnak azt a vágyát, amelyet a pályakezdés sikere után maga is érzett, csak egy újabb költői »forradalom« elégítheti ki.”
(Pomogáts Béla)

„Álmunk: a messzi földek: Párizs, Chicago, Peking, Róma, Jéna.
Álmunk: a tudomány, a könyvek birodalma s az esti Néva.
Álmunk: a tűz, asszonyok teste, kék szemű lányok hű szerelme.
Álmunk: a tenger hullámozása, a forró, déli szombat este.
Álmunk: a tej, a méz, a citrom, őserdők titka, rétek csendje.
Álmunk: az idők végtelenje, az értelem örökös rendje.”

(Cselényi László A megírhatatlan költemény)

Cselényi László pályája a népiesség jegyében kezdődik (*Keselylábú csikókorom*, 1961), de a költő nagyon hamar az avantgárd felé fordul. Ettől kezdve költészete meghatározó elve a zeneiség. Nem a vers hagyományos értelemben vett, hangzáson alapuló zeneiségről van szó, hanem a zenei szerkesztés tapasztalatainak a versre való alkalmazásáról. A 20. századi modern zenéből átvett elvek közül a legfontosabb az **aleatória**, ami már az *Acetilén ágyak* (1999) és az *Elvetélt szivárvány* (1993) című kötetekben is érvényesül. Az aleatória elvét a vizuális költészet eljárásai – azaz a vers képének tudatos formálása – egészítik ki.

Az *Aleatória avagy a megíratatlan költemény/tartomány – dunatóji téridő-mítosz* című kötet 1998-ban jelent meg. A kötet – címének megfelelően – az aleatorikus szerkesztés és a vizuális költészet szövegrendezési elveinek jegyében foglalja össze a költő régi és újabb szövegeit.

nyugovóra térnek a szavak

aszalt szavak hordágyán fekszik
pálmaág és káka pofon és pogácsa
az országalmán barna pöttyök
csontok sziklái közt az emlékezés

szerpentinjei kanyarognak
ha versedben csak ácsorognak
a szavak nagy úr a cenz úr a

hirtelen lék kiütöd rémület

nézi a várfalak alatt egy ősi

s ő a porszemnyi féreg kóválygó

a hortobágy harmincezer holdas

háta vonaglik halk ropogások

fejfel gyámoltalanul keresi

egy óriási rém pióca-bál

égő erdő kulcsa tövis-ámok

ÉVA BÖBI MANYI RETEK

kéz a kézben acél-födél

emlékei? az ősei?

szomorú szőke asszony

verseink lombos ága

kik voltak? híres ősök

tüdőkölve a nyár/s/ban

ÉVA BÖBI MANYI RETEK

kifeszült t ér b omló indulat

alatta a perzselő homokban

az utak a naprendszerek gyűrűs

veres juhász odaadta a villát

amivel a bográcsot keverte

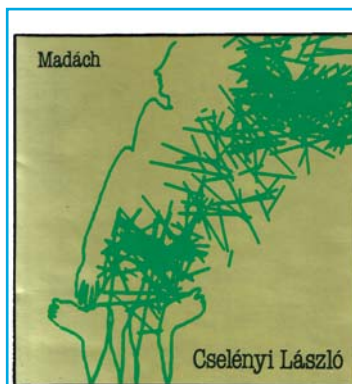
erdejében hogy vágyott közöttük

négy-öt gyerek játszik az illatos tank

1998

Az *Aleatória* című kötetet az olvasó tulajdonképpen maga alakítja ki, a könyv ehhez szolgál „nyersanyagként”. Az olvasás irányait a szövegtöredékeket tartalmazó formák is megszabhatják, de akár ötletszerűen is lehet haladni.

1. Melyik folyóirat köré csoportosuló költőkkel találkozhatott Cselényi László Párizsban? Ha nem emlékszel, lapozz a tankönyv 71. oldalára!
2. Milyen neoavantgárd szövegformáló eljárásokat használ a verseiben Cselényi László?
3. Mit jelent az aleatória kifejezés?
4. Mit jelent a „vizuális költészet”?
5. Alakíts ki az *Aleatória* c. Cselényi-mű részletében olvasási irányokat!

**A MEGÍRATLAN
KÖLTEMÉNY**

Dobos László

DOBOS LÁSZLÓ (1930)

„A nemzetiség önismerete felől nézve Dobos László a korszerű múltteremtés hatalmas munkáját végezte el, egyre mélyebb és nagyobb összefüggéseket, törvényeket föltárva értelmezte a csehszlovákiai magyarság mibenlétét. Regényeiben plasztikusan²⁷ áll előttünk az a nemzetiségi kisember, aki számtalanszor vált földönfutóvá saját szülőföldjén.”

(Görömbei András)

„Kezdeti műfajom nem a széppróza volt; rövidebb publicisztikai írásokkal kezdtem. Később kritikával, kultúrpolitikai és elméleti írásokkal folytattam. Bennem sohasem a műfaj fogalmazódott meg elsőnek, hanem a mondanivaló, a tennivaló.”

(Dobos László)

Dobos László írói pályája a hatvanas években kezdődött, első regénye *Messze voltak a csillagok* (1963) címen jelent meg. Dobos prózájának középpontjában a szlovákiai magyarság hányattatásai állnak. A *Földönfutók* (1967) a második világháború utáni évek diszkriminációs²⁸ időszakát mutatja be, az *Egy szál ingben* (1976) átfogja a szlovákiai magyarság teljes történelmét és sorsproblémáit, a *Sodrásban* (1984) az ötvenes évek pályakezdő értelmiségének küzdelmeit jeleníti meg.

Dobos prózanyelve a realista nyelvhasználat hagyományaiból táplálkozik, de azt meg is újítja. Köteteire jellemző a filmszerű írásmód, az idősíkok megbontása, különböző írásmódok vegyítése (riportelem, visszaemlékezés, belső monológ, párbeszéd), nézőpontváltások.

A továbbiakban az író *Hólepedő* című regényéből olvashattok egy részletet. A mű főszereplője egy fiatal tanárnő. A regényről Görömbei András a következőket írta:

„A *Hólepedő* hőseit a teljes kilátástalanság súlyos életveszélybe sodorja, s innen küzdi fel magát újra emberré, különbbé, mint valaha volt. Ebben a küzdelemben elsősorban az segíti, hogy tudatos önelemzéssel képes kiszabadulni a rátelepedő rossz múlt alól. Kialakítja magában a megőrző, sugárzó »belső tájat«, s innen tud »szembeszegetni a sorssal«. A hiteles ábrázolás révén szimbólummá is emelkedik a regény: az újrakezdés, az önmagunk jobb lehetőségeire ébredés jelképévé.”

HÓLEPEDŐ

(részlet)

A lány most az országúton száguldott. Élvezte a rohanást, megszerette, a gyorsaság bátorította. A Manó, egy nyakigláb játékbaba ott himbálózott a visszapillantó tükör tartóján: meghitt kettesben már sok időt töltöttek együtt.

²⁷plasztikus – itt: szemléletes, érzéketes

²⁸diszkrimináció – hátrányos megkülönböztetés

Megtanult kétfelé figyelni. Láta a szemberohanó utat, s nézte a visszapillantó tükörben kicsire zsugorodott behemót világot; folyó kanyarodott az úthoz, széles tükre előbb csak megérintette az út szélét, aztán átfolyt rajta.

Életének visszatérő emléke egy virág, amelyet valami imádságos ünnepen nyomtak a kezébe.

A nevét nem jegyezte meg, biztosan csak annyit tudott, hogy a virág szára megfért a markában, és kék színű volt. Ez az első kép, ami szeme elé táncol, ha lehangolt perceiben emlékeihez hátrál. Sok év múltán meg is fogalmazta magának kuncogva: Apám, anyám hallgat róla, de úgyis tudom, engem virágok közt teremtettek... Egybefonták a virágok kezét-lábát, így lettem...

A virág testéhez nőtt, beleágazott látásába, benőtte a mesék földjét, az utak szélét. Később az idők szélét is.

Elmosolyodott. Gázt adott.

A visszapillantó tükör képei felgyorsultak: a domb hátratorpant, a folyó délnek fordult.

Ösztönös mozdulattal felhúzta a szoknyáját. Térdére pillantott, jólesett látnia bőrének barna simaságát. Megelégedett pillanataiban a lábát nézte: valamikor cigarettát csent apja zsebéből, a sutra ült, rágyújtott, lábának hossza árkot vágott a konyhaablak fényességén.

Kilométerkövek s útszéli fasor rohant szembe az autóval.

– Ramaty világ – csúszott ki a száján. Valahányszor autózni indul, az anyja haragosan mondja:

Az ördöggel tojós, leánysága már árnyéket vet, mégse tudja eligazítani feje alatt a párnát... Bármit mondok is, elmegy, ha útját állnám, áthajtana a testemen is...

– Kihez menjek, anyám?

– Keresztanyád is van.

– Moha nő a vállamra, mire szóhoz jutok mellette. Megfojt a tanácsaival. Legszívesebben valami gyógyteába mártana. Szarka tanítja madártársát fészekrakni, ahogy ő beszél velem: csak így, csak úgy; nekem, a gerlicelánynak csak annyit kell mondanom: tudom, tudom.

– Hát a testvéreid?

– Hetenként járok a házuk előtt, lassítok, dudálok, néha integetek is.

– A szavadat kívánnák.

– Majd karácsonykor.

– Elvesztegeted magad a rohanásban, tékozolod magad... Nincs miért menned most sem...

– Elmegyek.

– Hová?

– Csak úgy, a nap irányába, mint három szegény szabólegények.

– Közülünk neked már senki sem jó.

Beszélgetésük itt rendszerint félbeszakadt. A lány ingerülten elfordult anyjától, kabátot vett magára, és a kijárat felé indult. Az autó előtt megtorpant, makacs mozdulattal közelebb jöttek az előbbi szavak.

A lány tudja, ha el akar menni, előbb le kell győznie anyja tekintetét, a közük hullott szavakat, anyja távolságait. Tudja azt is, hogy nem szabad visszafordulnia egyszer sem. Megállnia sem. Messzire kell szállnia a gondolatnak is, mert csak így lehet leküzdeni az elérékenyülést.

Fokozta a sebességet.

Jackie Stewart ötlött eszébe, minden idők legnagyobb autóversenyzője. Mit érezhet ő, mikor a sebességmérő mutatója elhagyja a háromszázat? Igaz, Jackie Stewart azt mondta: „Az egyetlen bátorság, amit elismerek, az ellenőrzött és irányított félelemzés.”

Ő is fél. És be is vallja.

Eddig én még sohasem jutottam el: ha elérek a veszély határáig, visszarettenek. Az igazi félelmet nem ismerem.

Testében elindult valami aprócska reszketés, előbb csak bizonytalanul, eltűnt, majd előjött.

Aztán egybefolyt, s egyre közelebbről, erősebben érezte, hogy elveszti nyugalalmát.

Emlékezetem óta anyám néz, figyel engem. Itt van most is. Nem látom, de érzem. Félt engem.

Sajnos, már megszoktam aggódását. Olykor már teher is. Emlékezetünk néha még összeér, de a magam nyugalansága már fontosabb, mint hozzá fűződő szeretetem... Az én igazságom most a nyugalanság.

Gondolatban már sokszor megtette ez utat a lány, s itt mindig megtorpant. Ilyenkor szeretné levetni magáról az éveket, és anyjához bújni a paplan alá. Szeretni, engesztelni őt... Nem lehet, mert anyja folyton csak kérdez, kérdez. Számon kéri idejét, útjait. Teste megszű pontjain így kél a nyugalanság első hulláma.

A lány most az autó motorházának fedelét nézi: fényes felületű hajlatok, vonalak, homorulatok. Mérték szerint minden: szabályos út, egyenes fák, simára hengerelt szántók, egyformára festett kilométerkövek. Kis ideig mértani ábraként fut szemébe a világ.

Volt egy kollégája, aki megsámolta, hogy háza küszöbétől az iskoláig hányat kell lépnie.

Ezernyolcszáznegyvenkettőt. Megmosolyogták. Visszafelé hatvanhétet kevesebbet; ha délutános volt, rövidített, átvágott a kastélykerten.

A falu közepétől a Krisztus-keresztig hány lépés? Tudta. Hát a legközelebbi halásztanya?

Megmondta. A tó kerülete? A messzelátó a hanglábától? A legközelebbi falu? A város?

Megfelelt minden kérdésre.

A lány is megmosolyogta a furcsa kedvtelést. Utánozni kezdte mégis. Ő is rászokott a távolságok mérésére. Akkor a kastély sarokszobájában lakott, s a lépések száma szerint emlékezetből ismert minden lépcsőt. Behunyt szemmel is eltalált az osztályokba, a szertárba, az öltözőkbe, a szobájába. A bejáratú ajtó után hét lépcső következett, innen hosszú, széles folyosó vitt az épület hosszán, a folyosó végén ismét három lépcső, majd jobbra fordulni és tovább, huszonhat lépés után balra, és ott-hon volt.

Az autó most a folyó szélén rohant, a nagy víz ijesztően közel jött a kilométerkövekhez. Az út cérnaszál, egyszer a folyó, másszor a hegy szeszélye szerint kanyarul. Víz, hegy, cérnaszál; a visszapillantó tükör most ezt a képet vetíti. Óriás keze mozgatja mögötte a tájat egyre gyorsabban.

A Manó himbálózva egyenlíti a kanyarok dőléseit. Ezt már megszokta a lány, csak a Manó üveg-szemei zavarják, mozdulatlanáguk: azt képzelet, folyton az ő gondolatait nézik. Ilyenkor engesztelően beszélni kezd hozzá:

– A kastélyban te is velem voltál, Manó. Ha sötétedett, hozzám bújtál, féltél. A folyosókon együtt suhantunk. Az első emeleten is tudtam a lépcsők számát. Először tizenhárom, a forduló után tizenhét. Tréfából néha még a szemem is bekötöttem, csupán a beidegzett mozdulatokra és a tapintásomra bíztam magam. Fölfelé előbb tizenhárom, aztán tizenhét, lefelé fordítva. Sohasem tévedtem.

Aztán a városba került a lány. Élete napi távolsága itt ezerkétszáz lépés. Ez a felső határ: az otthon, az iskola, s innen haza. Oda és vissza. Ugyanazon az úton kezdi és fejezi be a napot.

Kedden délután gyűlése van, szombaton reggel virágot vesz a piacon, a lépések számán azonban az sem változtat. Ugyanaz az irány, ugyanaz a kör. Olykor színházba is eljár, de egyre ritkábban, este hazafelé jövet fél egyedül.

Egyszer megpróbálta lerajzolni útjait, csak úgy, játékos kedvtelésből. Húzott két egyforma vonalat meg egy kisebbet, és nem volt tovább. Ezt ismétli naponta. Szombatonként hazamegy anyjához, vasárnap vissza. S hétfőn kezdődnek a semmi kis utak: oda-vissza. És vége. Szép kis taposómalom. Felette ég, alatta föld: nagy idő, nagy térség. A lány köre mégis kicsiny, egyre inkább annak érzi, szűknek, mintha egyetlen iskola egyetlen osztályába járna ősidők óta.

Már megfigyelte, hogy e félőriült utazás egyes szakaszain különböző emberarcok jönnek elé. A száguldás felső határán anyja jön, aztán nagyanyja és apja. Azután a fiúk tűnnek elől...

Ilyenkor lassít, mert jólesik látnia, ahogy a táj és a tárgyak visszanyerik eredeti alakjukat. A motor zúgását, a kerekek hangját ismét külön-külön hallja.

Pontosan emlékezett. A sebességmérő mutatója a kilencvenhez közelített, amikor az út szélére lépett egy torzonborz alak. A lány fékezett, és megállt, a fiú lomhán, sietség nélkül lépett a járműhöz.

– A szigetre megyek – mondta az ablakhoz hajolva.

Beült, kezéből fényes kisbalta koppant az ülés elé. A lány megremegett, idegeivel ráfeszült a fiú mozdulataira.

– Nem fél?

– Mit csinál a szigeten?

– Nomád kunyhólakó vagyok.

– Egyedül?

– Még két emberevő társam van, meghívom, most is eljöhet.

A fiú feléje fordult, s nagy, tiszta szemekkel nézte a lányt.

– Sietek.

– Fél tőlem.

Összenevettek. Szélfújta fűszálként hajoltak előre, egymáshoz dőltek, mintha imbolyogna alattuk az autó.

– Fél tőlem.

A lány nem válaszolt, mosolygott, s érezte, hogy öröm árad szét benne.

1979

1. Mi a Dobos-regények fő témája?

2. Dobos László irodalomszervezőként és közéleti személyiségként is beírta nevét a szlovákiai magyarság történetébe. Állítsd össze pályaképét a Szlovákiai magyar irodalom lexikona 1918–2004 című kiadvány alapján! A kötetet elektronikus formában is megtalálod a Magyar Elektronikus Könyvtár honlapján (www.mek.oszk.hu).

3. Mit tudsz meg a fenti részletből a főszereplő életéről?

4. Keress példát a részletben az idősíkok váltogatására, a párbeszédre, a visszaemlékezésre, az elbeszélésre!

GREDEL LAJOS (1948)

„Tekintsd az életed labirintusnak. Tekintsd úgy a történetét, hogy nincs Ariadné-fonala,²⁹ hogy nincs semmilyen iránytű vagy térkép. Az iránytűt neked kell megfelfedezned magadban.”

(Grendel Lajos: Thészeusz és a fekete özvegy)

Lévai születésű író, regényei, novellái színtereinek kisvárosaihoz részben ez a város szolgáltatott nyersanyagot. Grendel prózájának centrumában a szlovákiai kisvárosok provincializmusa³⁰ áll, amit groteszk és abszurd elemekkel tűzdelt ironikus³¹ modalitásban mutat be. Pályája a hetvenes években kezdődött. Első novelláskötete 1979-ben jelent meg *Hűtlenek* címen.

Regénytrilógiája (*Éleslövészet*, 1981, *Galeri*, 1982, *Áttételek*, 1985) darabjai azt sugallják, hogy minden megtörtént már egyszer, s ami most történik, az csupán ismétlés. Ez a felismerés a grendeli ironia alapja. A világ Grendel regényeiben megismerhetetlen, mert hiányzik belőle a megismerést lehetővé tevő rendező elv, az igazság (*Tömegsír*, 1999, *Nálunk New Hontban*, 2001, *Mátyás király New Hontban*, 2005).

A Grendel-művek írásmódjára jellemző az ironia, az abszurditás³² és a szatirikusság.³³ Regényeiben, novelláiban többnyire a szocializmus levegőtlen világa, a csehszlovákiai magyarság önmagába zártsága, a '89-es fordulat utáni események jelennek meg. Közös bennük a történelem kiismerhetetlenségének és az események véletlenszerűségének a tapasztalata. A történelem tere általában egy közelebből meg nem nevezett provinciális kisváros. A világból hiányoznak az etikai értékek. A dolgok lényegében megismerhetetlenek, mivel a különböző szempontú elbeszélések sokszor ellentmondanak egymásnak.

SZAKÍTÁSOK

(részlet)

Ernő és Csilla nem értették, miért olyan nehéz leírni azt, ami történt, hiszen csak meg kell fogalmazni, lehetőleg pontosan és szépen, ami és ahogyan történt, és nem kell se hozzátenni, se elvenni belőle semmit, hogy minden az igazságnak megfelelően ragyogjon a könyv lapjain, s az olvasó azt mondhasssa, ez igen, ilyen az élet, ezt a könyvet akár én is írhattam volna, ha lenne kedvem és időm ilyen haszontalanságokkal foglalkozni. Nem akartam kiábrándítani őket, ezért óvatosan kezdtem és a legelején. Ha megelégszem vele és leírom azt, ami történt, abból még nem lesz regény, abból mindenki a tetszése szerint olvassa ki a maga öngazolását, abból csak zűrzavar és rendetlenség lesz. Ellenben ha megírom azt is, hogy a történetből a benne részt vevők milyen igazságot szűrtek le, akkor nem pusztán egy történetet mondtam el, hanem valami olyat írtam, amit lehet már elbeszélésnek vagy regénynek is nevezni. Vagyis ami több, mint a tények, bár elismerem, jóval kevesebb, mint a nagy mű, a teremtő hét napja. Számomra az igazság fon-

Grendel Lajos

Írd át az alábbi mondatot úgy, hogy az idegen eredetű szavak helyett kizárólag magyar kifejezéseket tartalmazzon! Olvassátok fel egymásnak megoldásaitokat! Vitassátok meg, hogy sikerült-e maradéktalanul visszadni az eredeti mondat jelentését!

Grendel prózájának centrumában a szlovákiai kisvárosok provincializmusa³⁰ áll, amit groteszk és abszurd elemekkel tűzdelt ironikus³¹ modalitásban mutat be.

²⁹Ariadné fonala – vezérfonal, Thészeusz Ariadné fonálát követve szabadult ki a labirintusból

³⁰provincializmus – itt: szűk látókörűség, korlátoltság

³¹ironikus – rejtett gúnyt tartalmazó

³²abszurd – hétköznapi szóhasználatban képtelen, lehetetlen. Az irodalomban olyan jelenség, amely bár az általunk ismert világ elemeiből építkezik, mégis képtelennek tűnik (pl. Becket: Godot-ra várva)

³³szatirikus – gúnyos

A részlet megállapításai a szépprózai elbeszélés működésébe nyújtanak betekintést.

1. „Az igazat mondd, ne csak a valódit” – József Attila verssorának parafrázisa³⁴ hol található a részletben? Keressétek ki!
2. Mivel több egy regény az élet, egy élmény vagy egy történet pusztá tényeinek felsorolásánál? Keresd ki a részletben, és fogalmazd át saját szavaiddal! Érveld az állítás mellett vagy ellen saját olvasói tapasztalataid alapján!

tosabb a pusztá tényeknél, s ahhoz, hogy én a tények között megtaláljam az igazságot, nem elég, ha csak a tényekről számolok be. A tények mellé olyan tényeket kell kitalálnom, amelyek a valóságban nem történtek meg, de esetleg megtörténhettek volna, vagyis hazudnom kell, hogy az igazság megmutatkozzék, hogy megmutatkozzanak azok a paradoxonok, amelyek megkeserítik az életünket, s aki nem bírja megemészteni őket, megbolondul vagy öngyilkos lesz, vagy elfordul tőlük, és azt mondja, engem ezek a dolgok nem érdekelnek többé, én inkább máról holnapra fogok élni, aztán majd ha meg kell halnom, hát meghalok, mint mások, vagy pedig hívó lesz, és akkor nincs többé szüksége arra, hogy regényeket vagy verseket olvasson.

(1989)

CSEHSZLOVÁKIAI MAGYAR NOVELLA

Mielőtt örökre elnyelte volna a provincia³⁵ mocsara, Vígh csak annyit árult el évfolyamtársainak: az adjunktus³⁶ most sem azért hívatta, hogy megigya vele a pertut.³⁷ Víghet még sohasem kapták hazugságon, s mint a legtöbb félénk és feminin³⁸ lelkületű férfi, bőszítően becsületes és kötelességtudó volt, a jó humort pedig hírből sem ismerte. Az már az ő titka maradt, hogy az adjunktus csaknem a könnyekig meghatódott, amikor kirukkolt az ő adjunktusi-irodalomtörténeti titkával, s Vígh sehogyan sem értette, hogyan lehetséges ilyen hosszú ideig hallgatni valamiről, ami úgymond „nagyszerű”, „ragyogó” és „megismételhetetlen”, s amiről egyedül az adjunktusnak van valamelyest fogalma ezen a világon. Vígh azonban megbocsátott neki. Aki fizetésből él, kénytelen pragmatikusan³⁹ gondolkodni, és kénytelen tekintettel lenni a „magasabb” érdekekre.

Az adjunktus, ahhoz képest, hogy majdnem elsírta magát, s először beszélt idegen előtt a titokról, mellőzte a hosszadalmas bevezetést.

– Szeretném, ha nálam írná a szakdolgozatát – tért rögtön a tárgyra.

Vígh biccentett, az ilyen kívánságot nem tanácsos visszautasítani.

– Évek óta keresem az alkalmas embert ehhez a témához. Páll Imréről fogja írni a szakdolgozatát.

A mintadiák Vígh akkor sem mondott volna nemet, ha az adjunktus jeles költők sírjának földtani elemzésével bízta meg. Egy kérdés erejéig mégis kitört félénkségének burkából.

– Ki az a Páll Imre?

– A legnagyobb csehszlovákiai magyar költő volt – mondta fennhangon az adjunktus.

Vígh összerezzen, az adjunktus pedig, látva, hogy a kételkedés szellemét keltette föl a diákban, türelmetlenül hadonászni és verdesni kezdett szétgombolt viharkabátja szárnyaival, mintha ő volna Baudelaire albatrosza.

– Sosem hallotta a nevét, igaz?

– Nem hallottam – ismerte be a fiú.

– Nem csoda. Egy-két, talán még életben levő rokonán kívül, valószínűleg én vagyok az egyetlen ember, aki emlékszik Páll Imre verseire. Páll Imrének a háború végén nyoma veszett. Verseit sosem publikálta, csak néhány barátjának mutatta meg. Azt szeretném, ha elutazna a városba, ahol ez a nagy költő élt és alkotott.

³⁴parafrázis – más szavakkal való átírás

³⁵provincia – vidék, az országnak a fővárostól távol eső része

³⁶adjunktus – egyetemi oktató beosztás

³⁷pertu – tegeződés

³⁸feminin – nőies

³⁹pragmatikus – gyakorlatias

Vígh másnap reggel összecsomagolt, és elutazott a vidéki városba, amelynél jelentéktlenebb és sivárabb helyen nemigen járt még. A kiváló költő nyolcvanöt éves unokanővére élt még, és készséggel állt rendelkezésére. Ő, a remete, mondta a fátyolos tekintetű öregasszony, sokat gondolok rá, nagyon szerettem. Páll Imrének remete volt a ragadványneve, számolt be néhány nap múlva kirándulásáról az adjunktusnak Vígh. A város egyik legrégebbi házában bérelt egy szobát, melynek ablakai a katolikus templomra és a plébániahivatalra néznek. A ház ma is áll még. Egy időben sokan jártak hozzá, többnyire a város értelmiségi krémje: orvosok, tisztviselők, gimnáziumi tanárok. Aztán amilyen gyorsan kivirágoztak, olyan gyorsan el is virágoztak ezek a barátságok. Pedig Páll Imre megnyerő modorú és jó humorú társasági ember volt. A filozófia, a matematika és a történelem tudományában otthonosabban mozgott barátainál, franciául és németül, akár az anyanyelvén, olvasott és beszélt. Külföldi folyóiratokra fizetett elő, jártas volt az irodalomban és a zenében. Ennek ellenére inkább titkolta a műveltségét, semmint hivatkozott vele. Az öregasszony szerint naivul jóhiszemű férfi volt, aki éppen mert kizárólag a szellemi élvezeteknek élt, s hatalmas tudásszomját nem borral, kicsapongásokkal és kártyacsatákkal csillapította, olyannyira nem ismerte az embereket, mintha egész ifjúkorát kolostorban töltötte volna. S így hiába forgott gyakran társaságban, elengedettséget és közönségességbe hajló jó kedélyt nélkülöző arisztokratizmusa⁴⁰ lehűtötte körülötte a levegőt, mintha egy álruhába bújt adóvégrehajtó toppant volna be önfeledten mulató komédiások közé, aki nincs ugyan szolgálatban éppen, de amit lát, azt akaratlanul is a holnap délelőtti hivatalnok megvesztegethetetlen szigorával veszi szemügyre és mérlegeli. Hiába volt okos és művelt, mondta Páll Imre unokanővére, elfeledkezett róla, hogy a legtisztább és legfényesebb eszmék is sárból és mocsokból törnek fel. Elfeledkezett róla, hogy a fölemelkedéssel egyenes arányban növekszik a mélység vonzereje is. Hogy ami tiszta, arisztokratikus és feddhetetlen, az egy idő után terhes lesz a közönséges ember számára. Ezért aztán be kell bizonyítani, hogy a katedrális sárból épült, a nagy világosság egy szélhámós szemfényvesztése csupán, a jó ízléstől pompázó ruhák ótvá-

ros,⁴¹ rühös testet takarnak, s a szép, tiszta és egyszerű beszédet formázó száj lehelete bűdös.

Egy napon úgy szakadt rá Páll Imrére a baj, mint aki este még elefántcsonttoronyban feküdt le, és sámlin ülve egy pajtában ébred reggel. Cseresznyevirágzás ideje volt, kissé hűvös este. Igazából nem is este még, bár a nap elbújt már a templomkert fái mögött, foltok kenődtek az udvar négyszögét lezáró tűzfalakra, itt is, ott is füstöt eregettek a kémények. Ő a zárt verandán ült, olvasott, de a betűk a sűrűsödő homályban fekete csíkokká olvadtak össze a szeme előtt. Ahogy közeledett a csendes kisvárosi nappalt surrogással, bogárnesszel felváltó este, úgy kaptak fehéren villódzó szellemalakot az udvar cseresznyefái, vagy mint hatalmas kandeláberfüzérék⁴² izzottak, anélkül hogy fényt sugároztak volna a földre. Ő egy pillanatig elgyönyörködött a látványban. Nem akart hinni a szemének, amikor az udvar végében megpillantotta a közeledő alakot, amely mozgó árny volt sokáig, s csak amikor az árny a lépcsőfeljáróhoz ért, látta, hogy sötét ruhába öltözött asszony. Mintha egyenesen a pokolból szállt volna fel. Imre nem tévedett, mondta az öregasszony, valóban a pokolból jött, abból a pokolból, ami a városszéli nyomortelep volt akkoriban. „Ó, igen, olvastunk mi már akkoriban a társadalmak lassú eltömegesedéséről. Számoltunk az alvilág készülő lázadásával, bár rettegésünket elnyomta még a jómód, műveltség és törvényesség rendíthetetlennek hitt szentháromsága. Nappal nem féltünk, csak lámpaoltás után keveredett valami baljós félelem az elvégzett kötelességek fölött érzett meglegedettség békéjébe.” Mintha gyenge földrengéstől hullámozna a szoba, valami ilyet érzett Páll Imre is, amikor beengedte a verandára a sötét ruhás asszonyt. „Mennyit hajtogatta később: a tömeg el fog nyelni bennünket. Mi egyre kevesebben leszünk, ők pedig mindennap többen. Eljön a nap, amikor a gondolataink is az ő rezesbandájuknak a muzsikájára menetelnek majd. Az életnek egyre kisebb lesz az értéke.”

Az asszony megragadta a karjánál Páll Imrét, és megrázta: „Mért tette ezt a fiammal? Ilyen gyalázatot! Maga, akit mindenki tisztel!” Dőlt belőle a pálinkaszag, Páll Imre pedig megborzosgott. Ó, ezek a szegény, kifinomult, érzékeny lelkű, nőies entellektüelek,⁴³ sopánkodott az adjunktus. Milyen

⁴⁰arisztokratizmus – arisztokratikus magatartás, szemlélet. Negatív értelemben előkelősködés, a közösségtől való elzárkózás

⁴¹ótvar – baktériumok okozta bőrfertőzés

⁴²kandeláber – utcai lámpa

⁴³entellektüel – értelmiségi

tágra tud nyílni a szemük, ha behatol lakályos házuk falai közé a kinti trágyaszag. Hogy meg tudnak lepődni, amikor szemtől szemben találkoznak azokkal, akiről annyi lesajnálással, félelemmel, iszonyattal vagy éppen képmutató részvétellel fecsegnek máskor. Milyen felkészületlenek és védtelenek tulajdonképpen... Az asszony kiráncigálta Páll Imrét az utcára: „Jöjjön, nézzen a fiam szemébe, ha tud!” Az utcán ott várta őket a „meggyalázott” fiú néhány suhanc meg asszony fenyegető díszkíséretében. „Fajtalankodott a fiammal! Ez az ember, nézzék! Ez a fasztóni! Pénzt adott neki érte, hogy száradna le a keze!” Tizenhat-tizenhét éves forma fiút tuszkoltak a színe elé. Tüdőbajos, gondolta Páll Imre, s még mindig az motoszkált a fejében, hogy összetévesztik valakivel. „Egy szó sem igaz az egészből, esküszöm”, mondta. Higgadtan, sőt kedélyesnek próbált látszani. De amikor látta a komisszág és a káröröm szikráit kipattanni a tüdőbajos kinézetű fiú tekintetéből, és az ő lehetén is megérezte a pálinkabűzt, megtántorodott, és a kerítés fedezéke mögé hátrált. A fiú ezalatt – figyelmesebb fül regisztrálhatta,⁴⁴ hogy betanult szöveget makog – egykedvűen kijelentette: „Minden alkalommal rimánkodott, hogy vetközzek le neki.” „Pert indítunk”, üvöltötte a fiú anyja, hogy jól hallja mindenki. Páll Imre szomszédai is, hiszen ez a színjáték nekik is szólt. Őket is figyelmeztetni akarták, rájuk is sor kerülhet még.

A tárgyaláson, persze, tisztára mosták Páll Imrét. De hiába mosták tisztára, többé nem lett patyolatfehér. A fiú, vallomását megelőzően, epilepsziás rohamot kapott, s aztán olyan lélektelenül és ügyetlenül játszotta a szerepét, hogy abból éppen a legfontosabb, a meggyőző erő hiányzott. Páll Imre ügyvédjének a keresztkérdései alatt pedig összeomlott. Addigra persze a Páll család is rendezte sorait. Minden követ megmozgattak, nem is annyira Páll Imre két szép szemének a kedvéért, hanem a Páll név becsületének a védelmében. Ami utólag visszatetszést keltett, az a Páll rokonság buzgalma és oligarchikus⁴⁵ fellépése volt. Olyan dölyfösen viselkedtek, mintha az egész városra haragudnának, mintha ezt az aljasságot nem két léhűtő, hanem maga a város tervelte volna ki, s így a haragnak és a megtorlásnak is mindenkit sújtania kellene, aki a Páll rokonságon és a baráti klikken⁴⁶ kívül van. A kölcsönös sértődések és félreértések parazsa évekkel később is fel-felizzott

még, míg a két felbujtó annyi megvetést kellett csak, hogy elviseljen, amennyi egy balul végződött hecc, egy kétbalkezes mókamester ízetlen tréfája végén megérdemelten kijár. A végén minden amúgy közéletű rendeződött el, ahogy az lenni szokott errefelé, mondta az öregasszony. Sosem a teljes igazságnak vagy valamely pártatlan, nem e világi igazságszolgáltatásnak megfelelően, ahogy kívánánk, de azért mégis úgy, ahogy az igazság és igazságtalanság az életben kiegyenlítődni szokott.

Az ügynek egyetlen igazi vesztese mégis Páll Imre maradt, mert bár a becsületén nem esett folt, a gyanú árnyékától nem szabadulhatott többé. Ellenségei így mégis elérték a céljukat. Nem egészen azt, ami végett összeesküdtek ellene, be kellett érniük kevesebbel. De ez a kevesebb is éppen elégnek bizonyult ahhoz, hogy Páll Imre, sporthasonlattal szólva, mondta Víg az adjunktusnak, a pályáról a kispadra kerüljön. Ezentúl nem szívesen nyitották rá az ajtót. Régi barátai is tartózkodóbban viselkedtek vele szemben. Talán a jó híruket féltették, vagy talán csak büszkéek voltak, s úgy érezték, ha megkísérelnék visszaállítani a régi barátságot, előbb meg kellene követniük Páll Imrét. Ő pedig még inkább visszahúzódott a könyvei közé. Az utcára sem ment ki szívesen, mert azt tapasztalta, hogy a háta mögött összeszűgnek az ismerősei, ha pedig köszön nekik, furcsán néznek rá. Nem haraggal vagy indulattal, hanem valami megfeszített nézéssel, amelyben a bűntudattal jól megfér a viszolygás is.

De volt emögött a tartózkodás mögött más is. A dölyfösnek és sértődékenynek nevezett Páll család nem alaptalanul vádolta a várost kétszínűséggel. Amikor a pernek híre ment, csaknem mindenki elhitte a Páll Imrére szórt rágalmakat. Amikor pedig a bíróságon elhangzott a felmentő ítélet, a hallgatóság padsoraiból, bár fel nem zúdultak, de egyetlen helyeslő hang sem támogatta a bíróság ítéletét, hanem szinte szétfeszítette a terem falait a csend. S ez nem a megrendülés vagy a rossz lelkiismeret csendje volt, hanem a csalódottságé. A város bűnösnek akarta látni Páll Imrét, és szerette volna nyilvánosan elmarasztalni. Páll Imrét le kellett rántani a sárba, hogy ne kelljen a jövőben fejet hajtani az okossága előtt, hogy el lehessen intézni a véleményét egy vállrándítással.

Évekkel később – a botrány emléke elhalványodott már akkorra – Páll Imre még egyszer találkozott

⁴⁴regisztrál – itt: érzékel

⁴⁵oligarchikus – kényúri

⁴⁶klikk – érdekcsoport

az asszonnyal. Már bent voltak a németek az országban, közelgett a front is. A város valamelyik peremkerületében kenyeret osztottak, Páll Imre felügyelt másodmagával a rendre, s egyszer csak megpillantotta az asszonyt két másik részeg ribanc társaságában. Két csendőr kísérte őket. Találkozott a tekintetük. Az ilyen találkozás az életben sosem véletlen, szögezte le az öregasszony. S a vén banya akkor felemelt ököllel megfenyegette Páll Imrét. Ugyanaz a gyűlölet lendítette magasba az öklet, mint egy évtizeddel korábban. Páll Imre akkor, tíz év múlva értette meg, hogy az asszonyt a bosszú fűti olyan bűnök miatt, amelyeket nem ő követett el ugyan, viszont úgy öltözködik, úgy beszél, olyan helyekre jár és olyan emberekkel érintkezik, akik az asszony felfogása szerint minden rossz okozói: a szerencsés csillagzat alatt születtek, gazdagok, döllyfösök, képmutatón kegyeket osztók és jótékonykodók. S a másik két ribanc is az öklet rázta. „Buzi! – kiáltotta az asszony Páll Imre felé. – De várj csak, hamarosan a mi világunk jön!” Páll Imre még az este összecsomagolt, és elköltözött a városból. Senki sem látta őt többé.

– És a versei? – tudakolta Vígh.

– A versei?... – tűnődött az öregasszony. – Ó, igen, emlékszem, verseket is írt egy időben. Talán maradt belőlük néhány, majd előkeresem... Furcsa, érthetetlen verseket írt. De az is lehet, hogy elkallódtak. Én már régen nem olvasok verseket.

Vígh a lelkére kötötte, hogy a föld alól is kerítse elő a verseket, aztán egy hétre elutazott a városból. Azzal a tudattal távozott, hogy aranybányára bukkant, s elhatározta, hogy idővel majd monográfiát⁴⁷ ír a nagy költőről. A monográfia vázlatával a fejében tért vissza a városba. El volt rá szánva, hogy ha kell, a padlástól a pincéig átkutatja a házat a versekért. Az öregasszony házában egy középkorú, barátságtalan férfi fogadta, s közölte Víghgel a hírt, hogy az asszony meghalt, s már el is temették.

– De hát egy héttel ezelőtt beszéltem még vele – kesergett Vígh.

– Hát hogyné – csúfolódott a férfi. – Így halunk meg, egyik napról a másikra.

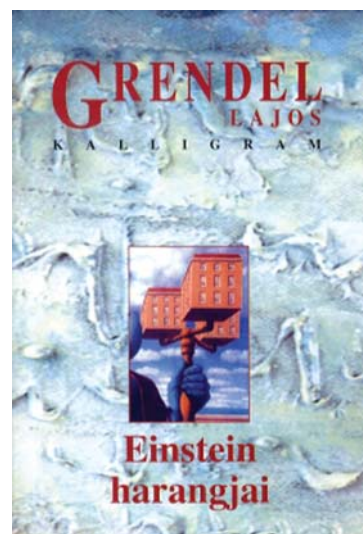
Vígh a versekre terelte a szót.

– A megboldogult nem írt verseket – felelte kurtán a férfi, és kitessekelte őt a házból.

Vígh egész délelőtt a főtérről körüli keskeny utcákban csatangolt, a régi házak között, amelyek még nem estek áldozatul a városrendezés nagyvonalú terveinek, de amelyeknek napjai meg voltak számlálva már. Először arra gondolt, hogy az első autóbusszal elutazik. Aztán az autóbusz-pályaudvaron meggondolta magát. Legkorábban délután indult autóbusz Pozsonyba, s ez azt a hamis reményt keltette benne, hogy addig történhet valami. Rövid habozás után fogta a cókmojkját, és kivett egy szobát a városka olcsóbbik szállodájában, majd ugyanott megebédelt. Délután újra visszament a házba, s nem hagyta, hogy másodszor is kidobják. A férfi, aki valami távoli rokona volt az öregasszonynak és így Páll Imrének is, meghallgatta őt, bár segíteni nem tudott. Még azt is Víghtól tudta meg, hogy élt valaha a városban egy Páll Imre nevű távoli rokona, aki verseket írt, s nyoma veszett a háborúban. A férfi villanyszerelő volt, törve beszélt magyarul, s az irodalomról iskolai évei jutottak eszébe, rossz bizonyítványok és kiadás elnadrágolások emléke. Vígh hamarosan belátta, hogy amit reggel még aranybányának hitt, csak homokbánya.

Grendel Lajos Négy hét az élet c. regénye 2011-ben jelent meg. A kritika egybehangzó véleménye szerint fordulatot jelent a szerző pályáján

Az életmű részei a Kalligram Kiadó sorozatában jelentek meg

⁴⁷monográfia – egy témát tudományos igényvel feldolgozó mű

1. Milyen modalitása van szerinted a novellának?
 - a) ironikus,
 - b) tragikus,
 - c) komikus.
 Indokold meg a véleményed! Keresd meg a kifejezések jelentését!
2. Milyen képet fest a novella a csehszlovákiai magyar irodalomról, irodalmi életről?
3. Hogyan különbözteti meg az irodalmat és az irodalmi életet a novella? Keresd a különbségtételre utaló részletet a szövegben!
- * 4. Nézz utána A cseh/szlovákiai magyar irodalom lexikona 1918–2004 c. kiadványban, hogy élt-e Páll Imre nevű szlovénköi költő! Használhatod a könyv hálózati változatát is!
5. Eldönthető-e a novella alapján, hogy Páll Imre írt-e verseket vagy nem?
- * 6. Mit gondolsz a novella címadásáról? Hogy kapcsolódik be a cím a szöveg értelmezésébe?

A szállodában elővette a jegyzeteit, s arra gondolt, lehet, hogy az öregasszony nem emlékezett mindenre pontosan, ám amit elmondott Páll Imréről, semmivel sem volt valószínűtlenebb annál a képtelen helyzetnél, amelybe az öregasszony halálával ő került most, s amelyből csak egyetlen kijárat nyílt: elfelejteni, amit hallott, s megfoghatóbb témát kérni a tanszéken. Ez a föld az elszalasztott lehetőségek földje, gondolta keserűen. Csak itt eshet meg olyasmi, hogy van egy nagy költő, aki nem látja értelmét, hogy a verseit kiadják, csak itt eshet meg, hogy ezt a nagy költőt le lehessen tagadni, majd el lehessen felejteni, s csak itt eshet meg, ami vele történt, hogy amikor kezében már a kulcs, amely a kincsesládáját nyitja, ő ezt a kulcsot könnyelműen visszaadja tulajdonosának, hogy az magával vigye a sírba. Beesteledett. Vígh leült az ágy szélére, és arra gondolt, hogy egy fantomot⁴⁸ üldöz. Az adjunktusnak első szóra elhitte, hogy Páll Imre nagy költő. Ám ki garantálja, hogy az adjunktus nem téved? Az irodalomtörténet-írás tele van baklövésekkel és fatális⁴⁹ tévedésekkel, s az utókornak nem kevés erőfeszítésbe kerül ezeket a tévedéseket kiigazítani. Aztán... mikor látta az adjunktus a nagy költő verseit? Negyven évvel ezelőtt. Nem a versekre emlékezett, hanem arra emlékezett, hogy negyven évvel ezelőtt el volt ragadtatva egy Páll Imre nevű ismeretlen, vidéken élő költő verseitől, ám ha azok most kerülnének a kezébe, lehet, hogy fanyalogva vélekedne róluk. Meglehet, gondolta Vígh, hogy az adjunktust a rég volt ifjúkora iránti nosztalgiaja⁵⁰ tartja fogva, s abban az illúzióban⁵¹ ringatja magát, hogy ő, Vígh, visszahozhatja számára a visszahozhatatlant, az elmúlt időt. Lehet, gondolta Vígh, hogy Páll Imre egyáltalán nem volt az a rendkívüli ember, akinek unokanővére elfogult szeretete utólag megalkotta. Hiszen éppen a legfőbb bizonyíték hiányzik: a versek. Vígh aggódni kezdett, hogy nevetségessé válik, s becsületessége nem engedte, hogy továbbsszöje a legendát olyasvalaki körül, akinek a fantomalakját ismeri csak, de aki talán nem is létezett, hanem csupán jó szándékú irodalmárok és szeretetre éhes rokonok képzeletében él. Másfelől azt sem tagadhatta, hogy a történelem itt tucátjával produkált a Páll Imréénél bizarrabb⁵² és képtelenebb történeteket. Vagy, gondolta, nem eléggé abszurd-e, hogy még a legnagyobb költőket sem aszerint méri meg az utókor, hogy mennyi az irodalmi önérték a verseikben, hanem hogy mikor, hogyan és mennyire használható fel, amit valaha is leírtak. Kezdte tisztán látni: szakdolgozatával, ha ugyan valaha is elkészül vele, nem fog babérokat aratni.

Csak hajnalban aludt el. Előtte azonban levelet írt az adjunktusnak, amelyben megköszönte annak hozzá való bizalmát, közölte, hogy bizonytalan időre megszakítja egyetemi tanulmányait, s megígérte, hogy a közeljövőben minden idejét Páll Imre verseinek tanulmányozásával fogja tölteni. Arról hallgatott, hogy ezek a versek nincsenek a birtokában. Eljátszott a gondolattal, hogy ő és Páll Imre egyazon személy, még ha ő sokkal később született is, és egy másik városban. Úgy gondolta, mindkettőjükben azonos az irodalom és a tudományok szeretete, s akárcsak a nagy költő, az intenzív⁵³ belső életet ő is fölébe helyezi azoknak a napi praktikáknak,⁵⁴ amelyek nélkül a hivatali előmenetel elképzelhetetlen. Az irodalom művelése az alkotó legszemélyesebb magánügye, s a siker szerezte örömeinek semmi köze sincs ahhoz az örömhöz, amit az írás maga nyújtani tud. Az író vagy költő, miként Páll Imre is tette, megengedheti magának az elvonatkoztatás olyan szabadságát, ahová csak kevesen

⁴⁸fantom – kísértet, szellem

⁴⁹fatális – végzetes

⁵⁰nosztalgia – sóvárgás, vágyakozás valami után, ami elmúlt, visszahozhatatlan

⁵¹illúzió – önáltatás

⁵²bizarr – furcsa, szokatlan, torz

⁵⁴intenzív – fokozott, erős

⁵⁵praktika – fortély, mesterkedés

képesek követni őt, vagy senki sem. Mi több, kötelessége ezt a szabadságot a maga számára bármi áron kivívni, s nem riadhat vissza attól sem, hogy új szavakat és új nyelvtant alkosson, amely alkalmas arra, hogy kifejezze magát. „Meg akarom őrizni a függetlenségemet – írta az adjunktusnak. – S ehhez csak egy halott segíthet hozzá.”

Ekkor tudta már, hogy Páll Imre versei soha nem kerülnek elő, s kezdett világossá válni számára a nagy költő üzenetének igazi értelme. „Az egyik út végpontja a másik kiindulópontjává válik – olvasta egy könyvben –: így őrződik meg a későbbiben a korábbi, így futnak össze, kapaszkodnak egymásba az utak, s mindegyikük valahol véget ér, elhallgat.”

Az ő dolga az, hogy feltámassza Páll Imrét, aztán megírja Páll Imre elkallódott verseit, s mint nagy költőelődje, ő is megalkossa ezeknek a verseknek a legendáját, hogy az út, amely valahol véget ér, folytatható legyen egy másik kor másik írója számára. Csak így tágíthatók ki a végesség határai, s győzhető le az idő, amely könyörtelenül elbánik minnennyel, ami kilép a létezés előtti homályból, és megmutatja magát, hogy cserébe lemondjon a tökélyről, amilyen a nemlétben volt.

1987

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Milyen országokban létezik magyar nyelvű irodalom? Miért?
2. Milyen programmal indultak a kisebbségi magyar irodalmak a húszas években? Nevezd meg olyan írókat-költőket, akik ezt a programot képviselték műveikkel!
3. Milyen elvárásokkal szembesült a kisebbségi (benne a szlovákiai) magyar irodalom a nyolcvanas évekig?
4. Régióink melyik költőjének pályáján érvényesült a népies, a tárgyias és a neoavantgárd költészet hatása is?
5. Ki az az író tájainkon, aki a regényeiben a szlovákiai magyarság hányatott történetét írta meg?
6. Kinek a nevéhez köthető az általad megismert írók közül a közép-európai groteszk fogalma?
7. Látogass el a Szlovákiai Magyar Írók Társasága honlapjára (www.szmit.sk), és gyűjts további információkat a szlovákiai magyar irodalomról! Válassz ki egy író vagy költőt, és mutasd be az osztálytársaidnak! A SZMÍT honlapján az Irodalomóra című rovatban műelemzéseket is találsz, ezeket felhasználhatod a munkádhoz. További források: Irodalmi Szemle: <http://www.irodalmiszemle.sk/>, Bárka folyóirat internetes magazinja: <http://www.barkaonline.hu/>, Új Forrás: <http://www.ujforras.hu/>

*Grendel Lajos Mátyás király
New Hontban című regénye szlo-
vák fordításának borítólapja*

Szlovák–magyar irodalmi kapcsolatok

Bár a szlovák–magyar irodalmi kapcsolatok több évszázadra nyúlnak vissza, de az irodalmi művek fordítása csak a 19. században kezdődött meg.

A 19. század és 20. század eleji irodalmi kapcsolatokra a kiegyensúlyozatlanság volt jellemző: míg a kitűnő szlovák írók egy része (Hviezdoslav, Krčméry, Banšell, Beniák) olvasta és fordította a magyar irodalmat – elsősorban Arany, Mikszáth, Jókai műveit –, addig a magyar íróársadalomnak és értelmiségnek inkább a másodvonala fordult érdeklődéssel a szlovák irodalom felé (Szeberényi Lajos, Gáspár Imre, Gömöri Jenő). Általában elmondható, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia fennállása alatt inkább a szlovákok ismerték és olvasták a magyar irodalmat, a többségben élő magyarság zömében közömbös volt a szlovák kultúra iránt. A századfordulón és a 20. század elején szlovák nyelven Jókai számított a legnépszerűbb magyar írónak.

A szlovák–magyar irodalmi kapcsolatokra ekkor az ideológia nyomta rá a bélyegét. A szlovák értelmiség erősen nemzeti érzelmű része nem jó szemmel nézi, hogy a szlovák írók egy hányadának magyar műveltsége van, s a magyar irodalomból készülő fordításokat mint a nemzeti szellemet gyengítő műveket, kifogásolja. A helyzet Csehszlovákia megalakulása után változik, amikor a kisebbségbe kerülő magyar írók érdeklődni kezdenek a szlovák irodalom iránt. Szlovák oldalról viszont csökken az érdeklődés, bár olyan kitűnő fordítók, mint E. B. Lukáč és Ladislav Smrek épp ekkor lépnek színre. Petőfi Sándor, Ady Endre és József Attila verseinek bravúros tolmácsolása nekik köszönhető.

A szocialista államfordulat új fejezetét nyitja meg az irodalmi kapcsolatoknak. A közös könyvkiadási szerződés keretén belül a Madách Kiadó magyarországi kiadókkal is együttműködött, így a szlovák klasszikus irodalom Magyarországon is olvashatóvá vált.

Jelenleg szinte nincs olyan szlovákiai magyar könyvkiadó, amelyik ne jelentetne meg több-kevesebb rendszerességgel fordításokat szlovák írók munkáiból, a magyar irodalom szlovákra fordítását pedig a Kalligram Kiadó végzi. A klasszikus 19. és 20. századi magyar szerzők művei egyre szélesebb kínálatban állnak a szlovák olvasó rendelkezésére, a kortárs irodalomból Kertész Imre, Esterházy Péter, Nádas Péter, Závada Pál könyvei arattak nagy sikert, a legtöbbet szlovákra fordított szerzőnek pedig Grendel Lajos számít.

A szlovák irodalom magyarra való fordításában főként szlovákiai magyar írók jeleskednek: Tózsér Árpád, Cselényi László, Tóth László stb. A magyar irodalom kortárs szlovák fordítói közül Karol Wlachovsky, Katarína Králová, Juliana Szolnokiová, Deák Renáta munkássága emelkedik ki.

TARTALOM

A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK VILÁGIRODALMA /5

- A századközép irodalma /5
 - Paul Celan: *És erő és fájdalom* /7
 - George Orwell: *1984* /7
 - Jack Kerouac: *Úton* /10
- A posztmodern /14
 - Gabriel García Márquez: *Száz év magány* /16

A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK MAGYAR IRODALMA /19

- Történelmi és társadalmi háttér /19
 - A kor irodalma: a későmodern, a neoavantgárd és a posztmodern /20
 - Irodalmi élet /24
 - Társzművészetek /26
- Magyar költészet 1945 után /29**
 - Portrévázlatok és pályaképek /31
 - ILLYÉS GYULA /31
 - Egy mondat a zsarnokságról* /31
 - WEÖRES SÁNDOR /35
 - A galagonya* /36
 - Gyors, gyöngyöző, vidám hangok* /37
 - Patak parttyán* /38
 - PILINSZKY JÁNOS /39
 - Halak a hálóban* /39
 - Harmadnapon* /40
 - Négysoros* /41
 - Magyar próza 1945 után /43**
 - Portrévázlatok és pályaképek /44
 - NÉMETH LÁSZLÓ /44
 - Iszony* /45
 - ÖRKÉNY ISTVÁN /48
 - Arról, hogy mi a groteszk* /48
 - Hoglétémről* /50
 - In memoriam Dr. K. H. G.* /50
 - Ügylet* /50
 - Információ* /51
 - Tóték* /52
 - KERTÉSZ IMRE /55
 - Sorstalanság* /56
 - ESTERHÁZY PÉTER /59
 - Harmonia caelestis* /60
 - Javított kiadás* /62

KISEBBSÉGI MAGYAR IRODALMAK /65

- Történelmi és társadalmi háttér /65
 - Reményik Sándor: *Az ige* /66
 - Dsida Jenő: *Nagycsüörtök* /7
 - Kovács András Ferenc: *Ó, Trenszi, Trenszi, Trenszi* /67
 - Domonkos István: *Kormányeltörésben* /69

TARTALOM

Magyar irodalom (Cseh)szlovákiában	/73
Mécs László: <i>Hajnali harangszó</i>	/75
Győry Dezső: <i>Emberi hang</i>	/76
Vozári Dezső: <i>Profán szerelmes vers</i>	/76
Forbáth Imre: <i>Mint vaskampóról</i>	/77
FÁBRY ZOLTÁN	/78
<i>Az éhség legendája</i>	/79
TÓZSÉR ÁRPÁD	/80
<i>Fejezetek egy kisebbségtörténelemből</i>	/80
<i>Sebastianus</i>	/81
CSELÉNYI LÁSZLÓ	/82
<i>Aleatória</i>	/83
DOBOS LÁSZLÓ	/84
<i>Hólepedő</i>	/84
GRENDEL LAJOS	/87
<i>Szakítások</i>	/87
<i>Csehszlovákiai magyar novella</i>	/88
Szlovák–magyar irodalmi kapcsolatok	/94

Tózsér Árpád, Cselényi László, Dobos László és Grendel Lajos portréját **Somogyi Tibor** készítette.

HELYSÉGNEVEK SZÓTÁRA

A tankönyvben előforduló helységnevek szótára:

Dunaszerdahely – Dunajská Streda

Kassa – Košice

Pozsony – Bratislava

Stósz – Štós

Szlovákia – Slovensko

Szlovák Köztársaság – Slovenská republika

JEGYZETEK

JEGYZETEK

BÁRCZI ZSÓFIA–N. TÓTH ANIKÓ

IRODALOM

A HÁROMÉVES SZAKKÖZÉPISKOLÁK

3. OSZTÁLYA SZÁMÁRA

2. RÉSZ

LITERATÚRA

pre 3. ročník učebných odborov
stredných odborných škôl
s vyučovacím jazykom maďarským
2. časť

Zodpovedná redaktorka *Dudás Anna*
Technická redaktorka *Lucia Putnokyová*
Výtvarná redaktorka *Lubica Suchalová*
Obálku navrhla *Lubica Suchalová*

Vyšlo vo vydavateľstve
Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá, s. r. o.
Sasinkova 5, 811 08 Bratislava

Vytlačil Polygraf print, spol. s r. o., Prešov

ISBN 978-80-10-02113-0